

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE VE HOLLANDA TARIM
SEKTÖRLERİ AÇISINDAN DIŞ
TİCARETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI:
HOLLANDA ÖRNEĞİ

Aysel YÜCESOY

2501120026

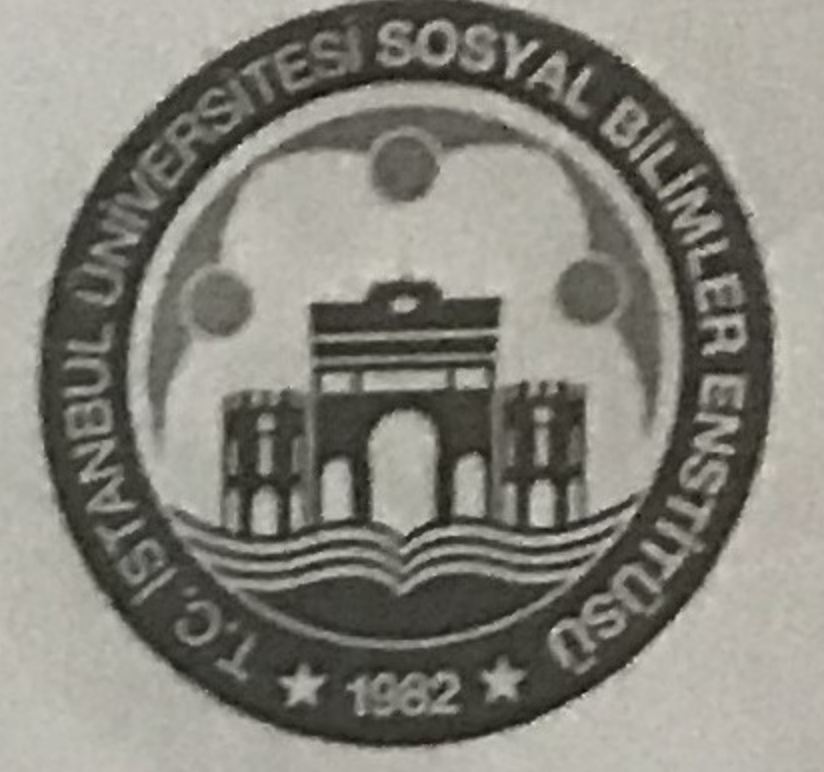
TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Elife AKIŞ

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : AYSEL YÜCESOY Numarası : 2501120026
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : AVRUPA BİRLİĞİ Danışmanı : DR.ÖĞR. ÜYESİ ELİFE AKIŞ
Tez Savunma Tarihi : 22.08.2019 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "TÜRKİYE VE HOLLANDA TARIM SEKTÖRLERİ AÇISINDAN DIŞ TİCARETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: HOLLANDA ÖRNEĞİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR. DEMET ÇAK		Kabul
2-DR.ÖĞR. ÜYESİ ONUR DÜNDAR		Kabul
3- DR.ÖĞR. ÜYESİ ELİFE AKIŞ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR. SEYHUN DOĞAN		
2-DR.ÖĞR. ÜYESİ DENİZ DİLARA DERELİ		

ÖZ

TARIM SEKTÖRLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE VE HOLLANDA'NIN DIŞ TİCARETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: HOLLANDA ÖRNEĞİ

AYSEL YÜCESOY

İnsanlığın temel ihtiyaçlarından biri olan besinin elde edilmesi için yapılan tarım, önemini her zaman sürdürecektir. Günümüzde iş bölümü ve uzmanlaşmayla beraber bitki ve hayvanlardan elde edilen yiyecekler, tüm dünyadaki insanlara ulaşabilmektedir. Tarımın ve mülkiyet düzeninin geçirdiği evrelerin, dünyadaki tüm ülkeler için benzer yanları olmasına karşın, günümüzün gelişmiş kapitalist ülkelerinin geçirdiği evrimle, kapitalizme geçemeyen Osmanlı ve dolayısıyla Türkiye'deki evrim arasında farklar bulunmaktadır.

Hollanda, yüzölçümü bakımından dünyadaki en küçük ülkelerden biri olmasına rağmen, ABD'den sonra dünyadaki en fazla tarım ürünleri ihracatını yapan ülkedir. Tarım ürünleri ihracatının nasıl bu kadar fazla olduğu bu çalışmada incelenmektedir. Bununla beraber Türkiye tarımı ve tarım ürünleri dış ticaretine örnek olarak Hollanda tarım uygulamaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hollanda tarımı, Türkiye tarımı, tarım ürünleri dış ticareti, Hollanda reeksport, gıda ihracatı

ABSTRACT

COMPARING THE AGRICULTURAL FOREIGN TRADES OF TURKEY AND NETHERLANDS: THE CASE OF THE NETHERLANDS

AYSEL YÜCESOY

Food is one of the basic needs of the mankind, so the importance of the agriculture will always continue. Nowadays, food from plants and animals can reach people all around the world with division of labor and specialization. Despite the phases of the agriculture and property layout has similar sides for all countries today, the evolution of the developed capitalist countries and that did not transit to capitalism like Ottoman and therefore Turkey has differences.

Netherlands is the second biggest exporter on agricultural products export in the world after the USA. Although it is one of the smallest countries in the world in terms of its surface area, it is examined in this study how Netherlands export of agricultural products is so high. At the same time as a model to Turkey's agriculture and foreign trade in agricultural products, Dutch agriculture practices are the other subjects of this study.

Keywords: Netherlands' agriculture, Turkey's agriculture, agricultural product foreign trade, Netherlands re-export, agrofood export

ÖNSÖZ

“Aferin! Diye bağırdı reis. Bir sürü toprağın oldu! Pahom’un uşağı hemen yanına koştu, onu tutup kaldırmak istedi. Fakat Pahom’un ağzından kan sızıyordu, ölmüştü. Uşak küreği aldı, tam Pahom’a göre bir mezar kazdı: Üç arşınlık toprak parçası yetti Pahom’a...”

(İnsan Neyle Yaşar -Lev Nikolayeviç Tolstoy)

Hollanda dünyanın en küçük yüzölçümüne sahip ülkelerden biri olmasına rağmen dünyadaki en fazla ikinci tarım ürünleri ihracatını gerçekleştirmektedir. Türkiye’nin yüzölçümü Hollanda’nın yaklaşık 20 katıyken, Hollanda’nın tarım ürünleri ihracatı ise Türkiye’nin yaklaşık 6 katıdır. Bu çalışmada Hollanda’nın yüksek miktardaki tarım ürünleri ihracatının nasıl gerçekleştirildiğinin ve Türkiye’ye uygulanabilecek yönlerinin araştırılması amaçlanmıştır.

Tez çalışmalarım süresince verdiği destek ve katkılardan ötürü tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Elife AKIŞ’e, İngiltere’ye gitmesine rağmen oradan tez sürecimi takip eden önceki tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇETİN’e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak daima kararlarımın arkasında olan annem, babam, kız kardeşim ve erkek kardeşime de ayrıca teşekkür ve sevgilerimi sunarım.

İSTANBUL, 2019

AYSEL YÜCESOY

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIM KAVRAMI, ÖNEMİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Tarım Kavramı	3
1.2. Tarımın Önemi ve Tarihsel Gelişimi.....	4
1.3. Tarımın Sanayileşmeye Katkısı.....	8
1.4. Tarımın Ekonomideki Yeri.....	9
1.5. Tarım Ürünlerinin Uluslararası Ticareti	10
1.7. Uluslararası Kuruluşlar ve Anlaşmalar	12
1.7.1. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası	12
1.7.2. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)	13
1.7.3. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB).....	14
1.7.4. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)	14

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE HOLLANDA'DA TARIM SEKTÖRLERİ

2.1. Türkiye'de Tarım Sektörü	18
2.1.1. Türkiye'de Tarımın Tarihsel Gelişimi	18
2.1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	18
2.1.1.2. Cumhuriyet Dönemi-Kuruluştan 1980'e kadar.....	20
2.1.1.3. Cumhuriyet Dönemi-1980'den Sonra	22
2.1.3. Türkiye Tarımının Ekonomideki Yeri ve Önemi.....	23
2.1.4. Türkiye'nin Dış Ticareti ve Tarımın Dış Ticarettteki Yeri.....	25

2.1.5.	Türkiye’de Tarımla İlgili Uygulanan Devlet Politikaları.....	29
2.1.6.	Türk Tarımının Temel Sorunları.....	32
2.2.	Hollanda Tarımı	34
2.2.1.	Hollanda’da Tarımının Tarihsel Gelişimi	34
2.2.2.	Hollanda Ekonomisi ve Tarımın Ekonomideki Yeri ve Önemi.....	38
2.2.3.	Hollanda’nın Dış Ticareti ve Tarımın Dış Ticaretteki Yeri	40
2.2.4.	Hollanda’da Uygulanan Devlet Politikaları	45
2.2.4.1.	Ekonomi Politikaları	45
2.2.4.2.	Dış Ticaret Politikaları.....	46
2.2.4.3.	Tarım Politikaları.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE HOLLANDA TARIMINLARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE MODEL OLARAK HOLLANDA TARIMI

3.1.	Türkiye ile Hollanda Tarımsal Verilerinin Karşılaştırılması.....	49
3.1.1.	Tarım Alanların Karşılaştırılması	49
3.1.2.	Tarım Ürünleri Dış Ticaretlerinin Karşılaştırılması.....	50
3.1.3.	Bitkisel Ürün Üretimlerinin Karşılaştırılması.....	53
3.1.4.	Hayvansal Ürün Üretimlerinin Karşılaştırılması	55
3.1.5.	Çiçek ve Süs Bitkileri Üretimlerinin Karşılaştırılması	57
3.1.6.	Su Ürünleri Üretimlerinin Karşılaştırılması.....	58
3.1.7.	Organik Ürün Üretimlerinin Karşılaştırılması	58
3.1.8.	Tarımsal Üretim Değerlerinin Karşılaştırılması.....	59
3.1.9.	AR-GE Yatırımlarının Karşılaştırılması	60
3.2.	Hollanda’nın Tarım Sektörünün Örnek Olarak Alınabilecek Yönleri	60
3.2.1.	Hollanda’nın Toprak Mülkiyeti ve Kiralama Sistemi.....	61
3.2.2.	Hollanda’nın Serbest Ticaret Sistemi.....	63
3.2.3.	Hollanda’da Kooperatifleşme	64
3.2.4.	Hollanda’nın Finans Sistemi	66
3.2.5.	Hollanda’nın Pazarlama Sistemi (Açık Artırma Örneği).....	67
3.2.6.	Hollanda’nın Organizasyon Sistemi	68
3.2.7.	Hollanda’nın Tarımsal Bilgi Sistemi	69
3.2.8.	Hollanda’nın Devlet Politikaları	70

3.2.9. Hollanda'nın Lojistik Çözümleri	71
3.2.10. Hollanda Gıda, İçecek ve Tütün Endüstrisindeki Çokuluslu Firmalar ve Yatırımlar	72
SONUÇ	73
KAYNAKÇA	75

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: OECD, AB, ABD ve Türkiye’de Üretici Destek Tahmini (PSE).....	11
Tablo 1.2: OECD, AB, ABD ve Türkiye’de Üretici Destek Tahmini (TSE)	11
Tablo 2.1: Cari Fiyatlarla Tarımsal GSYİH ve Tarımın Payı (2009=100)	23
Tablo 2.2: Türkiye'nin 1923-2018 Yıllarındaki Dış Ticareti (Değer: 1.000 ABD \$)25	
Tablo 2.3: 2018 Yılında Türkiye’nin En Fazla İhracat Yaptığı İlk 20 Ülke.....	26
Tablo 2.4: Türkiye’nin Sektörel Bazda İhracat Rakamları (1.000 \$).....	27
Tablo 2.5: Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımları	38
Tablo 2.6: Hollanda’nın İhracatında Başlıca Ülkeler (1 000 \$).....	40
Tablo 2.7: Hollanda’nın İthalatında Başlıca Ülkeler (1 000 \$).....	41
Tablo 2.8: Hollanda’nın 2007 ve 2017 Yıllarındaki Karşılaştırmalı Tarım Ürünleri Re-Eksport Değerleri	43
Tablo 3.1: Hollanda ve Türkiye’nin Toplam Tarım Alanları (1000 Hektar)	49
Tablo 3.2: Türkiye ve Hollanda’nın Dış Ticaretleri.....	50
Tablo 3.3: 2012-2017 Yılları Arasında En Fazla Tarım Ürünleri İhracatı Yapan Ülkeler Sıralaması (1.000 \$).....	51
Tablo 3.4: 2017’de Türkiye ve Hollanda’daki Bitkisel Ürün Üretimleri.....	52
Tablo 3.5: Türkiye’deki Yıllara Göre Bitkisel Üretim Değerleri.....	53
Tablo 3.6: 2017’de Türkiye ve Hollanda’daki Et ve Süt Üretimlerinin Karşılaştırılması	54
Tablo 3.7: Hollanda ve Türkiye’de İnek Sütü Üretimi (Ton)	54
Tablo 3.8: Türkiye’deki Yıllara Göre Hayvansal Üretim Değerleri	55
Tablo 3.9: Türkiye’nin 2011-2018 Yılları Arasında Süs Bitkileri Ekim Alanı ve Üretimi	56
Tablo 3.10: Hollanda'nın 2013 ve 2016 Yıllarında Çiçek ve Süs Bitkileri Ekim Alanı ve Üretimi	57
Tablo 3.11: Hollanda ve Türkiye’nin Su Ürünleri Yetiştiricilik Üretimi (Ton)	57
Tablo 3.12: Hollanda ve Türkiye’nin Deniz Ürünleri Üretimi (Ton)	57
Tablo 3.13: Organik Üretim Alanlarının Karşılaştırılması (hektar).....	58
Tablo 3.14: 2016’da Türkiye ve Hollanda’daki Tarımsal Üretimlerin Değerleri	58

Tablo 3.15: Ülkelerin AR-GE Harcamalarının GSYİH'ya Oranları (2014).....	59
Tablo 3.16: Hollanda'nın yıllara göre değişen ekilebilir tarım arazisi büyüklüğü ve tarla sayısı	61
Tablo 3.17: Hollanda'da yerleşik çok uluslu gıda firmaları	71

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: 2017 Yılında Dünyanın En Büyük 20 Ekonomisi (Cari Fiyatlarla GSYİH)	22
Şekil 2.2: Türkiye’de Tarımın GSYİH ve İstihdam Payının Değişimi	24
Şekil 3.1: AB’deki kooperatiflerin Pazar payları	64

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
ARIP	: Tarımsal Reform Uygulama Projesi
AT	: Avrupa Topluluğu
CBS	: Hollanda Merkez İstatistik Bürosu
DB	: Dünya Bankası
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EUROSTAT	: Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
FEOGA	: Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
FÖD	: Fark Ödemeleri
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizma
GSMH	: Gayrisafi Millî Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MG	: Gelir Desteği
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

OTP	: Ortak Tarım Politikası
PSE	: Üretici Destek Tahmini
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TSE	: Toplam Destek Tahmini
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VOC	: Doğu Hint Adaları Kumpanyası
WIC	: Batı Hint Adaları Kumpanyası
SAPARD	: Tarım ve Kırsal Kalkınma Alanında Özel Katılım Programı
SITC	: Standart Uluslararası Ticaret Uygulaması

GİRİŞ

“Hollanda'nın siyasi ortamı, prensi ve zorbayı altedip yasa önünde boyun eğmeye zorlamış bir aristokrasi tarafından belirlenmemiştir; keza halkı da, özgürlüklerine kavuşmak için başkaldıran İsveçliler gibi çiftçiler ve ezilen köylülerden oluşmuyordu. Tam tersine, karada dövüşen yiğit askerler, gözüpek denizciler dışında burada yaşayan herkes kentliydi, kent halkıydı; ticaretle uğraşan, varlıklı ve rahat hayat tarzlarına rağmen gösteriş düşkünü olmayan, sade orta sınıf mensubu burgher'lerdi. Ne var ki, emek vererek kazandıkları hakları ve bir eyaletle, kentle, loncayla bağlantıları nedeniyle sahip oldukları özel ayrıcalıkları korumak ve savunmak adına savaşmaları gerekirse, o zaman önce Tanrı'ya, sonra kendi cesaretlerine, akıllarına duydukları sarsılmaz güvenden güç alarak, başkaldırmaya hazır dılar...” G. W. F. Hegel (North, 2014: 13-14).

On bin yıl önce insanlığın gerçekleştirdiği Tarım Devrimi'nden günümüze gelindiğinde tarım, devletler üstü güçlerin yönettiği bir sektör, politika aracı ve güç sembolüdür. Tarım, zamanla sahip olunan üretim alanları yetmedikçe, yeni ekilebilir toprak aramayla başlayan, sanayileşmeyle hammadde girdisine dönüşen, verimliliği arttırabilmek için genleriyle oynanabilen uzun bir tarihe sahiptir.

Tarım ürünleri ihracatının sadece %8'ini kendi ürettiği tarım ürünlerinden karşılayan Hollanda'nın tarımsal yapısı, diğer ülkelerinkinden önemli derecede farklılık göstermiştir (Mulder, Kupper, 2006: 127). Uluslararası ticaret, Hollanda tarımının en önemli özelliği olmuştur. Hollanda tarım ürünleri ticareti anlaşılmadan Hollanda tarımının gelişimini anlamak mümkün değildir (Feng, 1998: 34).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bretton Woods Anlaşması ve sonrasında savaş mağduru ülkelerin ekonomilerinin düzeltilmesi, serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ve Sovyet tehdidine karşı önlem almak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) destekleriyle birçok örgüt kurulmuştur. Bu örgütler özellikle gelişmekte olan ülkelere krediler vermekte, karşılığında ülkelerin politikalarına belli yaptırımlarla müdahale etmişlerdir.

Tezin ilk bölümünde tarım kavramı, tarımın ekonomideki ve uluslararası ticaretteki önemi, uluslararası tarımsal gelişim ve uluslararası örgütler incelenmiştir. İkinci bölümde Türkiye tarımının tarihi, güncel politikaları, sorunları; sonrasında da Hollanda tarımının tarihi, güncel politikaları ve uygulamaları incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Türkiye ve Hollanda'nın belli tarımsal istatistikleri karşılaştırılmış, Hollanda'nın model olarak alınabilecek yönleri incelenmiştir

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIM KAVRAMI, ÖNEMİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Birinci bölümde öncelikle tarım kavramı, önemi ve tarihsel gelişimi incelenecek, sonrasında ekonomi ve sanayideki önemiyle uluslararası ticaretteki yeri ele alınacaktır.

1.1. Tarım Kavramı

Türkçe’de *tarım*; bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanması, ziraat, kültür anlamına gelmektedir. *Ziraat* kelimesi Arapça kökenli olup; ekin ekme, tohum saçma, çiftçilik anlamına gelmektedir. Tarımın Latince karşılığı olan *Agricultura*; *ager*, *agr*: tarla ve *cultura*: toprağı işleme kelimelerinden meydana gelmektedir.

Tüm canlıların yaşama, gelişme ve çalışma gibi temel işlevlerini sürdürebilmeleri için yiyeceklerden yeterli düzeyde besin maddelerini almaları gerekmektedir (Koçtürk, 2019: 69). İnsanların hayatlarını sürdürebilmeleri için en önemli ihtiyaç maddesi gıdadır. Bu ihtiyacımızı sağlayan tarımsal üretim faaliyetleri; toprak, su ve karada yapılan bitkisel ve hayvansal üretimlerden elde edilmektedir (Ortaç, Ünsal, Çaşkurlu, 2006: 1).

Tarım; doğal koşullara bağlı olduğundan, ekonomik gelişmeden bağımsız bir evrensel özelliğe sahiptir. Aynı zamanda; ekonomik gelişmeye göre toplumsal, kurumsal bir ayırıcı özelliğe de sahiptir (Kazgan, 2003: 3).

Tarım, homojen bir endüstriden ziyade; aile çiftliklerinden, büyük kurumsal organizasyonlardan, kredi ve diğer girdi tedariki yapan firmalardan, taşıma ağlarından, toptancılardan, restoranlardan, gıda perakendecilerinden oluşan kompleks bir yapıdır (Cramer, Jensen, Southgate, 1997: 22).

1.2. Tarımın Önemi ve Tarihsel Gelişimi

Tarımın önemi bu sektörden beklenen görevlerden dolayıdır. En önemli görevi, insanların besin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Sonrasında endüstriye hammadde sağlaması, toplumun sağlığına katkısı, kalkınmaya finansal destek sağlama ve diğer sektörlere işgücü katkısı gibi işlevlerdir (Dinler, 2008: 37).

Tarımsal üretim doğa koşullarından direkt etkilendiğinden, karşılaşılabilecek olası üretim miktarı dengesizlikleri ortadan kaldırmak için, tarım üretimine devlet müdahalesi gerekmektedir (Ortaç, Ünsal, Çaşkurlu, 2006: 2-3).

İnsanlar, 2,5 milyon yıl boyunca yayıldıkları her yerde, yabani bitkileri toplayarak ve yabani hayvanları avlayarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. 10 bin yıl önce ise, bitki ve hayvanların doğal yaşamlarına müdahale etmeleriyle, Tarım Devrimi başlamıştır. Onca Sanayi ve Tarım Devrimine rağmen bugün, hala atalarımızın M.Ö. 9500-3500 yılları arasında ehlileştirdiği bitkilerden, kalorilerimizin %90'ından fazlasını elde etmekteyiz (Harari, 2018: 89-90). Eric Lampard'a göre dünya popülasyonu M.Ö. 8000'de 5,3 milyon iken M.Ö. 4000'de 86,5 milyona yükselmiş ve bunun nedeni de insanların tarım devrimiyle beslenmelerinin düzene girmesi olarak ifade edilmiştir (Eğilmez, 2018: 30).

İlkel toplumlarda üretim araçlarının gelişmesiyle beraber, ortak mülkiyetten ferdi mülkiyete doğru geçiş olmuştur. M.Ö. 5. yüzyılda, Eski Yunanda ticaretin artmasıyla birlikte aile mülkiyetinin yerini ferdi mülkiyet almıştır. M.Ö. 427-384 yıllarında yaşayan ve ütöpik sosyalizmin ilk temsilcisi olarak görülen Eflatun "Devlet" adlı eserinde "mülkiyeti reddetmiş ve ortak mülkiyetin olduğu bir toplumun üstün yanlarını açıklamıştır." M.Ö. 384-322 yıllarında yaşayan ve Eflatun'un öğrencisi olan Aristo da "Politika" adlı eserinde Aristo'nun aksine toprak mülkiyetini savunmuştur (Dinler, 2008:4).

Roma İmparatorluğu'nun toprakları genişledikçe latifundia denilen büyük mülkler ortaya çıkmıştır. Bu topraklar aristokratlar arasında paylaştırılmış ve Roma hukukundaki "mülkiyet hakkı"nı ortaya çıkarmıştır. "Bu mülkiyet hakkı, yani kişinin sahip olduğu mülkü dilediği gibi tasarruf edebilmesi, yüzyıllar boyu, tüm dünyaya

yayılmıştır.” Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla Derebeylik sistemi yani Feodalite ortaya çıkmıştır. Hem ekim yaptıkları hem de kavimlere karşı kendilerini korudukları bu sistemde “malikâne” denilen özel mülkler ortaya çıkmıştır. 12. yüzyılda başlayan Haçlı Seferleriyle Avrupa’da ticaretin artmasıyla şehirler canlanmaya başlamıştır. Bu gelişme de gücünü ticaretten alan burjuvaziye yani orta sınıfı doğurmuştur (Dinler, 2008: 3-5).

Orta çağda öküzün yerine atın kullanılmaya başlaması, pulluğun (ağır tekerlekli sabanın) bulunuşu, yeni çift sürme yöntemi ve çiftçilikle çiftçilik yönetimi üzerine çoğalan kitaplar tarımın veriminin önemli bir miktarda artmasına neden olmuştur. Tarım ve endüstride katedilen yol, iklimin ılıman ve kuru olması, sağlıklı beslenmeye verilen önemle birlikte orta çağda nüfus artışı gerçekleşmiştir. 18. yüzyıldaki tarım devrimine kadar, orta çağın tarımsal teknolojisi aşılammıştır (Gimpel, 2004: 43).

15. yüzyılda başlayan coğrafi keşiflerle beraber Akdeniz’deki Venedik ve karadaki Osmanlı ticari egemenliğini bitiren Avrupalı tüccarlar, dünyanın öteki uçlarına gemilerle daha az maliyetle ulaşmaya başladıkları bir döneme girmişlerdir. Portekiz, İspanya, İngiltere, Fransa ve Hollanda’nın ticari üstünlüğü ele geçirdiği bu döneme “ticari devrim” denmektedir. 16. yüzyılda Avrupa’ya değerli maden girişinin artması enflasyona neden olmuş; bu da toprak sahiplerinin düşen rantlarını arttırmak için kiralari yükseltmelerine, topraklarını satmalarına, ya da “çit çevirme” yöntemini kullanarak koyun yetiştiriciliğine başlamalarına yöneltmiştir (Özyüksel, 2007: 77-78).

Avrupa, “Otuz Yıl Savaşları”ndan sonra imzaladığı Vestfalya Anlaşması’yla modern çağa geçiş yapmıştır. Ulus devlet kavramının popülerleşmesiyle birlikte egemenlik ve laik devlet anlayışı düşüncesi de artmaya başlamıştır. 1789 Fransız Devrimi’nin gerçekleşmesi ve feodal yapının yıkılmasıyla birlikte kapitalist sistem ortaya çıkmış ve burjuva sınıfı oluşmaya başlamıştır. Tarımsal kapitalizm aslında feodal sistemde mevcut idi sadece piyasa düzeni yoktu (Eğilmez, 2018: 22-23).

Feodalitenin kapitalist üretim tarzına dönüşmesine sermaye birikimi ve ücretli emek neden olmuştur. Bu dönüşüm; nüfusun artması, haçlı seferleri, ticaretin

artması, panayırların ortaya çıkması, kentleşmenin artması, yeni toprakların üretime kazandırılması, paradan kazanılan rantın emeğin yerini alması, yeni oluşan sınıflar ve kralların mevcut yapıyı, merkezi monarşik ulusal devletlere dönüştürmesi ve kilise ile loncaların etkisini ticarete sebep olduğu engellerden dolayı azaltması, gemilerle dünyanın dört bir yanına ulaşıldığından dolayı artan ticaret, değerli madenlerin Avrupa’da neden olduğu enflasyon, rantların artması, tarlaların etrafını çitle çevirme ve eve iş verme sisteminin çıkması gibi önemli nedenlerden meydana gelmiştir (Özyüksel, 2007: 77-78).

Çiftçiler, çalışmalarının karşılığı olan ekonomik güvenceyi tarih boyunca elde edememişlerdir. Ancak politik ve toplumsal sistemlerin kurulmasında rol oynamışlardır (Harari, 2018: 111).

Kapitalist gıda sisteminde 1870’den 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’na kadar olan dönemde İngiltere sömürgeleriyle ticarete söz sahibi konumdaydı. Gıda ve hammadde ihtiyacı Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda gibi ülkelere çok düşük maliyetlerle sağlanmaktaydı. Bundan dolayı Avrupa’daki gıda fiyatları çok düşmüştü. 1929’a kadar böyle devam eden sistem, kriz sonrasında küçük üreticilerin topraklarını satıp, büyük şehirlere yerleşmeleriyle farklı bir boyuta geçmiştir. Küçük üreticilerin terk ettiği bu toprakları toplayan büyük toprak sahipleri, daha da büyümüşlerdir (Aysu, 2015: 28-29).

Ekonomik Buhran’dan 1970’lere kadar olan dönemde ABD, İngiltere’nin elindeki liderlik unvanını devralmıştır. Tarımda ABD’nin önderliğinde enerji ve kimyasal yoğun kapitalist üretim modeli olan “yeşil devrim”e geçilmiştir. Taban fiyatı uygulamaları ve tarımsal desteklerle üretimde artışlar yaşanmıştır. Ve bu artışlar yeni pazar arayışına ve ürünlerin fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. ABD ve AB ürün fazlalarını dünyaya satabilmek için dumpingli fiyatlar uygulamaya başlamıştır. Bu durum, hem çoğu gelişmekte olan ülkenin, ithalata bağımlı hale gelerek tarım üretiminin gerilemesine, hem de ABD ve AB’nin birbirleriyle kıyasıya bir rekabet içerisine girmesine neden olmuştur. Tarımın sanayileşmesiyle birlikte tohum, yem, gübre, mekanizasyonda güçlenenler, çokuluslu şirketler haline gelmişlerdir. 1970’lerin ikinci yarısında çıkan OPEC petrol kriziyle enerji fiyatları

yükseldi ve bundan olumsuz etkilenen tarımsal üretim dolayısıyla gıda krizi yaşanmıştır (Aysu, 2015:30-32).

1970'lerden itibaren ABD, tarımın serbest piyasa ekonomisine alınması için uğraşmış ancak, AB buna sıcak bakmamıştır. 1976'da başlayan GATT 7. Turu 1979 yılına kadar uzadı. Bu görüşmelerde serbest piyasanın içine tarımın da dahil olması kabul edilmemiştir. Ancak IMF ve DB sayesinde "Tarımda Yeniden Yapılanma" ve "Tarım Reformu" adı altında gerçekleştirilenlerle serbest piyasa ekonomisine geçiş başlamıştır. Bu dönemde tarımda daha çok şirketler desteklenmiş ve bunun sonucunda desteklenmeyen çiftçiler rekabete dayanamayıp tarlalarını büyük şirketler veya büyük toprak sahiplerine devretmişlerdir (Aysu, 2015:32-33).

1990'lardan sonra, AB ve ABD o zamana kadar tercih ettikleri sübvansiyon ve fiyat garantisi gibi tarım destek politikalarını, üretim fazlalığından dolayı değiştirmeye, onun yerine DTÖ'nün de yönlendirmesiyle beraber "doğrudan gelir desteği" teşviğini uygulamaya karar vermişlerdi. Böylece üreticiler piyasanın gidişatına göre üretimlerine karar verecek ve yıllık üretim hacmine göre teşvik alacaklardı (Keyder, Yenal, 2014: 199).

1995'te kurulan DTÖ'nün destekleriyle, çokuluslu tarım şirketleri iyice güç sahibi olmuştur. 2000'li yıllarda tarıma verilen desteklerin ihracatçılara yönlendirilmesi, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesi, ithal ikameci politikaların terk edilmesiyle tarımda serbest piyasa ekonomisinin önündeki engellerin çoğu kaldırılmıştır. Böylece piyasalar süpermarket zincirlerinin eline geçmiştir. Bu dönemde ikinci "yeşil devrim" adı altında tarım üretimi, hibrit tohumlara ve Genetiği Değiştirilmiş Organizmalı (GDO) ürünlere yönlendirilmiştir (Aysu, 2015:33-34).

Günümüzde Tarım 4.0'a diğer bir adıyla akıllı tarıma geçiş yapılmıştır. Tarım 4.0 ismi Endüstri 4.0 yani 4. Sanayi Devrimi'nden gelmektedir. Akıllı tarım, yetiştirilen ürünlerin otomasyon kullanılarak ya da hassas hesaplarla kontrollü olarak yapılmasına denmektedir (Rehber, Vural, 2018: 31-32).

1.3. Tarımın Sanayileşmeye Katkısı

Sanayinin tarımla birlikte gelişmesinin kalkınmaya olan etkisi, sanayinin tek başına kalkınmaya olan etkisinden daha fazla olduğu görüşü son dönemde artmaktadır. Bir ülkenin sanayileşmesiyle tarımsal üretiminin geliştirilmesi arasında doğru yönlü bir ilişki mevcuttur. İngiltere, Almanya, ABD, Japonya gibi sanayileşmiş olan ülkeler sanayilerini, tarımdan kazandıkları birikimlerle oluşturmuşlardır. Günümüzde bazı az gelişmiş ülkeler, sanayi koruyucu önlemlere daha çok önem verdiği için dolayı tarımın caydırıcı etkileri ortaya çıkmaktadır ya da tarım ihmal edilmektedir. Tarım aleyhine gelişen bu durum bu ülkelerin sanayileşme hızlarını da yavaşlatmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 520).

Tarımın sanayileşmeye katkıları şunlardır:

- Tasarruf kaynağı,
- Döviz Kaynağı,
- Gıda ve hammadde kaynağı,
- İşgücü kaynağı,
- Piyasa yaratılması,
- Diğer etkiler.

Yukardaki etkilerden de görüleceği gibi, tarım sektörü sanayileşmeyi tetikleyecek sektörlerin başında gelmektedir (Seyidoğlu, 2007: 520-521).

Yapısal değişme yaratan sanayileşme sayesinde, tarımdan sanayiye doğru bir değişme gerçekleşmektedir. Bu da reel GSMH'nin artmasına neden olmaktadır. Uzun dönem gelişmiş bir sanayi toplumu olan ülkelerde, sanayinin payının düşmesine rağmen kişi başına reel gelir artması, hizmet sektörünün gelişmekte olduğunu gösterir. Kimi yazarlara göre ABD bugün bu değişimi yaşamaktadır (Seyidoğlu, 2007: 521).

1.4. Tarımın Ekonomideki Yeri

Tarım ve sanayi sektörleri birbirlerinden beslenerek ekonomik kalkınmaya neden olmaktadır. Sadece tarıma ya da sadece sanayiye yoğunlaşan ülkelerde ekonomik kalkınma istenildiği gibi gerçekleşmez. Az gelişmiş ülkelerde milli gelirin önemli bir kısmını oluşturan, nüfusun büyük çoğunluğunu istihdam eden tarım sektörü sayesinde, altyapının inşa edilmesi ve bu şekilde kırsal bölgelerin ulusal pazarlara açılmasının sağlanması gerekmektedir (Dinler, 2008: 66-67).

Çeşitli yazarlarca ortaya çıkartılan “üç sektör teorisi”, tarımın ekonomi içerisindeki payının milli gelir arttıkça azalması, sanayi ve hizmetler sektörlerinin de artmasını anlatmaktadır. Bugün gelişmiş olan ülkelerin kalkınma süreçlerinde üç sektör teorisi gözlenmektedir (Dinler, 2008: 81).

Tarımın alt sektörleri şunlardır:

- Tahıl ve diğer bitkisel üretim,
- Sebze, bahçe ve kültür bitkileri ile fidanlık ürünleri,
- Meyve, sert kabuklular, içecek ve baharat bitkileri,
- Hayvancılık,
- Tarım ve hayvancılıkla ilgili hizmetler,
- Ormancılık ve tomrukçuluk hizmetleri,
- Balıkçılık.

Tarımın bu alt sektörlerinin diğer sektörlerle olan girdi-ürün ilişkisi, tarımının ekonomideki kilit sektörlerden biri olduğunu açıkça göstermektedir. Tarımın ekonomiye diğer katkıları: Gıdayla birebir bağlantısı, diğer sektörlerin iç pazarı olması, diğer sektörlere kaynak aktarılması olarak sayılabilir (Kepenek, 2012: 354).

1.5. Tarım Ürünlerinin Uluslararası Ticareti

Çoğu gelişmiş ülke, tarımsal üretimdeki verimliliği arttırarak ülkeye döviz girdisi sağlamış ve sonrasında bu fonların tarım dışı sektörlerle aktarılmasıyla kalkınmaya başlamıştır (Seyidoğlu, 2007: 542).

Tarım, toprak ve iklim koşullarının etkilerinin altında olduğundan en fazla korunan sektörlerden birisidir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, üreticilerin gelirlerini istikrarlı bir hale dönüştürmek ve tüketicilerin gıda ihtiyaçlarını korumak için hükümetler tarımsal desteklemelerde bulunmaktadır. Tarım ürünlerinin doğrudan dış ticaret, üretim ve satış koşullarını düzenleyen devlet müdahaleleri, bu ürünlerin uluslararası piyasalarını dolaysız biçimde etkilemektedir (Seyidoğlu, 2007: 542).

Uluslararası mal anlaşmaları, ithalatçı ülkelere fiyat ve arz sürekliliği garantisini ya da ihracatçı ülkelere fiyat ve talep garantisini verilerek, tarım ürünlerinin uluslararası ticaretinin düzenlenip, ülkelere daha dengeli gelir sağlanması için yapılmaktadır. Ancak gerçekleştirilmeye çalışılmış olan bu anlaşmalar maalesef çok başarılı olamamıştır (Seyidoğlu, 2007: 542-545).

Hükümetlerin yaygın olarak uyguladıkları tarım ürünleri destekleme politikalarından dolayı tarım ürünlerinin uluslararası ticareti birçok engelle karşı karşıya kalmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 545).

1.6. Dünyada Tarımsal Destekler

Dünyada tarımsal destekler 19. yüzyılda Avrupa'da başlamıştır. İlk başlayan desteklerden biri İngiltere'de çıkan hububat fiyat düzenlemesi olmuş, bunun yanında 1820'lerde Hollanda gibi ithalat yapan ülkelerde hububat ithalatının artışı sonucu ithal vergiler yükseltilmiştir. Dünyadaki en büyük üreticilerden olan ABD ve AB ülkeleri de üreticilerine doğrudan ya da dolaylı olarak tarım desteği sağlamışlardır. Verilen destekler 1980'den itibaren azalmıştır (Rehber, Vural, 2018: 231-236).

Ülkelerin üreticilere verdikleri destekler genel olarak iki farklı ölçüye göre karşılaştırılmaktadır. Bunlardan ilki Üretici Destek Tahmini (Producer Support Estimate-PSE) üreticilere yapılan ödemelerin gayri safi işletme gelirine yüzdesi

olarak hesaplanmaktadır. Diğeri de Toplam Destek Tahminidir (Total Support Estimate-TSE) ve üreticilere yapılan ödeme ile genel desteklerin gayri safi milli hasılaya oranı üzerinden hesaplanmaktadır (Rehber, Vural, 2018: 236-237).

Tablo 1.1: OECD, AB, ABD ve Türkiye'de Üretici Destek Tahmini (PSE)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
AB	34,3	34,2	33,4	31,2	29,5	23,6	23,2	23,6	20,3	18,5	19,7	20,4	18,6	19,1	21
İsrail	15,8	11,2	10,1	10,7	8	2,7	16	12,9	13,2	12,5	8,6	7,4	12,3	17,8	17,1
OECD	30,9	29,6	29,2	27,6	25,6	20,9	20,6	21,7	19,9	18,6	19,1	17,9	17,9	17,9	18,8
Türkiye	26,1	30,9	30,4	29	31	24,6	28	27,4	27,5	23,7	21,6	21,4	25,2	26,1	27,9
ABD	17,9	14,7	16	15	11,1	9,7	8,6	10,1	8,6	8	8,5	6,9	10	9,6	8,7

Kaynak: OECD, (Çevrimiçi), <https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm#indicator-chart>, 27.05.2019

Tablo 1.2: OECD, AB, ABD ve Türkiye'de Toplam Destek Tahmini (TSE)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
AB	1,151	1,127	1,157	1,031	0,947	0,811	0,854	0,818	0,732	0,712	0,756	0,786	0,693	0,658	0,682
İsrail	0,541	0,411	0,378	0,419	0,334	0,164	0,594	0,491	0,481	0,459	0,331	0,273	0,397	0,515	0,474
OECD	0,885	0,928	0,99	0,912	0,829	0,769	0,817	0,795	0,78	0,795	0,789	0,746	0,701	0,575	0,602
Türkiye	3,773	3,923	3,474	3,404	3,418	2,493	2,816	2,979	3,278	2,79	2,258	1,978	2,144	2,355	2,801
ABD	0,606	0,568	0,602	0,555	0,468	0,459	0,485	0,526	0,546	0,54	0,552	0,527	0,566	0,423	0,49

Kaynak: OECD, (Çevrimiçi), <https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm#indicator-chart>, 27.05.2019

Tablo 1.1’de 2000 yılından itibaren Türkiye, İsrail, ABD, AB ve OECD ülkelerinin yıllar bazında üretici destek tahminleri yer almaktadır. 2000 yılında OECD ve AB ülkeleriyle Türkiye’nin üretici destek miktarları aynı oranda olmasına rağmen 2016 yılı itibariyle Türkiye’de bu oran çok fazla düşmüştür. AB ve OECD ülkelerinin üretici destek tahminleri %10’dan fazla düşerken, Türkiye’nin destek oranı sadece %5’den daha az oranda azalmıştır.

Tablo 1.2’de 2000 yılından itibaren Türkiye, İsrail, ABD, AB ve OECD ülkelerinin yıllar bazında toplam destek tahminleri yer almaktadır. 2000 yılında bu oranlarda Türkiye OECD ortalamasının yaklaşık 4 katı, AB ülkeleri ortalamasının 3 katı oranda toplam destek tahminine sahiptir. 2016 yılına gelindiğinde ise Türkiye’nin OECD ve AB ülkelerine olan oranı daha da yükselmiştir.

1.7. Uluslararası Kuruluşlar ve Anlaşmalar

Küreselleşmeyle beraber dünyada ulusal tarım politikalarından çok uluslararası tarım politikaları öne çıkmaya başlamıştır. Bu politikalara yön veren belli başlı örgütler ve anlaşmalardan aşağıda bahsedilmiştir.

1.7.1. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası

25 Mart 1957’de imzalanan Roma Antlaşması’yla Ortak Tarım Politikası (OTP) yürürlüğe girmiştir. OTP’nin temel amaçları: AB içinde tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlamak, tarım ürünlerinin verimliliğini arttırmak, pazarın istikrarını sağlamak, kırsal kalkınmaya destek olmak, tüketiciye uygun fiyatta ürün sağlamaktır (Çakmak, 2011: 51-52). Birlik içi alınan önlemler ve verdikleri desteklerle tarım gelişmiş, hatta üretim fazlası vermeye başlamıştır (Aysu, 2015: 266).

1967 yılında AB tarım sektörüne sübvansiyon vermek üzere Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) kurulmuştur. Sübvansiyonlar şu şekilde verilmektedir: Her sene üretilecek tarım ürünleri planlanmakta ve fiyat belirlenmektedir. Dünyadaki tarım ürünlerinin piyasa fiyatları ile AB içindeki fiyat

farkı kadar üreticilere ödeme yapılmaktadır. AB dışındaki üretici ülkelere de bu fondan ihracat desteği verilmektedir (Çakmak, 2011: 52).

1968 yılında tarım sektörünü şirketleştirmeye yönelik reformlara karar verilmiştir. 1973 yılında belli ürünlerde destek fiyatlarını azaltmaya karar verilmiştir. 1975 yılında buğdayın tüketiminin artırılması için süt ürünleri tüketimi desteklenmiştir. Verilen destekler AB'yi mali açıdan zora sokunca, destekleri azaltmaya çalışmışlardır ama uygulamaları kolay olmamıştır. 1981, 1984 yıllarından sonra en son 1988 yılında üretimin garanti eşiğini aşmasında desteklerin azaltılacağıyla ilgili karar uygulamaya geçilmiştir. 1992 yılında GATT görüşmelerinden sonra destek fiyatlarının azaltılması gibi birkaç tedbir alınmıştır. 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasıyla tarım serbest piyasaya açılmıştır (Aysu, 2015: 266).

AB, DTÖ'yle görüşmeleri sonucunda Gündem 2000 raporunu yayımlayarak, destek sistemini esnekleştirmiş ve üreticilere doğrudan ödeme sistemine geçmiştir. Fischer Raporu'yla AB'nin genişleme politikasına dahil olacak ülkelere ise destek ödemelerini, üyelere yaptığı ödemelerin dörtte biri kadar olmasına karar vermiştir (Aysu, 2015: 266-267). 1 Ocak 2000'de yapılan reformlar kapsamında Tarım ve Kırsal Kalkınma Alanında Özel Katılım Programı (SAPARD) yürürlüğe girmiştir (Çakmak, 2011 :53).

Ortak Tarım Politikası harcamaları AB bütçesinin en büyük harcama kalemi olmuştur. 2010 yılında AB'nin 140 milyar avro olan bütçesinin 58,8 milyar avrosu tarım harcamalarına ayrılmıştır. Tarım harcamalarının % 67'si doğrudan ödemelere, % 25'i kırsal kalkınmaya, % 7'si de piyasa önlemlerine ayrılmıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2013: 18).

1.7.2. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, tarife engellerinin ortadan kaldırılması için 2. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, 1948-1993 yılları arasında dünya üzerinde etkin olan bir çerçeve

oluşturmuştur. GATT kapsamında Uruguay Turu'yla beraber toplamda sekiz tur düzenlenmiştir. Uruguay Turu'nda GATT'ın yetkileri geliştirilerek Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştürülmesine karar verilmiştir (Aysu, 2015: 254-255).

1 Temmuz 1995 tarihinde Uruguay Turu'nda tarım sektörünü serbest piyasa içine almaya karar verilmiştir. Bu tarihte kurulan DTÖ bir anlaşma değil, sürekli statüsü olan bir örgüttür (Rehber, Vural, 2018: 273). Bu karar sonrası üreticiye yapılan destekler ve ithalat engelleri kademe kademe azaltılacaktır (Aysu, 2015: 258).

1.7.3. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB)

2. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF), doğrudan uygulanan mali politikalar ve para politikalarıyla birçok alandaki politikaların yönlendirilmesini etkileyen bir kuruluştur. 1944 yılında kurulan Dünya Bankası'nın (WB) amacı yoksul ülkelerin sayısını azaltmak ve orta gelir sınıfının gelirini arttırmaktır (Rehber, Vural, 2018: 275-276).

1970'li yılların sonlarına doğru IMF ve DB, kredi verecekleri ülkelere istedikleri yapılanma şartlarıyla, ABD'nin yaymak istediği serbest piyasa sistemine dünyanın adapte olmasını hızlandırmıştır. GATT'ın Tokyo Turu sonucu serbest piyasa içine alınamayan tarım sektörü, Uruguay Turu'nda yapısal uyum programlarının etkisiyle, nihayet serbest piyasa uygulamasının içine dahil edilmiştir. IMF ve Dünya Bankası'ndan kredi kullanıp, ödemekte zorluk çeken ülkeler, bu yaptırımlarla daha çok serbest piyasa oyuncularına teslim olmuş, tarımsal pazarlık güçlerini kaybetmişlerdir (Aysu, 2015: 256-257).

1.7.4. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)

1945 yılında kurulmuş olan Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na bağlı temel kurumlardan biridir. FAO'nun görevleri şunlardır: Tarım, ormancılık, balıkçılık, gıda, beslenme konularında istatistik toplamak ve rapor hazırlamak, üye ülkelere tarım politikası, planlama, kırsal kalkınma gibi konularda

destek olmak, uluslararası toplantıları organize etmek, tarım ve gıda ile ilgili projeler hazırlamak (Rehber, Vural, 2018: 273).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE HOLLANDA'DA TARIM SEKTÖRLERİ

Bu bölümde ilk olarak Türkiye tarımının ekonomi ve dış ticaretteki yeri, uygulanan politikaları ve sorunları ele alınacaktır. Sonrasında Hollanda'nın aynı şekilde tarımının ekonomi ve dış ticaretteki yeri, uygulanan politikaları ele alınacaktır.

Türkiye, 783.562 kilometre karelik yüzölçümüyle dünyanın 38. en büyük ülkesidir. Bulgaristan, Yunanistan, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, İran, Irak ve Suriye olmak üzere 8 ülkeyle sınır komşusudur. Kuzeyinde Karadeniz, kuzeybatısında Marmara Denizi, batısında Ege denizi ve güneyinde Akdeniz'e sınırı vardır. Türkiye, Karadeniz'in Marmara denizi ve Ege denizine bağlandığı ve çok önemli olan boğazların kontrolüne sahiptir. Bununla beraber Asya'nın Avrupa'ya hem karayolu hem denizyoluyla bağlanabildiği çok stratejik bir konumda bulunmaktadır.

Türkiye'nin en kalabalık şehirleri sırasıyla; nüfusun %18,4'üne ev sahipliği yapan İstanbul sonrasında Ankara, İzmir, Bursa ve Antalya'dır. Nüfusun %92,5'i il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır (<http://tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=30709>, (Çevrimiçi), 06.05.2019). Kırsal kesimlerde ve köylerde olan nüfus yıllar içerisinde bir hayli azalmıştır.

Türkiye doğal kaynakları, ılıman iklimi ve zengin coğrafyasıyla tarım üretimine elverişli topraklara sahiptir. Türkiye, lojistik açıdan çok gelişmiştir. Karayolu, havayolu, denizyolu ve raylı sistem hem yolcu taşımada hem yük taşımada kullanılmaktadır.

Hollanda, Avrupa Birliği'ndeki en küçük ülkelerden birisidir. Büyüklük sıralamasında 135. sıradadır. Dünya yüzeyinin %0,008'ini kaplamaktadır. Kuzey Denizi, Almanya ve Belçika'ya sınırları bulunmaktadır. Ülkenin toplam yüzölçümü olan 41.530 kilometre kare %25'i deniz seviyesinin altında olmakla beraber 23.030 kilometre karesi de tarım arazileridir (Ministry of Agriculture, Nature and Food

Quality, 2010: 38). Tarım amaçlı kullanılan bu alanın yaklaşık beşte biri su ve %12'si ormanlık ya da açık arazidir (Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, 2010: 35). Ülkenin geneli düz arazi olmakla birlikte, toprakların yarısından fazlası deniz seviyesinin altındadır. Başarılı su projeleri sayesinde topraklarının %20'sini su altında kalmaktan kurtarmıştır (Ankara Sanayi Odası, 2016: 3).

2017 yılı itibariyle nüfusu 17 milyondur. Kilometrekareye düşen yaklaşık 488 kişiyle Hollanda, dünyanın en yoğun nüfuslu ülkelerinden birisidir. Yaklaşık 750 bin nüfusuyla en yoğun şehir Amsterdam, sonrasında 580 bin nüfusuyla Rotterdam ve 476 bin nüfusıyla Haag'dır. Nüfusun beşte biri yabancı uyruklu olup, bunun yarısı batılı olmamakla birlikte en fazla Türklerden, sonrasında Surinam ve Faslılardan oluşmaktadır (Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, 2010: 35).

Hollanda Krallığı anayasal monarşi sistemiyle yönetilmekte olup, Hollanda ve Karayip'teki altı adadan (Aruba ve Hollanda Antilleri) meydana gelmektedir (Ankara Sanayi Odası, 2016: 3).

Hollanda, Kuzey Denizinde ve topraklarında hem petrol hem de doğalgaz kaynaklarına sahiptir. Ülkenin enerji ihtiyacının yaklaşık yarısını kendi çıkardığı doğalgaz rezervlerinden karşılamaktadır (Ankara Sanayi Odası, 2016: 4).

Hollanda diğer ülkelerle uluslararası iş birliği için uzun yıllar çalışmıştır. 1950'lerde Avrupa Birliği'ni kuran 6 ülkeden birisidir (Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, 2010: 35).

Hollanda'nın tarım üretimindeki başarısındaki nedenlerin en önemlilerinden biri doğal ve coğrafi koşullarıdır. Ülkenin genelinde arazilerin düz olması tarım üretimi için uygun ekim alanları yaratmaktadır. Düz arazi tarım makinelerinin rahatça kullanılabilmesini sağlamak ve toprak erozyonu dağlık alanlara nispeten az olmaktadır. Ilıman iklimi hayvan yetiştirme ve bahçecilik için uygundur. Balıkçılık ise soğuk havalarda denizlerde buz olmasından dolayı biraz sıkıntı yaşamaktadır (Feng, 1998: 20-21).

Dünyanın en işlek denizine akan üç büyük nehre sahip olan Hollanda, Avrupa kıtasına uzanan birçok farklı ulaşım yoluna sahiptir. Denizyolu, karayolu, demiryolu

ve havayolundaki kapsamlı lojistik çözümleri, tarım ürünlerinin dünya pazarına rahatça dağıtılablmesine olanak sağlamaktadır. Ülkenin İngiltere, Almanya, Belçika ve Fransa'yla komşu olması ve diğer Avrupa ülkelerine ulaşımının kolay olması stratejik açıdan çok önemli bir konumda olduğunu da göstermektedir (Feng, 1998: 21-23).

Denize yakın konumunun birçok avantajının olmasına rağmen, topraklarının deniz seviyesinin altında olması Hollanda'yı devamlı tehdit altında bırakmaktadır. Sel baskınları, tufan, toprak kayıpları, tarım arazilerinin su altında kalması bu tehditlerden bazılarıdır. Güneş ışığının bazı tarım ürünleri üretimi için yeterli seviyede olmaması da Hollanda'nın diğer bir coğrafi konumundan kaynaklanan sorunudur (Feng, 1998: 24).

Yüzölçümüne düşen insan sayısı oranının yüksek olmasından dolayı Hollanda dünyadaki en yoğun nüfuslu ülkelerinden birisidir. Nüfusun yoğun olması hem tarım alanlarının azalmasına hem de çevre kirliliğine neden olduğundan, tarımsal üretim üzerine olumsuz etkileri bulunmaktadır (Feng, 1998: 24).

2.1. Türkiye'de Tarım Sektörü

Türkiye tarımının tarihsel gelişimi, politikaları ve dış ticaretteki yeri bu bölümde istatistiki verilerle birlikte incelenecektir.

2.1.1. Türkiye'de Tarımın Tarihsel Gelişimi

Türkiye tarım sektörünün tarihsel gelişimini: Cumhuriyet öncesi dönem, kuruluştan 1980'e kadar olan Cumhuriyet dönemi ve 1980'den sonraki Cumhuriyet dönemi olarak üç bölümde inceleyeceğiz.

2.1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Osmanlı İmparatorluğu 17. yüzyıla kadar Akdeniz'de söz sahibi olmuş, Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Kafkaslar'ın Avrupa'ya geçiş yollarını kapatmıştır. Batı Avrupa ülkeleri coğrafi keşiflerle Asya ve Afrika'ya deniz yoluyla ulaşp, buralardan ticaret yapmaya başlayınca Akdeniz'deki Osmanlı egemenliği sona ermiştir. Avrupa

lkelerinin denizaşırı ülkelerdeki bu hakimiyeti, yeni politikalar, yönetim Őekilleri ve ekonomilerindeki liberalleŐmeyle beraber Avrupa'ya özgü yeni bir sisteme dönüŐmüŐtür (akmak, 2011: 11). Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın bu yeni düzenine ayak uyduramamıŐtır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda üretim büyük ölçüde tarıma bağlıydı (Kepenek, 2012: 9). Osmanlı İmparatorluğu'nun tarım sistemi 1858 yılında kabul edilen Arazi Kanunnamesi ncesi ve sonrası olarak incelenmektedir. İlk dönemde etkili olan "tımara" sisteminin, Bizans'taki "pronoia" ve Selçuklular'daki "ikta" sistemlerine dayandığı görüşü hakimdir. Pronoia sisteminde devletin hakları kişi veya kurumlara devrediliyordu. İkta sisteminde devlete ait yerler ve gelirler hizmet ve maaŐ karşılığı kiŐilere veriliyordu (Rehber, Vural, 2018:61-62).

Osmanlı'da devletin belirleyici olduğu tımara düzeniyle, tarım için kullanılan toprağın mülkiyeti devlete aitti (Kepenek, 2012: 14). Mülkiyeti devlete ait olan "miri araziler" gelirlerine göre yani "dirlik" esasına göre dağıtılırdı, karşılığında orduya asker gönderme zorunluluğu bulunmaktaydı. Bu arazilerin kullanım hakkı, üzerinde tarım yapan "reaya"ya aitti (Rehber, Vural, 2018:62-63).

Osmanlı'daki üretim yapısı tarımın yanında esnaf düzeyinde bir sanayiden ibaret idi. Orta ağda ortaya çıkan loncalar, aynı meslekteki kiŐilerin kurduğu örgütlerin ticaret odaları gibi faaliyet göstererek ticaretin çoğunu yönlendiriyordu. Loncalar, "Ahilik" denilen tarikat yaşam tarzıyla birleŐerek dini bir boyuta ulaşmıştır (Eğilmez, 2018: 27).

Avrupa'da sanayi devrimine ulaŐılması ve dolayısıyla oluşan burjuva sınıfı Osmanlı'da gerçekleŐememiŐtir. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'daki gibi aydınlanma çağına girmemiŐ, eğitimde değişiklikler yapmamıŐ dolayısıyla coğrafi keŐiflere ve icatlara açık bir topluma sahip olamamıştır. Bilimden uzaklaŐan Osmanlı ulus devlet yapısına geçememiŐ, merkantilizmden de sanayi kapitalizmine ulaşamamıştır (Eğilmez, 2018: 28).

1800'lerin sonlarına doğru, ekonomik ve siyasi gücünü kaybetmiŐ olan Osmanlı'nın tarımını geliŐtirecek bir kaynağı mevcut değildi. Hala karasaban, orak,

tırpan, çapa, döven gibi aletler kullanılarak yapılan tarım, yabancıların Osmanlı'dan toprak alıp, bunları işletmesiyle biraz değişmeye başlamıştır (Aysu, 2015: 29-30).

İmparatorluğun son 50-60 yılında söz konusu olmaya başlayan ve çoğunlukla azınlıklarla yabancıların sermaye kontrolünde olan ticaret, ulaştırma ve bankacılık gibi sektörler ise daha yenidir. Osmanlı tarihi boyunca kapitalist dönüşüme ayak uyduramamış, dolayısıyla da sanayileşememiştir (Kepenek, 2012: 9).

Osmanlı son döneminde, gelirini arttırmak için devlete ait olan toprakları satışa çıkarmaya ya da bunlardan özel vergi toplama gibi yöntemlere başvurmuş ve böylece tarımsal mülkiyet yapısını değiştirmiştir. 1858 yılında çıkarılan Toprak Yasası (Kannunname-i Arazi) özel mülkiyet ile ilgiliydi. 1863'te kurulan tarımsal kredi kooperatiflerinin 1888'de Ziraat Bankası'na dönüştürülmesi, Osmanlı'nın son dönemde tarım sektörüne yaptığı önemli katkılardan biridir (Kepenek, 2012: 14-15).

İhracatı yapılabilecek olan tarım ürünlerine teşvikler verilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'ne uygulana kapitülasyonlar nedeniyle un, pirinç ve buğday gibi ürünler ithal edilmek zorunda kalmıştır (Yavuz, 2005: 7-8).

Avrupa, ekonomisinin ilk kapitalist krize girmesiyle yani "Uzun Depresyon"a girmesiyle beraber Osmanlı'dan alacaklarını takip etmek için "Düyun-u Umumiye İdaresi"ni kurmuştur. Bu kuruluşla birlikte Osmanlı devletinin mali politikalarını büyük oranda kendi kontrolünün altına almıştır (Eğilmez, 2018: 29).

2.1.2.2. Cumhuriyet Dönemi-Kuruluştan 1980'e kadar

Cumhuriyet'e geçtiğimizde ortada; ağılık sistemine ait büyük çiftlikler ve bunlara bağlı çok küçük topraklı ve ırgat köylülük; orta ve küçük çiftlikler gibi birbirleriyle çelişen bir yapı mevcuttu (Aysu, 2015: 29-30). Osmanlı'dan kalan borçlar, savaştan yeni çıkmış olması ve uyulması gereken Lozan Anlaşması cumhuriyetin ilk yıllarındaki tarım politikalarını da etkilemiştir. Bu dönemde gümrük vergilerinin düşük tutulması ve ödenen borçlar tarımın gelişmesini yavaşlatmıştır (Demirdöğen, Olhan, 2017: 6).

1925 yılında tarım vergisi olan aşarın kaldırılması, bu konudaki en önemli gelişmedir. Tarımda makineleşme, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşmaya başlayan pazarlar ve ulaşım yollarının artmasıyla hızlanmıştır. Tarımsal kredi alanında iki gelişme olmuştur; Ziraat Bankası bu dönemde kredi olanaklarını iyileştirmiştir, 1929'da tarım kredi kooperatifleri kurulmuştur. Üretim teknolojisini geliştirmek için; tarım teknik okulları, örnek çiftlikler, deney istasyonları açılmıştır. Tarım satış kooperatifleri yine bu dönemde kurulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan bu yeniliklerle tarımsal üretim 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'na kadar %58 oranında artmıştır (Kepenek, 2012: 41-44).

II. Dünya Savaşı'ndan çıkan Avrupa ekonomilerini düzeltmek ve Sovyetler Birliği'nin komünizm propagandasını önlemek için ABD 1948 yılında Marshall Planı kapsamında Türkiye de dahil olmak üzere 16 Avrupa ülkesine yardım yapmıştır. Türkiye'ye yapılan yardımların ekonomiye olan katkısından çok, belli malların üretiminin bırakılması, Köy Enstitüleri'nin kapatılması, imam hatip okullarının açılması gibi sonuçlarla, Cumhuriyet'in başlangıcından beri atılmış olan birçok ileri adımdan vazgeçildiği görülmektedir (Eğilmez, 2018:142).

1945-1962 döneminde, traktör gibi üretim girdilerinin kullanımı artmıştır. Buna bağlı olarak işlenen tarımsal alanlar ve tarım ürünleri artarak, ihracatı ve sanayi girdilerini olumlu yönde etkilemiştir (Kepenek, 2012: 107).

1950-1980 yılları arasında kalkınmaya yönelik politikalar uygulansa da Türkiye kapitalist üretim sistemine yönelmeye başlamıştır (Aydın, 2018: 221). Bu sistem, Türkiye'yi üretim girdilerinin ithal edildiği bir tarım ülkesi haline getirmiştir. Yoğun mekanizasyon üreticilerin topraklarını terk edip, şehirlere göçmesine neden olmuştur. Meralardaki hayvanlara yapay yemler verilmeye ve bu hayvanları kapalı barınaklarda yetiştirmeye başlamışlardır. Zeytinyağı, tereyağı, kuyrukyağı gibi yerli yağların yerine ABD'nin dünyaya sattığı margarinler tüketilmeye başlanmıştır (Aysu, 2015: 32).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'ye gelen göçmen ve mültecilere dönem dönem tarla, bağ, bahçe ve araziler dağıtılmıştır. 1923-1946 yıllarında ekili toprak ekilişi, nüfus artışına paralel olarak ilerlemiştir. 1946 yılından sonra tarımda yavaş

yavaş makineleşmeye geçilince köylüler, toprak ağaları ve çiftçiler hazine arazilerine ve köy meralarına el koymaya başlamışlardır. 1947-1972 yılları arasında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile birçok aileye toprak dağıtılmıştır. 1973 yılındaki Toprak ve Tarım Reformu Kanunu ile Topraklandırma Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. 1963-1970 yıllarında Ege ve Doğu Anadolu bölgelerinde topraksız çiftçiler, toprak ağalarına karşı isyanlar çıkarmışlardır. 1980’de serbest piyasa ekonomisinin uygulanmaya başlanmasıyla beraber, tarımda üretim maliyetlerinin artmasıyla belde ve köylerde yaşayan nüfus, şehirlere doğru göç etmeye başlamıştır. Son dönemde üretim yapmaya çalışan köylü kredilerden, kredi faizlerinden, ipoteklerden, fiyat politikaları gibi birçok politik problemlerden dolayı borçlanmış ve dolayısıyla mülksüzleşmeye başlamıştır (Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2015: 70-71).

2.1.2.3. Cumhuriyet Dönemi-1980’den Sonra

24 Ocak 1980’de Türkiye serbest piyasa ekonomisine geçmiştir (Aysu, 2015: 34). Neoliberalizm de dediğimiz bu sistemde devletin şimdiye kadar uyguladığı kurallardan fedakârlık edilip, piyasanın kurallarına uyulması gerekiyordu. Denetleme mekanizmalarının azalmasıyla birlikte gelir dağılımlarının farklılaşması ve bunun getirdiği ekonomik krizlere rağmen alternatif sistemler destek bulamamıştır (Keyder, Yenal, 2014: 191-192). KİT’ler özelleştirilmiş, tarımsal kredi faizleri yükselmiş, taban fiyatı uygulaması pek çok üründe bırakılmıştır (Aysu, 2015: 34). Tarım destekleri, dönemin OECD ülkelerinde verilen destek ortalamasının altında seyretmeye başlamıştır (Keyder, Yenal, 2014: 196). Üreticiyi korumakla yükümlü olan kooperatifler şirketleştirildi ve böylece serbest piyasadaki yeni ortaklara açıldı. Köyden şehre olan göçüş fazlasıyla arttı. Hazır gıdalar, zincir fastfood restoranlarıyla beraber beslenme kültürümüzde büyük değişiklikler yaşanmıştır (Aysu, 2015: 34-35).

1990’ların ortasında yumuşayan liberal sistem post-neoliberal döneme geçiş yapmıştır. Genellikle IMF ile birlikte serbest piyasa ekonomisini yaymak için çalışan Dünya Bankası sosyal politikalara, yoksulluk engellemeye yönelik nakit yardımı,

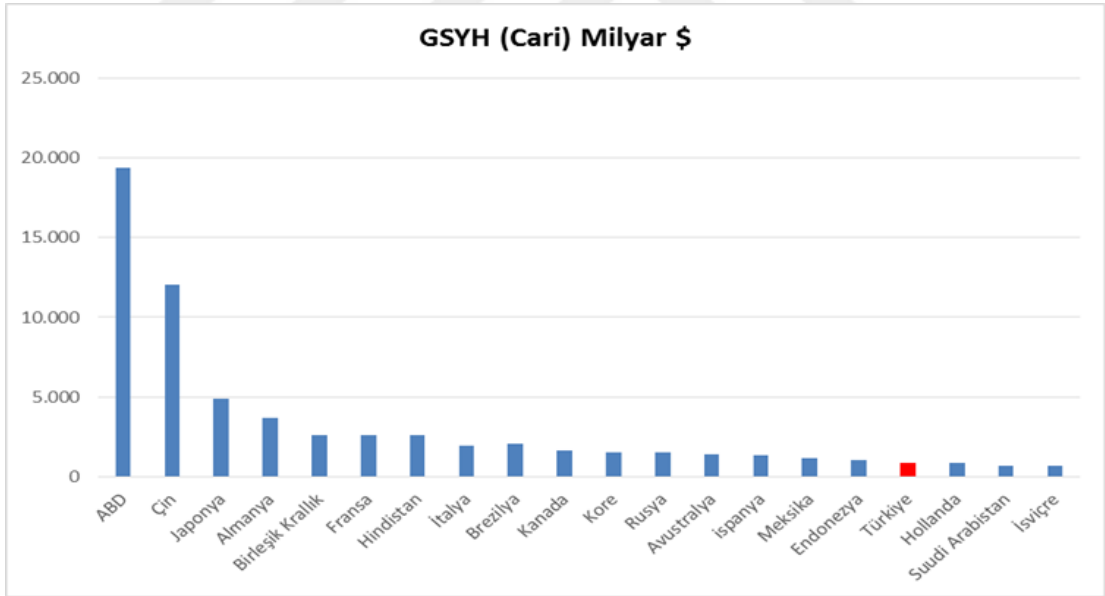
sağlık sigortası gibi programlara önem vermeye başlamıştır (Keyder, Yenal, 2014: 194).

Türkiye'nin 1980 sonrası uyguladığı liberal politikalar, çok iyi planlanmamış ve uygulanırken aceleci davranılmıştır. Bunun sonucu olarak ilerleyen dönemlerde ciddi siyasal, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlıklarla karşılaşmış, tarım üretiminden kopuş yaşanmıştır. Bu dönemde DB, IMF ve DTÖ ile olan sıkı ilişkilerin amacı Türkiye tarımının uluslararası tarım şirketlerinin kontrolü altına geçmesidir (Aydın, 2018: 221).

2.1.3. Türkiye Tarımının Ekonomideki Yeri ve Önemi

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olmasına rağmen ekonomik açıdan dünyanın büyük ekonomileri arasında yer almaktadır.

Şekil 2.1: 2017 Yılında Dünyanın En Büyük 20 Ekonomisi (Cari Fiyatlarla GSYİH)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı www.ticaret.gov.tr, (Çevrimiçi), 04.05.2019

Şekil 2.1'de 2017 yılının en büyük ekonomileri yer almaktadır. Türkiye 2017 itibariyle Dünya'nın en büyük 17., Avrupa'nın en büyük 6. ekonomisidir (www.ticaret.gov.tr (Çevrimiçi), 06.05.2019).

Tarımın Türkiye ekonomisindeki önemi göreceli olarak azalmasına rağmen, gıda ihtiyacının karşılanması, sanayiye girdi sağlanması, ihracat olanakları ve

yarattığı istihdam olanaklarından dolayı hala ekonomiye en fazla etki eden sektörlerden biridir (Yavuz, 2005: 9). Ekonomik kalkınma gerçekleştiği zaman tarımsal üretim ve tarımsal gelirin artmasına rağmen tarımın GSYİH içindeki payı azalmaktadır. Tarım dışındaki sektörler tarım sektöründen daha fazla bir gelişme hızı yakaladıkları için GSYİH'daki payları da tarıma oranla daha fazla artmaya başlayacaktır (Dinler, 2008: 81).

Cumhuriyet tarihinden bu yana GSYİH'da tarımın payı giderek azalmaktadır. Bununla beraber sanayi ve hizmetler sektörlerinin paylarının artması üretim teknolojisinin yeterli olmaması ve sanayileşmeyi özendirici politikaların izlenmesinden dolayı olduğu anlaşılabilir. Ekonomik gelişmenin gerçekleştiği ülkelerde sermaye ucuz bir üretim faktörü haline geldiğinde, yatırımlar çoğunlukla sanayi ve hizmet sektörlerine kaymaya başlar (Dinler, 2008: 93-94).

Tablo 2.1: Cari Fiyatlarla Tarımsal GSYİH ve Tarımın Payı (2009=100)

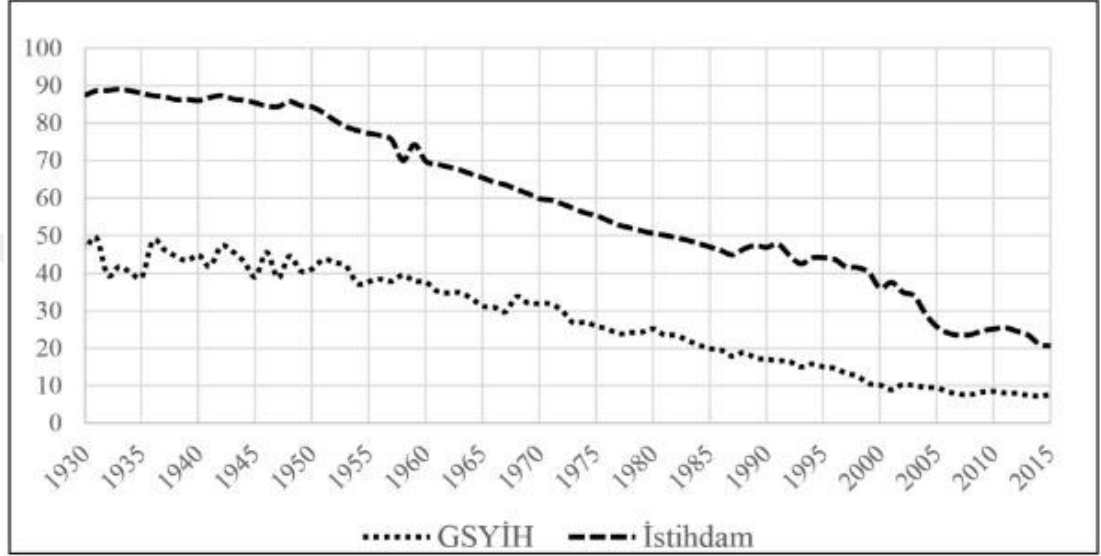
Yıllar	Tarımın Payı (%)	Tarım (Bin \$)	Gelişme Hızı \$ (%)	GSYİH (Bin \$)
2009	8,1	52,592,510	-9,5	646,894,531
2010	9,0	69,714,325	32,6	772,366,615
2011	8,2	68.491.565	-1,8	831,691,448
2012	7,8	67,545,047	-1,4	871,122993
2013	6,7	63,914,163	-5,4	950,350,602
2014	6,6	61,604,432	-3,6	934,855,430
2015	6,9	59,499,609	-3,4	861,879,256
2016	6,2	53,414,802	19,2	862,744,000
2017	6,1	52,209,326	-9,0	851,490,804
2018	5,8	42,517,223	13,1	784,087,116

Kaynak: www.tarimorman.gov.tr (Çevrimiçi), 07.05.2019

Tablo 2.1'de 2009-2018 döneminde Türkiye'deki tarım sektörünün GSYİH'daki payı ve değişimi görülmektedir. Genel olarak dalgalı bir seyir izleyen tarım sektörünün payı 2018 yılında 42.517.223.000 \$ olarak gerçekleşmiş, GSYİH'daki payı %5,8'e gerilemiştir.

Cumhuriyetin ilk senelerinde tarımda %90'lara yakın bir istihdam sağlanmaktaydı. Günümüze kadar geldiğinde ise tarımdaki istihdam oranı %18'lere kadar düşmüştür.

Şekil 2.2: Türkiye’de Tarımın GSYİH ve İstihdam Payının Değişimi

Kaynak: Demirdöğen, Olhan, “Türkiye Tarımının Kısa Tarihi: Destekleme Politikası Özeli” 2017: 1-12

Şekil 2.2’de de görüleceği üzere, tarımın GSYİH’deki düşüş oranıyla istihdamdaki düşüş oranı cumhuriyet tarihi boyunca dalgalanmalara rağmen doğru orantılı olarak azalmıştır. Bu oranlar henüz gelişmiş olan ülkeler seviyesine inmediğinden dolayı, tarım istihdamının Türkiye ekonomisinde hala önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.4. Türkiye’nin Dış Ticareti ve Tarımın Dış Ticaretteki Yeri

Dünyada son 40 yılda toplam dış ticaret 60 kat, tarım ürünleri dış ticareti 25 kat artmıştır. Tarım ürünlerinin dış ticaret oranlarındaki azalış eğiliminin nedeni, işlenmemiş tarım ürünlerinin sanayi hammaddesi girdisi olarak kullanımının artmasından kaynaklanmaktadır. Son 25 yılda tarım ürünleri ihracatı 5,5 kat, gıda ürünleri ihracatı ise 7 kat artmıştır (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2016: 17).

Türkiye; başta komşu ülkeleri ve AB Ülkeleri olmak üzere birçok ülkeye fındık, kuru kayısı, kuru incir, kuru üzüm, Antep fıstığı, baklagil, hububat, yağ

meyve ve sebze, zeytin, zeytinyağı ihracatı yapmaktadır. Dünya sıralamasında Türkiye, bu ürünlerin ihracatında önde gelen ülkeler arasındadır. Bununla beraber Türkiye’de üretilmesine rağmen ithal edilen de birçok tarım ürünleri ve hayvansal ürünler mevcuttur. Bunlar; pirinç, buğday, mısır, yağlı tohumlar, canlı hayvanlar, et ve et ürünleridir (Yavuz, 2005: 9).

Tablo 2.2: Türkiye'nin 1923-2018 Yıllarındaki Dış Ticareti (Değer: 1.000 ABD \$)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın İthalatı karşılama oranı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)			
1923	50,790		86,872		-36,082	137,662	58,5
1930	71,380	-4,6	69,540	-43,7	1,840	140,920	102,6
1940	80,904	-18,8	50,035	-45,9	30,869	130,939	161,7
1950	263,424	6,3	285,664	-1,6	-22,240	549,088	92,2
1960	320,731	-9,3	468,186	-0,4	-147,455	788,917	68,5
1970	588,476	9,6	947,604	18,3	-359,128	1,536,081	62,1
1980	2,910,122	28,7	7,909,364	56,0	-4,999,242	10,819,486	36,8
1990	12,959,288	11,5	22,302,126	41,2	-9,342,838	35,261,413	58,1
2000	27,774,906	4,5	54,502,821	34,0	-26,727,914	82,277,727	51,0
2010	113,883,219	11,5	185,544,332	31,7	-71,661,113	299,427,551	61,4
2011	134,906,869	18,5	240,841,676	29,8	-105,934,807	375,748,545	56,0
2012	152,461,737	13,0	236,545,141	-1,8	-84,083,404	389,006,877	64,5
2013	151,802,637	-0,4	251,661,250	6,4	-99,858,613	403,463,887	60,3
2014	157,610,158	3,8	242,177,117	-3,8	-84,566,959	399,787,275	65,1
2015	143,838,871	-8,7	207,234,359	-14,4	-63,395,487	351,073,230	69,4
2016	142,529,584	-0,9	198,618,235	-4,2	-56,088,651	341,147,819	71,8
2017	156,992,940	10,1	233,799,651	17,7	-76,806,711	390,792,592	67,1
2018	167,933,943	7,0	223,047,438	-4,6	-55,113,495	390,981,381	75,3

Kaynak: TÜİK <http://www.tuik.gov.tr/> (Çevrimiçi), 07.05.2019

Tablo 2.2’de Türkiye’nin Cumhuriyet tarihi boyunca artan dış ticaret ve değişim miktarlarını 1923 yılında 137.662.000 \$ ile başlayan dış ticaretimiz, 2018 yılında 390.981.381.000 \$’a ulaşmıştır. Dış ticaret dengesi sadece 1929-1946 yılları arası, sanayileşmenin adımlarının atıldığı, 2. Dünya Savaşı’na girmeyerek kapalı ekonomi politikasının uygulandığı dönemlerde fazla vermiştir. Onun dışındaki dönemlerde artan ticaret hacmimizle birlikte dış ticaret açığımız giderek artmıştır.

Tablo 2.3: 2018 Yılında Türkiye'nin En Fazla İhracat Yaptığı İlk 20 Ülke

SIRA	ÜLKE	TOPLAM (1.000 \$)	% PAY
1	Almanya	15,821,759	9,67
2	Birleşik Krallık	11,046,843	6,76
3	İtalya	9,467,872	5,79
4	Birleşik Devletler	8,253,031	5,05
5	İspanya	7,711,940	4,72
6	Irak	7,355,521	4,5
7	Fransa	7,278,409	4,45
8	Hollanda	4,689,111	2,87
9	Belçika	3,906,836	2,39
10	Romanya	3,906,244	2,39
11	İsrail	3,876,673	2,37
12	Rusya Federasyonu	3,452,583	2,11
13	Polonya	3,361,736	2,06
14	Mısır	3,063,060	1,87
15	Çin Halk Cumhuriyeti	2,917,657	1,78
16	Bulgaristan	2,634,385	1,61
17	Suudi Arabistan	2,556,228	1,56
18	İran (İslam Cum.)	2,384,339	1,46
19	Yunanistan	2,076,691	1,27
20	Cezayir	2,029,344	1,24
	İlk 20 Ülke Toplam	107,790,272	65,91
	Genel Toplam	163,532,569	100

Kaynak: TİM www.tim.org.tr (Çevrimiçi), 15.05.2019

Tablo 2.3'te Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ilk 20 ülkeye bakıldığında, başta Almanya ve İngiltere olmak üzere toplam 11 Avrupa Birliği ülkesinin listede yer aldığı görülmektedir. Rusya ve Irak'ın geçmiş yıllardaki cazibesini yitirdiği ve ABD ve İsrail'in de ihracat paylarının arttığı da ayrıca gözlemlenmektedir.

Tablo 2.4: Türkiye'nin Sektörel Bazda İhracat Rakamları (1.000 \$)

SEKTÖRLER	2017	2018	Değişim (2018/2017)	Pay(2018) (%)
I. TARIM	21,217,012	22,645,609	6,7	13,8
A. BİTKİSEL ÜRÜNLER	14,511,892	15,117,103	4,2	9,2
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	6,369,178	6,688,863	5,0	4,1
Yaş Meyve ve Sebze	2,230,826	2,326,671	4,3	1,4
Meyve Sebze Mamulleri	1,415,869	1,564,921	10,5	1,0
Kuru Meyve ve Mamulleri	1,279,736	1,388,912	8,5	0,8
Fındık ve Mamulleri	1,862,761	1,636,941	-12,1	1,0
Zeytin ve Zeytinyağı	322,917	399,598	23,7	0,2
Tütün	945,812	1,011,897	7,0	0,6
Süs Bitkileri ve Mam.	84,793	99,300	17,1	0,1
B. HAYVANSAL ÜRÜNLER	2,260,285	2,513,893	11,2	1,5
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	2,260,285	2,513,893	11,2	1,5
C. AĞAÇ VE ORMAN ÜRÜNLERİ	4,444,834	5,014,613	12,8	3,1
Mobilya,Kağıt ve Orman Ürünleri	4,444,834	5,014,613	12,8	3,1
II. SANAYİ	121,278,547	136,325,297	12,4	83,4
A. TARIMA DAYALI İŞLENMİŞ ÜRÜNLER	11,785,116	12,395,160	5,2	7,6
Tekstil ve Hammaddeleri	8,097,991	8,461,483	4,5	5,2
Deri ve Deri Mamulleri	1,523,063	1,667,375	9,5	1,0
Halı	2,164,062	2,266,301	4,7	1,3
B. KİMYEVİ MADDELER VE MAM.	16,045,346	17,372,117	8,3	10,3
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	16,045,346	17,372,117	8,3	10,3
C. SANAYİ MAMULLERİ	93,448,085	106,558,021	14,0	63,4
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	17,031,269	17,642,157	3,6	10,5
Otomotiv Endüstrisi	28,527,976	31,568,469	10,7	18,8
Gemi ve Yat	1,337,960	990,529	-26,0	0,6
Elektrik Elektronik ve Hizmet	10,478,560	11,309,459	7,9	6,7
Makine ve Aksamları	6,080,565	7,317,107	20,3	4,4
Demir ve Demir Dışı Metaller	6,809,203	8,086,386	18,8	4,8
Çelik	11,430,865	15,554,861	36,1	9,3
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	2,705,550	2,987,899	10,4	1,8
Mücevher	3,278,632	4,410,439	34,5	2,6
Savunma ve Havacılık Sanayii	1,738,512	2,035,334	17,1	1,2
İklimlendirme Sanayii	3,916,810	4,533,721	15,8	2,7
Diğer Sanayi Ürünleri	112,186	121,660	8,4	0,1
III. MADENCİLİK	4,689,054	4,561,662	-2,7	2,7
Madencilik Ürünleri	4,689,054	4,561,662	-2,7	2,7
T O P L A M (TİM*)	147,184,613	163,532,569	11,1	97,3
İhracatçı Birlikleri Kaydından Muaf İhracat	9,807,094	4,555,068	-53,6	2,7
T O P L A M	156,991,707	168,087,637	7,1	100,0

Kaynak: TİM www.tim.org.tr, (Çevrimiçi), 06.05.2019

Tablo 2.4'te Türkiye'nin sektörel bazdaki ihracat rakamları incelendiğinde, tarım sektörünün 2018 yılında 15.117.103.000 \$'lık ihracatla, toplam ihracat pastasının %9,2'lik bir pay aldığını görüyoruz. Bu oran sanayileşmenin etkisiyle zaman içinde azalmış olsa da hala Türkiye için yüksek bir anlam ifade etmektedir. Gelişmiş olan ülkelerde bu oran %2,00 seviyelerine düşmektedir. Tarım ürünleri

ihracatlarında en fazlasını da hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamullerinden elde etmiş bulunmaktadır.

2.1.5. Türkiye’de Tarımla İlgili Uygulanan Devlet Politikaları

Dünya üzerinde serbest piyasa sistemi yaygınlaştığından beri, hükümetler kendi politikalarını uygulamaktan ziyade ekonomiler üzerinde düzenleyen ve denetleyen bir rol üstlenmeye başlamışlardır. Tarım sektörü doğası gereği birçok dış faktörden etkilendiğini için, tam anlamıyla serbest piyasa sistemine uyum sağlayamamakta, devletler tarafından dönemsel olarak yoğun şekilde müdahaleye uğramaktadır (Yavuz, 2005: 43).

Türkiye’nin tarım politikaları, uluslararası ilişkilerinin başta AB olmak üzere DTÖ, IMF-DB ve çok uluslu şirketlerin etkisinde kalmaktadır. Uzun zaman boyunca devlet politikası yaklaşımlarını AB’ye girme doğrultusunda oluşturulmuştur. Uyum sürecinde, tarım politikalarında azaltılmak istenen fark ödemelerinin, Türkiye’nin tarımsal ihtiyacına destek mi yoksa köstek mi olduğu tartışma konusudur (Demirdöğen, Olhan, 2017: 6).

Türkiye tarihinde kooperatiflere yönelik ilk özel düzenleme 1923 yılında, Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu da 1929 yılında çıkmıştır (Gümrük Ticaret Bakanlığı, 2015: 4). 1969 yılında Kooperatifler Kanunu yürürlüğe girmiş, sonrasında da hem anayasa da hem kalkınma planlarında yer almıştır (Albayram Doğan, Yercan, 2016).

Türkiye’nin AB’ne katılmak için yaptığı ilk başvuru 31 Temmuz 1959 tarihinde gerçekleşmiştir. 21 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da, Türkiye ile AB arasında Roma Anlaşmasının üçüncü ülkelerin Birliğe katılma esasına dayanan bir anlaşma imzalanmıştır. Ankara Anlaşması 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye AB’ye tam üyelik gerçekleşmeden gümrük birliğine girmeyi kabul etmiştir (Dinler, 2008: 373-375).

Türkiye ve AB’nin tarım konusuyla ilgili olan temelleri Ankara Anlaşması ve 1 Ocak 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile Ortaklık Konseyi Kararları’na dayanmaktadır. Katma Protokol ile Türkiye’nin tarım sektörü gümrük

birliğinin dışına çıkarılmış ve OTP'na uyum sağlanması için bir geçiş dönemine girmiştir (Rehber, Vural, 2018: 300).

24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlarla piyasa ekonomisine geçiş başlamıştır. İthal ikame politikası terk edilmiş, fiyat kontrolleri kaldırılmış, KİTlerinin ürettiği malların fiyatları artmış, fiyat yoluyla desteklenen ürün sayısı azalmıştır. Tarımsal araştırma yapan birçok müdürlük kaldırılmış, bunun sonucu olarak da tarımdaki araştırma ve gelişmeler yetersiz kalmıştır. 1985 yılında uygulanan “V. Beş Yıllık Kalkınma Planı” serbest piyasa ekonomisine geçişe bir ivme kazandırmıştır (Bayaner, 2014: 27).

1 Ocak 1987 yılında Ortaklık Konseyi Kararları doğrultusunda Türkiye'den AB'ne ithal edilen tarım ürünlerine uygulanan sabit gümrük vergisinin kaldırılmasına karar verilmiştir. AB bunun yerine uygulanan anti-damping vergileri ve miktar kısıtlamalarıyla önlemler alınmıştır. Ancak yıllar içerisinde AB'nin gelişmekte olan ülkelere tanıdığı tavizlerin artması, Türkiye'ye Katma Protokol ile tanınan tavizlerin önemini yitirmesine neden olmuştur (Rehber, Vural, 2018: 300).

Türkiye, gümrük birliğine girerek, AB'nin birlik dışındaki ülkelere yapacağı her türlü anlaşmaya uyacağına ve kendi yapacağı anlaşmalar için de AB'den onay alacağına teyit vermiştir. Türkiye ve AB ülkeleri arasında hem ihracat hem de ithalattaki eş etkili vergi ve miktar kısıtlamaları kalkmaktadır. Türkiye üçüncü ülkelere yaptığı dış ticaretinde AB'nin uyguladığı ortak gümrük tarifelerine ve ortak ticaret politikasına uymak durumundadır. AB bu anlaşmayla, Türkiye'ye yapması gereken yardımlardan büyük oranda kurtulmuştur (Dinler, 2008: 376).

5 Nisan 1994 tarihinde yürürlüğe giren Ekonomik Önlemler Uygulama Planı ile piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarıyla işleyeceği ve sosyal dengeleri gözetleyen bir devlet anlayışına geçilmiştir. Bu çerçevede alınan kararlarla tarımla ilgili olarak devletin ayıracağı destek, sadece üç ürün grubuyla sınırlanacağı açıklanmıştır. Hububat ve baklagil alımları Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından fiyat desteği temelli olarak belirlenmekteyken, alım politikaları destekleri iptal edilmiştir. Bu karardan sonra belirli baklagil ürünlerindeki üretimde önemli düşüşler yaşanmıştır (Bayaner, 2014: 28).

6 Mart 1995 tarihinde Türkiye ile AB Ortaklık Konseyi'nin aldığı 1/95 kararlarla gümrük birliğinin tamamlanmasında anlaşılmıştır. 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında gümrük birliği uygulaması başlanmıştır. Böylelikle tarihte tam üyelik tamamlanmadan, AB ile gümrük birliği anlaşması yapan ilk ülke Türkiye olmuştur (Dinler, 2008: 373-375).

Avrupa, Ortak Tarım Politikasını tarımdaki arz fazlasına ve yetersiz iç talebe çözüm bulmak amaçlı oluşturmuştur (Aysu, 2015: 266). Avrupa Birliği ve Türkiye arasında 1 Ocak 1996 tarihinde kabul edilen gümrük birliği uygulamasına tarımsal ürünler dahil edilmemiştir (Dinler, 2008: 380). Gümrük birliğine sadece işlenmiş tarım ürünleri dahil edilmiştir. Türkiye yıllardır AB'ne, dolayısıyla OTP'na uyum sağlayabilmek için çalışmaktadır.

2001 yılında DB ile yapılan Tarımsal Reform Uygulama Projesi (Agricultural Reform Implementation Project-ARIP), 1999'da IMF ile yapılan Ekonomik Reform Kredi anlaşmasının bir parçasıdır. Bu projenin üç aşaması: doğrudan gelir desteği (DGD), fiyat ve girdi desteklerinin kaldırılması, devlete ait kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirmesidir. Üreticiler uzun bir dönem bu sisteme göre gelir desteği almışlardır. Bu süreçte tarımsal üretimlerin kayıt altına alındığı çiftçi kayıt sistemi oluşturulmuştur. Tarım satış kooperatifleri ve birlik yasalarında oynamalar yapılarak, ileriki yıllarda bu kurumların özelleştirilebilmesi için gerekli altyapılar oluşturulmuştur. 2009 yılında doğrudan gelir desteği kaldırılmış, 2010 yılında Havza Bazlı Destekleme Sistemi çıkartılmış. Önceden de uygulanan fark ödemelerine devam edilmiştir. Buradaki amaç tarımsal desteklerin devlet üzerinde yarattığı mali baskıyı azaltmaktır. Ancak devletin rolünü özel kurumlar üstlenmeye başlamıştır. 2003 yılında mazot desteği, 2005 yılında gübre desteği olarak çıkartılan gelir desteği mevcuttur. Fark ödemesi desteği ve gelir desteği Türkiye'nin ana politika araçlarındandır (Demirdöğen, Olhan, 2017: 6-8).

2.1.6. Türk Tarımının Temel Sorunları

Türkiye'nin önemli sektörlerinden biri olan tarım, iklim değişiklikleri, bitki hastalık ve zararlıları, kullanılan kimyasallar, piyasalarda yaşanan dalgalanmalar, dış ülkelerle yaşanan politik sıkıntılar, tüketici alışkanlıklarında değişimler gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2017: 35-40).

Türkiye'nin sosyo-ekonomik düzeyi tarım üretimindeki düşük verimin de sebebidir. Verimliliği yüksek olan topraklar sürekli tarım dışı kullanıma açılmaktadır. Üreticiler tarımsal kazançların düşük olması sebebiyle topraklarını turistik tesis, sanayi tesisleri, enerji santralleri, yeni yollar gibi tarım dışı kullanım alanlarına satmak zorunda kalmaktadırlar (Kazgan, 2003: 390-391).

Türkiye'deki tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmüş ve küçük olması aile işletmelerinin zar zor tarımsal üretim yapmalarına neden olmaktadır. Tarım arazilerinin hem engebeli hem de bölünmüş olması verimliliği ve teknoloji kullanımını da zorlaştırmaktadır. Tarım arazilerinin korunmasıyla ilgili çıkan kanunlar da beklenen önlemi sağlayamadığı için tarım arazilerinin bölünmesi ve amacı dışında kullanılması hala sorun teşkil etmektedir (Oral, 2018: 41-43).

Hızlı kentleşmenin ve sanayileşmenin, enerji üretiminin, karayolu trafiğinin neden olduğu kirlilik, GDO'lu tohumların tarımsal üretimde kullanılması, ilaçlamaların, kimyasal ve hormon kullanımlarının bilinçsizce yapılması hem çevreye hem insan sağlığına ciddi oranlarda zarar vermektedir. Tarım sektöründe çalışan kesimin eğitim seviyesinin çok düşük olması hem tarımın bilinçsizce yapılmasına hem de ihracata gönderilen mallarda kimyasal kalıntı çıkmasına neden olmaktadır. İleri tarım teknolojilerinin kullanıldığı yerlerde de yine yanlış bilgilerden kaynaklı sıkıntılar yaşanmaktadır (Kazgan, 2003: 390-392).

Dış politikada izlenen tutumlar ülke tarımına direkt etki etmektedir. Örnek vermek gerekirse; Rusya'yla yaşadığımız uçak krizi sonrasında Türkiye'den tüm tarım ürünleri ithalatının yasaklanması, AB'nin bölünme olasılığının Türk tarım ürünleri ihracatında yaratabileceği etkiler, Suriye'deki savaştan kaçan göçmenlerin Türkiye'deki tarım sektöründe istihdam edilmesinin tarıma etkileri, İsrail

büyükelçisinin ülkeden kovulmasından sonra tarım ürünleri ithalatını yasaklamasının söz konusu olması gibi birçok siyasi problem tarım sektörüne doğrudan etki etmektedir (Demirdöğen, Olhan, 2017: 9).

Günümüzde tarım destekleri 1990'lardan bu yana artmış olsa da tarımın GSYİH'daki miktarı aynı oranda artmamıştır. Bu aktarılan kaynakların yanlış ya da eksik tarım politikalarıyla uygulandıklarını göstermektedir (Demirdöğen, Olhan, 2017: 8).

Türkiye ile AB'nin tarım desteklerini karşılaştırdığımız zaman, Türkiye'de dağınık yapılı ve yüksek maliyetli bir sistemin, AB'de ise doğrudan ödemeye üretici refahını arttırmaya yönelik bir sistemin oturturulduğunu görmekteyiz. Türkiye'de de uygulanmaya başlanan doğrudan ödeme sisteminin sıkıntısı da yeterli bütçe ayrılamamasıdır. AB'nin neredeyse bütçe gelirlerinin yarısının tarım desteklerine kullanıldığını göz önünde bulundurursak, Türkiye'nin doğrudan gelir yöntemini tam olarak neden oturtamadığı daha anlaşılır olmaktadır (Örnek, 2007: 342).

2000-2008 döneminde uygulanan Tarım Reformu Uygulama Projesi'nden sonra tarımda Türkiye aleyhine sonuçlar elde edilmiştir. Tarım üretimindeki dengesizlik devam ederken, ulusal gelir artışına oranla katma değer artışı çok daha düşük kalmış, GSYİH'daki payı azalmıştır. Bu dönemde birikimli tarım dış ticareti bakiyesi eksiye düşmüştür. Tarımın leyhine çalışan kurumlar özelleştirilmiş, tasfiye edilemeyen kurumlar da işlevsizleştirilmiş; böylece çiftçi örgütsüz ve savunmasız bir yapıda tek başına bırakılmıştır. Tarımsal istihdamın azalmasıyla köylerden kentlere göçler artmıştır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2009: 43-48).

Tarımsal girdilerin maliyetlerinin artmasını ürün fiyatlarındaki artışa göre daha hızlı yaşanmakta, dolayısıyla üretici her geçen yıl daha düşük bir gelire sahip olmaktadır. Tarım desteklerinin düşük olması sebebiyle kullanılan ticari kredi miktarları son dönemde fazlasıyla artmış bulunmaktadır. 2004-2018 yılları arasında üreticilerin bankalardan kullandığı kredi miktarı 19 kat artmasına rağmen tarımsal destek ödemeleri sadece 5 kat artmıştır (Oral: 2018: 53).

Türkiye’de üretim planlaması yapılmadığından dolayı, arz fazlası olan ürünlerin yerine farklı ürünlerin üretimine yönlendirme yapılmamış, girdi maliyetleri arttığından dolayı kimyevi gübre tüketimi azalmış, elektrik ve mazot gibi enerji maliyetlerinin yükü artmış, makineleşme ve teknolojiye ayak uydurulamamış, doğal afetlerden kaynaklanan zararların sigorta geri ödemeleri özel firmaların insafına bırakılmış, üreticinin borçları günden güne artmış ve daha fazla krediye ihtiyaç duymuş, sonrasında da ipotekli tarım arazilerini kaybetmek durumunda kalmıştır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2009: 46-47).

Bu nedenler Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca nerdeyse her dönemde yaşanmış ve hala yaşanmaktadır. Tarım arazilerini kaybeden köylüler her dönemde olduğu gibi son dönemde de şehirlere göçmeye devam etmektedir. Bu durum da tarım arzını düşürmektedir.

2.2. Hollanda Tarımı

Hollanda tarımının tarihsel gelişimi, politikaları ve dış ticaretteki yeri bu bölümde istatistiki verilerle birlikte incelenecektir.

2.2.1. Hollanda’da Tarımın Tarihsel Gelişimi

Orta çağda üç tarla düzeni ve nadas uygulaması kullanılmaktaydı. Bu dönemde hayvan besleyenler hayvanlarını, hem herhangi nadasa bırakılmış bir tarlada hem de otlaklarda serbestçe otlatabilişlerdir. Buna serbest otlak sistemi denmektedir. 14. yüzyılda Hollanda’da toprakların nadasa bırakılmasını gerektirmeyecek üretim yöntemleri bulunmuştur. Yeşil gübre denilen yonca ve kök bitkilerinin bulunmasıyla, toprağın nadasa bırakılması yerine ekilen bitkilerle hem hayvanların beslenmesi sağlanmış hem de verimlilik artmıştır. Bu da Tarım Devrimi’nin gerçekleşmesine neden olmuştur. Tarımdaki verimlilik artışı insanları tarım dışı sektörlerle yönelmeye itmiştir. Şehirlerin ortaya çıkmasıyla endüstriyel faaliyetler buralarda gelişmeye başlamıştır. Yani endüstriyel devrim, tarım devriminin sayesinde meydana çıkmıştır (Dinler, 2008: 6).

Nadasın yerini yeni bitkilerin üretiminin alması ve hayvancılığın gelişmesiyle beraber İngiltere’de lordlar hem tarım için kullandıkları arazileri hem de otlak

yapılması için ayrılan ortak alanları çitle çevirmeye başlamışlardır. 15. ve 16. yüzyıllarda toprakların çitle çevrilmesini yasaklayan kanunlar çıksa dahi, 1715 yılında İngiltere’de çitle çevirme kanunu sonunda kabul edilmiştir. Bu değişiklikler Avrupa’da iki farklı toprak sistemini ortaya çıkarmıştır. Birinci tip toprak sistemi, küçük toprak sahiplerinin topraklarını büyük toprak sahiplerine satarak, şehirlere göç etmeye başladığı, İngiltere, Danimarka ve Prusya’da ortaya çıkan sistemdir. İkinci tip toprak sistemi ise, Fransız ihtilaline karşı olan soyluların ve kilisenin topraklarının mülkiyetlerinin köylülere satılmasıyla ve ihtilal sonrasında daha fazla toprağın köylülere dağıtılmasıyla başta Fransa, Belçika, Hollanda, Almanya ve Danimarka’da ortaya çıkmıştır. Bu iki tip sisteminde sonucu olarak tasarruf edilebilen toprak mülkiyetlerinin söz konusu olmasıyla Batı Avrupa’da “liberal formül” de denilen ferdiyetçilik akımı başlamıştır (Dinler, 2008: 7-8).

1400’lü yıllarda başlayan coğrafi keşifler; deniz ticaretinin güçlenmesine, İspanya, Portekiz, İngiltere, Hollanda başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin deniz aşırı ülkelerde sömürgeler kurmasına neden olmuştur. Bu keşifler, Avrupa ülkelerini bu dönemde zenginleştirecek olan değerli madenlerin, varlıkların, gıda ürünlerinin, iş gücünün gelmesine neden olmuştur (Eğilmez, 2018: 81-82).

1568-1648 yılları arasında süren, Hollanda’nın İspanya’ya karşı savaştığı Seksen Yıl Savaşı bittikten sonra Avrupa’da ve Dünya’da güç dengeleri değişmiş, Hollanda bir dünya gücü haline gelmiştir. 1648’de imzalanan Vestfalya Anlaşması’ndan sonra Kuzey Hollanda ve Güney Hollanda olarak Habsburg İmparatorluğu’ndan bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Kuzey Hollanda bugünkü Hollanda, Güney Hollanda ise; Belçika, Lüksemburg ve Fransa’nın kuzeyindeki birtakım toprakları kapsayan ve 1714 yılına kadar çoğunluğu İspanya’nın himayesinde olan bölgedir. Ticaretin, ekonominin ve siyasetin merkezi, Akdeniz’den Kuzey Denizi ve Atlantik Okyanusu’na kaymıştır. 17. yüzyılda Hollanda yüksek milli geliri, yüksek okuma-yazma oranı, farklı dini inançlara olan hoşgörüsü, sanattaki ilerlemesiyle Avrupa’nın en kentleşmiş toplumu haline gelmiştir (North, 2014: 9-11).

17. yüzyıl Hollanda'sında en önemli sektörler tarım ve balıkçılıktı. Hollanda tarımda çok ilerlemiş; modern üretim teknikleri gelişmiş ve tarım ürünlerinin satışları da ilerlemiştir. Hollanda kendi topraklarında yetiştirdiği takdirde daha pahalıya mal olacak olan tahılı Baltık ülkelerinden yüksek miktarlarda tedarik etmeye başlamıştır. Tahıl örneğiyle beraber Hollanda, emek-yoğun üretimden vazgeçmeye başlayıp, toprağın daha verimli kullanılacağı ve yüksek fiyatla satılabilecek ürünlerce kullanılmasına yönelmiştir. Bunlara örnek olarak sanayi hammadde girdisi olacak ürünler, canlı hayvan yetiştiriciliği, mandıra çiftçiliği ve yem üreticiliği vardır. 16. yüzyılda sadece belli kesimlerin bahçelerinde bulunan sebze ve meyvenin üretimi, 17. yüzyıl itibariyle artışa geçip tüm kesimler tarafından tüketilmeye başlanmıştır. Meyve ve sebze olan taleplerdeki artışlar, Hollandalıları daha fazla üretmeye yöneltmiştir. Arazilerde suni gübre kullanılmaya başlanınca verimlilik artmıştır. Yükselen toprak arazisi kiralaları Hollandalı tüccarları denizden toprak elde etme ve drenaj uygulamasına yöneltmiştir (North, 2014: 41-42).

Hollanda bu dönemde balıkçılıkta da çok başarılıydı. Ringa balığının yakalanması için özel tekneler tasarlamışlardı ve bu teknelerin içinde tuttıkları balıkları karaya gelmeden konserve haline getirmekteydiler. Ringa balığının paketleme işlemi ve satışını dönemin karteli olan Balık Hali Yönetim Kurulu denetlemekteydi (North, 2014: 45-46).

17. yüzyılın ortalarında Avrupa'da savaş dönemlerinden dolayı nüfus azalmış, bu da tahıl tüketimini düşürmüştü ve bir gıda krizine yol açmıştır. Hollanda, Avrupa'dan farklı olarak süt ürünleri, sanayi hammadde ürünleri, sebze ve meyve üretiminde uzmanlaştıkları için bu krizden en geç etkilenen ülke olmuştur.

Hollanda'nın üretim yöntemlerindeki bilgisi, teknolojik üstünlüğü, enerji kullanma yöntemleri Avrupa pazarında diğer ülkelere göre sivrilmelerini sağlamıştır. 18. yüzyılın başlarında ise komşu ülkeler Hollanda'ya yetişebilmek için üreticilerine destek vermeye başlamışlardır. Rakip ülkelerin yaptığı bu destekler, Hollanda'nın işgücü maliyetlerinin de onlara nazaran yüksek olmasıyla birlikte Hollanda'nın rekabetçi gücünün düşmesine sebep olmuştur. Hollanda sanayisinin sekteye uğraması deniz taşımacılığı, ticaret ve finansman oluşan hizmet sektörünün öneminin artmasına

neden olmuştur. Bu sektörler arasındaki iş birliği, Hollanda'ya farklı birçok ülkeden gelen malların Amsterdam'daki depolarda stoklanmasına ve ürünlerin deniz taşımacılığı sayesinde üçüncü ülkelere satışının kolaylaşmasına sebep olmuştur (North, 2014: 50-51).

Sanayi Devrimi'nin tarıma hızlı gelişmeler, kriz ve dengesizlikler gibi hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur. Tarımı geliştirici etkileri: Gelişmiş makinaların tarıma uygulanması, Biyolojinin ve kimyanın tarıma uygulanması, Deniz ve kara ulaşımındaki gelişmelerin tarım üzerindeki ekonomik gelişmeleridir. Bu gelişmeler sayesinde tarımda işgücünden tasarruf edilmiş, aşılama, fermantasyon, modern genetikteki gelişmelerle beraber hem verim artışı hem de biyolojik anlamda ilerlemeler kaydedilmiş, denizyolu ve demiryollarının gelişmesiyle tarım ürünlerinin ucuza dünyanın her tarafına kolayca ulaşması sağlanmıştır (Dinler, 2008: 8).

Sanayi Devrimi ve Tarım Devrimi sonucunda tarım üreticileri, devamlı gelişen tarım araç ve gereçlerini satın almakta zorlanmaya başlamışlardır. Tarım dışı sektörlerdeki oyuncuların örgütlenmeleri karşısında da daha pasif kaldıklarından dolayı "tarımsal kooperatifleşme"ye gitmeye karar vermişlerdir. İlk olarak Danimarka'da başlayan kooperatifleşme hareketi zamanla Avrupa'daki diğer ülkelere de yayılmıştır. Liberal politikaların uygulandığı ülkelerde, tarım üretiminde yaşanan verim artışı, tarımda üretim fazlası problemini de gün yüzüne çıkarmıştır (Dinler, 2008: 9).

1752 yılında kurulan Hollanda Kraliyet Fen Bilimleri ve Beşerî Bilimler Topluluğu (Royal Holland Society of Sciences and Humanities) akademiyle teknolojik gelişmenin arasındaki boşluğu dolduran ilk kurum vazifesini görmüştür. 19. yüzyılda W.C.H. Staring gibi bireyler Hollanda'nın jeolojik haritasını çıkartmak ve toprak ve tarım bilimiyle ilgili araştırma yapabilmek için devletten yardım almışlardır. Hollanda'da devlete bağlı tarım araştırmaları yaklaşık 130 yıl önce başlamıştır. 1876 yılında Tarım Eğitim Okulu'nun kurulmasından bir yıl sonra ise Tarım Araştırma İstasyonu kurulmuştur. 1918 yılında, 32'si profesör 119 eğitim personeli, 22 laboratuvarı ve 660 öğrencisiyle Wageningen'de Tarım Üniversitesi (Landbouw Hogeschool) kurulmuştur. Üniversite'nin gelişmesine paralel olarak

Marshall Yardımları da stratejik tarım araştırmalarında kullanılmış ve 1950'lerde yeni araştırma enstitüleri açılmıştır. 1960'larda Hollanda hükümeti stratejik zirai araştırmalara ve eēitimlere devam ederek Wageningen'i uluslararası arenada daha da ne çıkarmıştır (Spiertz, Kropff, 2011: 2-3).

Hollanda 1887 yılında dünyadaki ilk bahçe ürünleri açık arttırması yapan ülkedir (Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, 2010: 38).

2.2.2. Hollanda Ekonomisi ve Tarımın Ekonomideki Yeri ve nemi

Hollanda tarım sektörünün çeşitli dallarındaki uzmanlaşmaları sonucunda, toplam nüfusun görece daha az bir bölümü tarım sektöründe istihdam edilmek zorunda kalmıştır. İstihdamın oēunluēunun sanayi ve hizmet sektöründe çalışabilmesinin en önemli nedenlerinden biri tarımdaki ilerlemeler olmuştur. Diēer ülkelere kıyasla daha yenilikçi ve modern olan tarımsal altyapı ve işgücünün örgütlenme biçimi sayesinde Hollanda, ticari ve sanayi anlamda da çok ilerleyebilmiştir (North, 2014: 44-45).

Hollanda, ticari başarısı ve yüksek kaliteli finansal ve profesyonel hizmet anlayışıyla dünyadaki en zengin milletlerden birisidir. Ekonomisi uluslararası piyasalarla uyum içerisinde çalışmaktadır. alışan verimliliēi yüksek ve yatırım iklimi iyidir. Bu da birçok uluslararası firmanın merkezinin Hollanda'da olmasının nedenidir (Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, 2010: 36).

Hollanda, zel sektör ve kamu sektörünün birlikte çok iyi bir koordinasyon halinde alıřtıēı karma bir serbest piyasa ekonomisine sahiptir. Dünya Ekonomik Forumu kapsamlı Kalkınma Endeksi sıralamasında gelişmiş ekonomiler içerisinde 7., AB ekonomileri arasında 6. Sırada yer almakla beraber, IMF'nin 2018 verilerine göre nominal bazda dünyanın en büyük 17. ekonomisine sahip ve kişi başına düşen milli gelirden ise 13. sırada yer almaktadır. Ekonomideki en büyük sektörler: lojistik, kimya sanayi, ticaret ve hizmetler sektörleridir. Sanayi işletmelerinin esas olarak konusu gıda işleme, kimyasal ürünler, petrol işleme ve elektrikli makinelerdir. İleri derecede mekanize olan tarım sektörü 2017 verilerine GSYİH'da % 2,1 ve

istihdamda % 2 yer almakla beraber gıda işleme sanayisi ve ihracat için önemli girdi mamulü sağlamaktadır (<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/hollanda/ulke-profil/genel-ekonomik-durum>, (Çevrimiçi), 24.04.2019).

Tarımın ulusal ekonomideki önemini anlayabilmek için tarım sektörünün sadece milli gelir içerisindeki payına bakmayıp, tarımsal üretime bağlı olan diğer sektörlerin de milli gelirdeki paylarına bakmak gerekiyor. Bunlar hammadde ve servis sağlayan sektörler ve tarım ürünlerini işleyen sanayi sektörleridir (Feng, 1998: 38). Biyoteknolojinin kullanımı tarım, gıda ve kimya sanayilerinde önemli rol oynamaktadır.

Tablo 2.5: Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımları

Sıra	Ülkeler	2017 (Milyon Dolar)	2017 Ocak-Ekim (Milyon Dolar)	2018 Ocak-Ekim (Milyon Dolar)
1	Hollanda	1,727	1,562	578
2	İtalya	125	116	491
3	Avusturya	320	294	449
4	Azerbaycan	328	170	364
5	İngiltere	1,005	493	325
6	ABD	180	141	289
7	Lüksemburg	96	88	287
8	Almanya	312	248	286
9	Fransa	107	104	248
10	Danimarka	11	11	188
11	Hong Kong	13	8	166
12	İspanya	1,46	1,449	159
13	Katar	113	105	157
14	Kuveyt	67	56	142
15	Norveç	59	59	111
16	Belçika	223	223	108
17	Tayland	52	48	97
18	İsviçre	53	44	69
19	Japonya	193	186	58
20	Güney Kore	19	13	48

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı www.ticaret.gov.tr, (Çevrimiçi), 24.04.2019

Tablo 2.5’de görüldüğü üzere Hollanda dünya üzerinde yabancı yatırımlarda en yüksek yatırımı alan ülkelerin başında gelmektedir. ABD, İngiltere, Almanya, Fransa gibi gelişmiş ülkeleri geride bırakmış olması, Hollanda’nın yatırım ortamının bu ülkelere göre daha avantajlı olduğunun göstergesidir.

2.2.3. Hollanda'nın Dış Ticareti ve Tarımın Dış Ticaretteki Yeri

1595 yılında Hollandalılar ilk defa Cava'ya ulaştığında orada diplomatik ve askeri yollarla istedikleri pazarlara ulaşabilecekleri Doğu Hint Adaları Kumpanyası (VOC-Verenigde Oost-Indische Compaigne) adlı bir anonim şirketi kurmuşlardır. VOC'un kuruluş amacı; karabiber, karanfil, Hindistan cevizi ve diğer nadir bulunan baharat çeşitlerini bölgedeki farklı ülkelerden toplayabileceği bir merkez olmasının istenmesiydi. Hollanda bu bölgede Portekiz, İspanya ve İngiltere'nin yaptığı gibi kârlılığı yüksek ürünlerin ticaretinde söz sahibi olabilmek istemekteydi. Zamanla VOC'un temel ticaret ürünleri, baharattan tekstil hammaddesine kaymıştır. Hollanda bu dönemde Japonya, Endonezya ve Hindistan'da birçok farklı ürün ticareti yapmıştır (North, 2014: 57-60).

1609-1621 yılları arasında İspanya ile ilan edilen ateşkes sayesinde Hollanda, Akdeniz'deki ticarete söz sahibi olmaya başlamıştır. Hindistan'dan baharat, İran'dan ipek, Osmanlı'dan deve tüyü, keçi kılı, İspanya'dan yün alıp diğer ülkelere satmıştır. İspanya ile ateşkes bittikten sonra Batı Hint Adaları ve Afrika'ya olan ticaretin artırılması ve Hollandalı firmaların birbirleriyle olan rekabetinin önüne geçmek için kurulan Batı Hint Adaları Kumpanyası (WIC-West Indische Compaignie) birkaç tüccar tarafından anonim şirketi olarak kurulmuştur. Hollanda bu pazarlarda İspanyol ve Portekiz mülklerini ele geçirmeyi amaçlamıştır. İstediklerini elde eden Hollanda şeker ticaretini kontrol altına almıştır (North, 2014: 55-56).

17. yüzyılda Hollanda uluslararası ticaret anlamında çok büyük bir gelişme göstermiştir. Bazı bölgelerde zamanla engeller yaşanmış olsa da 18. yüzyılda da uluslararası ticaretin gelişmesi istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Hollanda hem seri üretim hem de lüks ürünlerin ticaretinde lider konumdaydı, çünkü hem hammaddelere ulaşılmasındaki denizaşırı ticarete hem de ürünlerin üretilmesindeki teknik bilgiye sahiptir. Rakip ülkeler bir tek kendi ticaretlerini destekleyerek ve Hollanda'nın topraklarını işgal ederek Hollanda'nın ticari gücünün önüne geçebilirlerdi (North, 2014: 60-61).

Hollanda, stratejik limanlara sahip olması, doğal gaz ve petrol dışında başka doğal kaynaklarının olmaması, tarım alanlarının küçüklüğü ve tarım ürünü çeşitliliğinin az olması nedenleriyle uluslararası piyasalarda etkinleşmiş ve liberal bir ekonomiye yönelmiştir (Ankara Sanayi Odası, 2016: 5).

Dış ticaret, ülkenin ekonomik büyümesinin en etkin faktörüdür. İhracat yaptıkları pazarların başında, komşuları olan AB ülkeleri gelmektedir. Kendi ürettikleri ürünlerin ihracatı dışında, re-eksport ticaret yani farklı ülkelerden mal satın alıp 3. ülkelere bu malların satışlarının yapılması da Hollanda'nın dış ticaretinde çok büyük bir paya sahiptir (Ankara Sanayi Odası, 2016: 5). İthal edilen ürünlerin çoğunluğu aynı şekilde ya da basit işlemler uygulandıktan sonra tekrar ihraç edilmektedir. Bundan dolayı Hollanda'nın dış ticaret kalemlerindeki ürünlere baktığımız zaman hem ithalatta hem ihracatta aynı ürünleri görmekteyiz (<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/hollanda/ulke-profil/dis-ticaret>, (Çevrimiçi), 24.01.2019). Genellikle ABD ve Asya ülkelerinden ürünler ithal edip, AB ülkelerine satmaktadırlar. Bundan dolayı Hollanda, AB ülkelerine yaptığı ticarete fazla vermekte ve AB üyesi olmayan ülkelerle yaptığı ticarete ise açık vermektedir (Ankara Sanayi Odası, 2016: 5).

Hollanda, Avrupa Birliği oluşuktan sonra birliğin bağlayıcı ortak ticaret politikasına göre dış ticaret politikalarını uygulamaktadır. AB'nin dış ticaret politikalarının temel amacı; tüm birlik ülkelerinin eşit şekilde yararlandığı ve serbestleşmiş bir piyasa oluşturup, 3. ülkelerle olan ticareti geliştirmektir. AB bu politikalara çok taraflı ticaret müzakereleri ve serbest ticaret anlaşmalarıyla ulaşmaya çalışmaktadır (Gürlehel, Alkin, 2010: 31-35).

Tablo 2.6: Hollanda'nın İhracatında Başlıca Ülkeler (1 000 \$)

ÜLKELER	2016	2017	2018	2017-2018 Değişim %	2018 Pay %
Dünya	444,867,363	505,941,305	722,667,391	42,8	100
Almanya	99,296,677	110,857,089	158,866,880	43,3	22
Belçika	45,886,480	51,883,705	76,471,755	47,4	10,6
Fransa	36,084,271	40,626,563	58,772,327	44,7	8,1
Birleşik Krallık	40,015,248	43,410,700	56,676,150	30,6	7,8
ABD	19,239,944	22,037,307	31,236,848	41,7	4,3
İtalya	17,477,126	19,403,172	26,846,141	38,4	3,7
İspanya	13,406,262	15,220,672	21,549,333	41,6	3
Polonya	11,226,888	13,178,272	17,623,569	33,7	2,4
İsveç	9,381,675	10,752,542	16,322,518	51,8	2,3
Çin	10,520,047	12,574,817	12,563,587	-0,1	1,7
Çek Cum.	7,316,336	7,799,011	12,267,730	57,3	1,7
Avusturya	5,508,375	6,395,466	9,615,598	50,4	1,3
Danimarka	6,303,011	6,512,711	8,626,272	32,5	1,2
İsviçre	6,092,492	6,520,074	8,496,344	30,3	1,2
Rusya Federasyonu	4,639,851	6,100,335	6,955,977	14	1
Türkiye	5,459,630	6,568,197	6,900,204	5,1	1
Finlandiya	4,538,041	4,940,003	6,834,251	38,3	0,9
Singapur	5,276,596	6,040,242	6,710,322	11,1	0,9
Macaristan	3,371,185	3,833,168	5,972,092	55,8	0,8
G. Kore	3,882,623	5,941,183	5,939,995	0	0,8

Kaynak: <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/hollanda/ulke-profil/dis-ticaret>, (Çevrimiçi), 24.04.2019.

Tablo 2.6'da Hollanda'nın ihracat yaptığı ülkeler ve ihracat rakamları yer almaktadır. İhracatı en fazla başta Almanya olmak üzere komşusu olan Avrupa ülkelerine daha sonra ABD'ye yaptığı görülmektedir. Bu da ülkenin konum avantajını bize göstermektedir.

Tablo 2.7: Hollanda'nın İthalatında Başlıca Ülkeler (1 000 \$)

ÜLKELER	2016	2017	2018	2017-2018 Değişim %	2018 Pay %
Dünya	398,336,339	450,075,698	646,028,395	43,5	100
Çin	35,846,316	40,594,244	100,083,221	146,5	15,5
Almanya	72,628,734	83,106,360	93,564,784	12,6	14,5
Belçika	41,716,681	48,176,139	52,175,861	8,3	8,1
ABD	32,858,394	34,435,667	45,450,569	32	7
Birleşik Krallık	21,328,569	24,010,934	33,017,519	37,5	5,1
Rusya Federasyonu	13,204,783	15,117,717	25,345,647	67,7	3,9
Fransa	16,673,156	18,157,190	20,465,601	12,7	3,2
Norveç	6,277,939	6,812,941	13,064,793	91,8	2
İtalya	9,916,548	11,361,079	12,553,921	10,5	1,9
Japonya	7,742,427	8,669,666	11,915,320	37,4	1,8
Polonya	8,377,598	9,270,565	11,287,230	21,8	1,7
İspanya	7,715,346	8,897,661	10,983,444	23,4	1,7
İrlanda	6,032,641	6,360,295	8,631,395	35,7	1,3
İsveç	7,050,063	7,494,630	8,509,053	13,5	1,3
Malezya	7,039,872	7,487,921	7,042,559	-5,9	1,1
Brezilya	4,416,668	4,515,806	7,029,123	55,7	1,1
Tayvan	2,990,178	3,474,926	6,917,212	99,1	1,1
Çek Cum.	5,613,037	5,950,932	6,901,261	16	1,1
G. Kore	3,441,577	3,903,593	6,845,313	75,4	1,1
Vietnam	5,614,274	5,991,500	5,863,834	-2,1	0,9
Türkiye	2,960,885	3,073,428	5,134,387	67,1	0,8

Kaynak: <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/hollanda/ulke-profil/dis-ticaret>, (Çevrimiçi), 24.04.2019.

Tablo 2.7’de ithalat yaptığı ülkeler ve ithalat rakamları yer almaktadır. İthalat yaptığı ülkelerin başında Çin olmak üzere AB ülkeleri ve ABD yer almaktadır. Çin, Rusya, ABD, Malezya ve Brezilya gibi farklı kıtalardaki ülkelere ithalatının yüksek olmasındaki ana nedeni Hollanda’nın bu ülkelere aldığı malları re-eksport yaparak diğer ülkelere satmasıdır.

Tablo 2.8: Hollanda'nın 2007 ve 2017 Yıllarındaki Karşılaştırmalı Tarım Ürünleri Re-Eksport Değerleri

Gümrük Tarife Cetveline Göre Fasıllar	Sene	Fasılın İhracattaki Payı (%)	Hollanda Menşeli Ürün İhracatı (%)	Re-eksport (%)
Toplam	2007	100	55,3	44,7
	2017	100	55,8	44,2
01 Canlı Hayvanlar	2007	0,4	87,8	12,2
	2017	0,5	85,1	14,9
02 Etler ve Yenilen Sakatat	2007	1,7	86,2	13,8
	2017	1,7	86,9	13,1
03 Bahıklar, Kabuklu Hayvanlar, Yumuşakçalar Ve Suda Yaşayan Diğer Omurgasız Hayvanlar	2007	0,5	66,1	33,9
	2017	0,6	71,9	28,1
04 Süt Ürünleri; Kuş Ve Kümes Hayvanlarının Yumurtaları; Tabii Bal; Tarifenin Başka Yerinde Belirtilmeyen Veya Yer Almayan Yenilebilir Hayvansal Menşeli Ürünler	2007	1,5	83,6	16,4
	2017	1,9	80,6	19,4
05 Tarifenin Başka Yerinde Belirtilmeyen Veya Yer Almayan Hayvansal Menşeli Ürünler	2007	0,1	54,3	45,7
	2017	0,1	41	59
06 Canlı Ağaçlar Ve Diğer Bitkiler; Yumrular, Kökler Ve Benzerleri; Kesme Çiçekler Ve Süs Yaprakları	2007	2,2	95,9	4,1
	2017	1,9	95,1	4,9
07 Yenilen Sebzeler Ve Bazı Kök Ve Yumrular	2007	1,4	83,8	16,2
	2017	1,4	84,4	15,6
08 Yenilen Meyveler Ve Yenilen Sert Kabuklu Meyveler; Turuncgillerin Ve Kavun Ve Karpuzların Kabukları	2007	0,8	29,1	70,9
	2017	1,2	22,5	77,5
09 Kahve, Çay, Paraguay Çayı Ve Baharat	2007	0,1	64,5	35,5
	2017	0,2	68,1	31,9
10 Hububat	2007	0,1	39,7	60,3
	2017	0,1	38,9	61,1
11 Değirmencilik Ürünleri; Malt; Nişasta; İnülin; Buğday Gluteni	2007	0,1	83,2	16,8
	2017	0,1	89	11
12 Yağlı Tohum Ve Meyveler; Muhtelif Tane, Tohum Ve Meyveler; Sanayide Veya Tıpta Kullanılan Bitkiler; Saman Ve Kaba Yem	2007	0,4	51,4	48,6
	2017	0,7	42,8	57,2
15 Hayvansal Veya Bitkisel Katı Ve Sıvı Yağlar Ve Bunların Parçalanma Ürünleri; Hazır Yemeklik Katı Yağlar; Hayvansal Veya Bitkisel Mumlar	2007	0,9	74,7	25,3
	2017	1	70,5	29,5
16 Et, Balık, Kabuklu Hayvanlar, Yumuşakçalar Veya Diğer Su Omurgasızlarının Müstahzarları	2007	0,3	72,1	27,9
	2017	0,4	64,4	35,6
17 Şeker Ve Şeker Mamulleri	2007	0,3	80,4	19,6
	2017	0,3	76,3	23,7
18 Kakao Ve Kakao Müstahzarları	2007	0,7	76,7	23,3
	2017	1	65,6	34,4
19 Hububat, Un, Nişasta Veya Süt Müstahzarları; Pastacılık Ürünleri	2007	0,5	79	21
	2017	0,9	84,5	15,5
20 Sebzeler, Meyveler, Sert Kabuklu Meyveler Ve Bitkilerin Diğer Kısımlarından Elde Edilen Müstahzarlar	2007	0,9	73,7	26,3
	2017	1,1	70,4	29,6
21 Yenilen Çeşitli Gıda Müstahzarları	2007	0,7	81,6	18,4
	2017	0,9	73,3	26,7
22 Meşrubat, Alkollü İçkiler Ve Sirke	2007	0,9	85,8	14,2
	2017	1,1	74,3	25,7
23 Gıda Sanayisinin Kalıntı Ve Döküntüleri; Hayvanlar İçin Hazırlanmış Kaba Yemler	2007	0,9	69,9	30,1
	2017	0,9	68	32
24 Tütün Ve Tütün Yerine Geçen İşlenmiş Maddeler	2007	0,9	91,4	8,6
	2017	0,4	55,6	44,4

Kaynak: CBS <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/en/dataset/81202eng/table?ts=15591188166> 65, (Çevrimiçi), 28.05.2019

Tablo 2.8’de Hollanda’nın ürün fasıllarına göre 2007-2017 yıllarındaki ihracattaki payları, ürünlerin Hollanda menşei oranları ve re-eksport oranları karşılaştırılmaktadır. Hollanda’nın toplam ihracatında kendi ürettiği ürünlerin payı % 55, geri kalan % 45’lik pay ithal edilip tekrar ihraç edilen ürünlere aittir. Re-eksport oranı en yüksek olan fasıllar; meyveler, hububat, yağlı tohum ve sanayide kullanılan bitkilerdir. 2007’den 2017’e geçildiğinde re-eksport oranı en fazla artan ürünler ise; tütün maddeleri, alkollü içecekler, çeşitli gıda müstahzarları, kakao, yağlı tohum ve meyveler, hayvansal menşei ürünler olmuştur. 2017 yılı itibariyle re-eksport oranlarında bu kadar artışın yaşanmasının nedenleri ihracat miktarındaki artışlar ve Hollanda’nın belli tarım ürünleri üretimindeki azalışlar olabilir.

2.2.4. Hollanda’da Uygulanan Devlet Politikaları

Hollanda’da uygulanan devlet politikaları: ekonomi politikaları, dış ticaret politikaları ve tarım politikaları olarak ele alındı.

2.2.4.1. Ekonomi Politikaları

Hollanda gelişmiş bir serbest piyasa ekonomisine sahiptir. Devletin ekonomiye etkisi; kapsamlı, yapısal ve düzenleyici reformlar ile ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla yapılan düzenlemeler ve vergilendirmeler ile gerçekleşmektedir. 1995 yılında teknolojik yatırımlara ayırdıkları 124 milyon dolarlık bütçe ve vergi avantajlarının yer aldığı dört yıllık ekonomik planı uygulamaları, Hollanda’nın yüksek teknoloji ve AR-GE’de, üniversite, sanayi ve devlet iş birliği ile ekonomik rekabet gücünün çok ileri seviyelere taşınmasına olanak sağlamıştır.

Hollanda, ABD gibi uluslararası serbest ticaretin geliştirilebilmesi için uygulanan vergi ve tarifelerin azaltılmasını desteklemektedir. 1980’lerden itibaren devletin ekonomideki rolünü azaltmakta, kamu kuruluşlarını bu amaçla özelleştirmektedir. Komşu ülkelerinden daha önce ekonomik reformlar yapıp, ileri teknolojiye geçen Hollanda’nın sonuç olarak bu ülkelerden daha rekabetçi hale gelmiş ve hizmetler sektörü büyümüştür. 1982 yılında sendikalar, işveren dernekleri

ve devletin beraber çalışarak daha fazla istihdam sağlamak için ortaya çıkardığı “Polder Modeli”, 1990’ların sonunda gerçekleşen Hollanda mucizesinin nedenidir. Ekonomik ve sosyal politikalar devlet kurumları, işveren dernekleri, ticaret birlikleri ve “Hollanda Merkezi Planlama Bürosu”nun iş birlikleriyle ortaya çıkmaktadır.

Hollanda’nın son yirmi yıldır önceliği, ekonomik sisteminin kurumsal, fiziksel ve sosyal altyapılarının iyileştirilmesi daha sonra makroekonomik politikalar. Bunun nedeni yapısal gerekliliklerin ekonominin büyümesinde daha önemli rol oynadığına inanılmasıdır (<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/hollanda/ulke-profil/genel-ekonomik-durum>, (Çevrimiçi), 24.04.2019).

2.2.4.2. Dış Ticaret Politikaları

1958 yılında kabul edilen Roma Anlaşması’yla birlikte, Hollanda’nın da kurucularından biri olduğu, Avrupa Birliği’nin ilk adımı olan Avrupa Toplulukları oluşturulmuştur. Ortak ticaret politikası sonucu 1968’de Gümrük Birliği ve 1992’de ortak pazara geçiş tamamlanmıştır. Bu iki geçiş sonucunda üye ülkeler dış ticaret politikalarıyla ilgili olan yetkilerini AB Komisyonu ve AB Konseyi başta olmak üzere AB organlarına devretmişlerdir. AB sadece kendi içinde değil, tüm dünya için ticaretin serbestleşmesine çalışmaktadır (Çakmak, 2011: 65-66).

Hollanda, AB normlarına uygun liberal bir dış ticaret mevzuatına sahiptir. Diğer tüm AB ülkeleri gibi Hollanda’da AB dış ticaret mevzuatını kullanmaktadır. Dolayısıyla ortak gümrük tarifesi uygulanmakta olup, ithalat vergileri KDV dışında diğer AB ülkeleriyle aynıdır. AB’nin ortak dış ticaret politikası tarafından belirlenen tarife dışı engeller, anti-damping uygulamaları, ticaret anlaşmaları ve preferanslar uygulanmaktadır (<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/hollanda/ulke-profil/dis-ticaret-politikasi-ve-vergiler>, (Çevrimiçi), 24.04.2019).

2.2.4.3. Tarım Politikaları

Tarım politikası, Hollanda’da her zaman ekonominin bütünün bir parçası olarak ele alınmış, diğer devlet politikalarıyla desteklenmiştir. Bir tarafta tarım

sektörü ülkenin genel ekonomik hedeflerine ulaşmasına yardımcı olurken, diğer tarafta da ekonomik büyümenin gerçekleşmesi, tarım sektörünün sorunlarını çözmeyi sağlamaktadır (Berkum, Bont, Post 2003: 16).

Hollanda'nın devlet politikalarını oluştururken ki avantajı kamu kuruluşları ve özel kuruluşları çözümlenmeye dahil etmesidir. Tarım politikalarını oluştururken kullandığı araçlar şunlardır: Sosyo-ekonomik politikalar, müşavirlik, araştırma, geliştirme, eğitim, yapısal politikalar, sermaye ve yatırımlar, planlama, toprak ıslahı. Tarımla ilgili olan başlıca problemler de şunlardır: Çevre politikası, toprak fiyatları ve kiralama, çevre ve doğa yönetimi, ürün kalitesi, enerji maliyetleri, hayvan sağlığı ve refahı, pazarın yapısı (Berkum, Bont, Post 2003: 15-24).

Hollanda Avrupa Birliği üyesi olduğu için Ortak Tarım Politikası'na uymak zorundadır. Hollanda'nın hem ithalatta hem de ihracattaki yüksek ticari hacmi OTP'nin belirlenmesine etkin olmasına sebebiyet vermektedir (FAS the Hague, 2015: 3). OTP'nin oluşturulmasında etkili olan esas amaçlar şunlardır: Tarımda verim artışının sağlayabilmek, üreticilere makul bir yaşam standardı sağlamak, tarım piyasalarını dengeleyebilmek, uygun fiyatlı ürün tedarik edebilmek (Berkum, Bont, Post 2003: 23).

OTP sonrası Hollanda'da son 40 yılda şu gelişimler yaşanmıştır:

- Ortak Pazar'ın gelişmesi; Hollanda'nın ekonomik büyümesine, tarım ürünlerinin üretiminin ve ihracatının artmasına sebep olmuştur. Pazar dışı vergi, tarif ve kota uygulaması başta en büyük alıcı olan Almanya ve tüm diğer üye ülkelere satışlarının artmasına olanak sağlamıştır.
- Belli tarım ürünlerinde uzmanlaşmaya olanak vermiştir. Bunlar: süt çiftlikleri, hayvancılık, sera bahçeciliği, açık alan bahçeciliği, tarla bitkileri.
- Pazardaki gelişmeler ve fırsatlarla bağlantılı olarak uzmanlaşmanın artması, çiftliklerin de artmasına sebep olmuştur. Uygulanan AB regülasyonları da modernizasyonda etkili olmuştur.
- Sürdürülebilirlikle ilgili AB'nin Hollanda'ya uyguladığı kararlar geçerli olmaktadır. Bu kararların yerel politikalarla da desteklenmesi gerekmektedir.

Aksi takdirde yasaklanan belli kimyasallar ya da koyulan kotalar, ürünlerin üretiminde azalma yaşanmasına neden olabilmektedir.

- Hollanda'da kırsal kalkınma hem AB politikalarının etkisiyle hem de vatandaşların sağlıklı beslenmeye olan merakından dolayı olumlu bir yönde artmaktadır (Berkum, Bont, Post 2003: 26-28).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE HOLLANDA TARIMINLARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE MODEL OLARAK HOLLANDA TARIMI

Bu bölümde Türkiye ile Hollanda'nın belli üretim ve dış ticaret verileri karşılaştırılacaktır. Sonrasında Hollanda'nın yüksek tarım ürünleri dış ticaretine hangi uygulamalarla ulaştığı incelenecektir.

3.1. Türkiye ile Hollanda Tarımsal Verilerinin Karşılaştırılması

Bu bölümde Türkiye ve Hollanda tarım üretimleri, tarım ürünleri ihracatları gibi istatistikler karşılaştırılacaktır.

3.1.1. Tarım Alanların Karşılaştırılması

Türkiye yüzölçümü bakımından Hollanda'nın yaklaşık 20 katı büyüklüğündedir. Türkiye'nin ekilebilir tarım alanları da yüzölçümüyle doğru orantılı olarak, Hollanda'nın ekilebilir tarım alanlarından 20 kat daha fazladır.

Tablo 3.1'de Hollanda ve Türkiye'nin 2007-2017 yıllarındaki toplam tarım alanları ve bu alanların hangi tür ekilişler için kullanıldığı yer almaktadır. Her iki ülkedeki ekilebilir tarım alanları yıllar içerisinde azalma eğilimi göstermiştir. Hollanda'nın tarım alanlarından en fazla çayır ve mera kullanımı için olanlarda azalma görülmüştür.

Türkiye'nin tahıl bitkileri, sebze ve süs bahçeleri tarım alanlarında yaklaşık 2 milyon hektar azalma gerçekleşmiştir. Bu azalmanın nedeni; bu ürünleri üreten üreticilerin karlılık oranlarının düşük olduğundan ya da özellikle tahıl bitkilerindeki ithalatının artmasından kaynaklanmakta olabilir. Türkiye'de meyve, içecek ve baharat bitkilerinin üretim alanlarında ise 500 bin hektarlık bir artış gerçekleşmiştir. Bu da meyvenin diğer tarım ürünlere göre daha kârlı olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 3.1: Hollanda ve Türkiye'nin Toplam Tarım Alanları (1000 Hektar)

Yıllar	Ülke	Toplam Tarım Alanı	Tahıl, diğer bitk. ürün., sebze ve süs bahçeleri	Çayır, Mera	Meyve, İçecek, Baharat Bitkileri	Mutfak Bahçesi
2007	Hollanda	1,886	1,040	794	37	4
	Türkiye	39,505	21,979	14,617	2909	-
2008	Hollanda	1,933	1,056	827	34	3.90
	Türkiye	39,095	20,693	14,617	2,949	-
2009	Hollanda	1,921	1,044	827	35	3.90
	Türkiye	38,912	21,351	14,617	2,493	-
2010	Hollanda	1,872	1,012	813	36	3.90
	Türkiye	39,011	21,384	14,617	3,011	-
2011	Hollanda	1,858	995	815	36	-
	Türkiye	38,226	20,518	14,617	3,091	-
2012	Hollanda	1,841	1,001	794	36	-
	Türkiye	38,412	20,582	14,617	3,213	-
2013	Hollanda	1,847	1,028	773	36	-
	Türkiye	38,423	20,569	14,617	3,232	-
2014	Hollanda	1,839	1,035	757	36	-
	Türkiye	38,560	20,705	14,617	3,238	-
2015	Hollanda	1,845	1,033	766	37	-
	Türkiye	38,551	20,651	14,617	3,284	-
2016	Hollanda	1,796	1,028	729	38	-
	Türkiye	38,328	20,381	14,617	3,329	-
2017	Hollanda	1,789	1,036	715	37	-
	Türkiye	38,000	20,036	14,617	3,348	-

Kaynak: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/>, TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/> (Çevrimiçi) 07.05.2019

3.1.2. Tarım Ürünleri Dış Ticaretlerinin Karşılaştırılması

Hollanda'nın yüzyıllardır gelen ticaret geleneği, dünyanın dört bir yanından sağlayabildiği ürün çeşitliliği, üretim ve ihracattaki deneyimlerini akademik çalışmalar ve teknolojiyle desteklemesi, devlet politikalarının ihracatı ve verimliliği arttırmak için desteklemesiyle, bugün dünyada ihracat akışına yön veren ülkelerden biri haline gelmiştir. Serbest piyasa ekonomisinin en büyük savunucularından birisi olması ve günümüzde liberal sistemi savunan birçok örgütün de kurucu üyesi olması, Hollanda'nın ihracat kapasitesinin daha da artmasına neden olmuştur.

Türkiye, Hollanda'yla karşılaştırıldığı zaman serbest piyasa ekonomisine daha yeni adapte olmaya çalışan ve gelişmekte olan bir ülkedir. Yüzölçümü ve nüfus avantajlarına rağmen ihracat hacmi hâlâ Hollanda'nın çok gerisinde kalmıştır.

Tablo 3.2: Türkiye ve Hollanda'nın Tarım Ürünleri Dış Ticaretleri (1,000 \$)

Yıllar	İhracat		İthalat	
	Hollanda	Türkiye	Hollanda	Türkiye
1980	17,170	1,881	13,479	388
1990	31,859	3,300	18,979	2,806
2000	42,010	3,828	26,363	4,133
2001	42,618	4,265	27,294	3,079
2002	46,993	3,910	28,904	3,981
2003	56,233	5,113	35,170	5,265
2004	64,528	6,304	39,970	6,059
2005	67,459	8,093	41,344	6,480
2006	72,352	8,364	44,438	7,286
2007	86,016	9,488	54,583	9,812
2008	100,655	11,204	67,283	13,037
2009	89,288	10,958	57,300	9,624
2010	94,051	12,370	61,125	12,878
2011	107,058	14,949	73,826	17,574
2012	102,934	15,671	71,648	16,370
2013	111,170	17,419	75,894	16,914
2014	111,492	18,418	75,015	18,058
2015	95,128	17,181	68,056	16,061
2016	100,479	16,641	69,694	15,638
2017	107,574	17,291	74,391	18,292

Kaynak: DTÖ <https://data.wto.org/> (Çevrimiçi) 05.05.2019

Tablo 3.2’de Türkiye ve Hollanda’nın 1980 ve 2017 yılları arasındaki ihracat ve ithalat miktarları yer almaktadır. Her iki ülkenin hem ihracat hem ithalat miktarları yıllar itibariyle artmıştır. Hollanda’nın ihracatı 1980’den 2017’ye kadar 6 kat artmış, ithalatı da neredeyse aynı oranda artmıştır. Türkiye’nin ihracatı 1980’den 2017’ye kadar 9 kat artmış, ithalatı da 47 kat gibi anormal bir büyüklükte artmıştır.

Türkiye’nin Hollanda gibi ihraç ettiği ürünü işleyip geri ihraç eden ya da direk re-eksport yapan bir ülke olmadığı, hatta yurtiçi üretilen ürünlerin kullanılmasından ziyade ithal ürünlerin kullanıldığı bu istatistiklerden anlaşılmaktadır. 1980’den sonra Türkiye’de uygulanan liberal politikalar bu ithalat artışının en büyük nedenlerindedir.

Tablo 3.3: 2012-2017 Yılları Arasında En Fazla Tarım Ürünleri İhracatı Yapan Ülkeler Sıralaması (1,000 \$)

	Ülke / Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	ABD	172,112	175,728	182,145	163,123	164,326	169,820
2	Hollanda	102,934	111,170	111,492	95,128	100,479	107,574
3	Almanya	91,212	98,822	100,106	85,939	87,482	94,404
4	Brezilya	86,656	90,842	88,156	80,000	76,962	87,834
5	Çin	66,204	70,188	74,034	72,127	74,277	75,981
6	Fransa	78,181	83,212	80,577	68,724	68,209	72,499
7	Kanada	62,864	65,453	68,328	63,687	63,282	66,743
8	İspanya	49,275	52,952	54,769	49,357	52,430	57,190
9	Endonezya	45,023	42,628	44,087	39,779	39,152	49,293
10	Belçika	47,155	49,965	50,521	43,826	45,180	48,808
11	İtalya	42,749	46,150	47,485	42,596	44,267	48,276
12	Tayland	42,026	40,336	38,464	36,910	37,069	43,173
13	Avustralya	38,405	37,596	38,632	35,975	33,828	42,089
14	Hindistan	41,890	44,685	43,619	35,039	33,545	39,496
15	Arjantin	43,164	44,746	37,903	34,597	36,944	35,583
16	Rusya Federasyonu	30,091	29,257	32,732	27,127	26,617	34,480
17	Polonya	24,934	29,174	31,486	28,587	28,688	33,186
18	Meksika	22,749	25,092	26,376	27,370	29,509	33,176
19	Birleşik Krallık	33,824	34,260	35,889	31,908	30,964	32,245
20	Vietnam	23,404	23,293	25,756	24,431	26,204	29,597
21	Malezya	33,918	30,042	30,112	25,258	25,583	28,716
26	Türkiye	15,671	17,419	18,418	17,181	16,641	17,291
41	Portekiz	7,960	8,806	9,285	8,082	8,159	8,962
42	Romanya	6,503	8,565	8,846	7,659	7,715	8,152
45	BAE	8,027	9,507	10,772	7,378	7,027	7,346
47	Yunanistan	6,878	7,265	6,978	6,528	6,953	7,097
50	İran	5,973	5,661	5,992	5,796	6,429	6,323
57	Mısır	4,738	5,154	5,066	4,932	4,860	5,057
58	Bulgaristan	4,533	5,704	5,256	4,422	4,822	4,961
67	Sırbistan	2,819	2,941	3,207	2,991	3,323	3,306
76	İsrail	2,433	2,588	2,519	2,202	2,155	2,183
83	Tunus	1,672	1,734	1,401	2,091	1,498	1,580

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü <https://data.wto.org/>, (Çevrimiçi), 14.05.2019

Tablo 3.3’de 2012-2017 yıllarında tarım ürünleri ihracatını yapan ülkelerin sıralamaları mevcuttur. ABD’nin dünya sıralamasında birinci, nerdeyse 250 kat daha küçük olan Hollanda da ikincidir. Türkiye de Hollanda’nın 20 katı yüzölçümüne rağmen dünya sıralamasında yirmi altıncı en fazla tarım ürünleri ihracatı yapan ülkedir. Tabloda iklim koşulları ve hastalık gibi nedenlerden dolayı yıldan yıla düşüşler görülse de genel itibariyle korumacı ve yayılcı politikalar izleyen

ülkelerin ihracat miktarlarında artış gözlemlenmektedir. Hindistan, Arjantin, Malezya ve Tunus gibi gelişmekte olan ülkelerin üretimlerinde ise düşüşler görülmektedir. Bu düşüşlerin nedeni ülkelerin popülasyonlarının artmasından ya da üretim politikalarından kaynaklanmaktadır.

3.1.3. Bitkisel Ürün Üretimlerinin Karşılaştırılması

Türkiye ve Hollanda'nın 2017'deki bitkisel ürün üretimlerinin karşılaştırılması Tablo 3.4'te mevcuttur. Kök ve yumru bitkiler hariç diğer tüm tarım ürünlerinde Türkiye, Hollanda'dan daha fazla bir üretime sahiptir.

Tablo 3.4: 2017'de Türkiye ve Hollanda'daki Bitkisel Ürün Üretimleri

Ürünler / Ülkeler	Türkiye (ton)	Hollanda (ton)
Hububat	36,126,157	1,393,510
Narenciye	4,769,726	-
İri Tane Hububat	13,726,157	338,692
Başlıca Meyveler	23,154,393	649,435
Bakliyat	1,197,951	8,652
Kök ve Yumru Bitkiler	4,801,031	7,391,881
Kabuklu Yemişler	1,119,100	-
Başlıca Sebzeler	24,393,078	5,407,479

Kaynak: FAOSTAT, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>, Çevrimiçi, 16.08.2019

Tablo 3.5'te Türkiye'nin bitkisel üretim değerleri ve pazarlanan miktarları yer almaktadır. 1995 yılından 2018 yılına kadar toplam bitkisel üretim ve pazarlama miktarı 150 kat artmıştır. 1995 yılında üretilen ürünlerin % 77'si pazarlanmışken, 2018 yılına gelindiğinde üretilen ürünlerin % 84'ü pazarlanmış olduğu görülmektedir. Bu üretim verimliliğinin arttığını göstermektedir. Ürün grupları içerisinde 1995'den 2018'e gelindiğindeki en fazla üretim artışı yaklaşık 200 kat ile meyve, 190 kat ile sebze üretiminde gerçekleşmiştir.

Tablo 3.5: Türkiye'deki Yıllara Göre Bitkisel Üretim Değerleri

Yıllar	Bitkisel Üretim Değeri									
	Toplam		Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler		Sebzeler		Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri		Pazarlanan Değer	
	Üretim Değeri	Pazarlanan Değer	Üretim Değeri	Pazarlanan Değer	Üretim Değeri	Pazarlanan Değer	Üretim Değeri	Pazarlanan Değer	Üretim Değeri	Pazarlanan Değer
1995	Milyon TL	1 084 215 147	841 728 870	581 106 790	436 601 235	222 751 264	179 418 668	280 357 093	225 708 967	
1996	Milyon TL	2 060 733 722	1 583 931 469	993 134 797	723 610 776	480 767 852	387 400 362	586 831 073	472 920 331	
1997	Milyon TL	3 553 871 383	2 774 057 432	1 924 856 745	1 454 347 657	835 065 055	674 507 261	793 949 583	645 202 514	
1998	Milyon TL	7 265 715 276	5 662 371 075	3 544 345 173	2 641 791 487	1 710 222 178	1 383 885 223	2 011 147 925	1 636 694 365	
1999	Milyon TL	9 652 440 413	7 542 425 573	4 593 517 900	3 419 634 297	2 306 306 849	1 866 300 708	2 752 615 664	2 256 490 568	
2000	Milyon TL	14 920 079 928	11 574 647 853	6 600 892 750	4 856 331 142	3 674 327 020	2 962 610 460	4 644 860 157	3 755 706 251	
2001	Milyon TL	20 017 457 178	15 412 693 443	8 903 224 755	6 399 079 898	5 348 220 571	4 319 625 804	5 766 011 852	4 693 987 741	
2002	Milyon TL	32 264 199 594	24 833 205 179	14 566 410 608	10 565 354 777	7 656 579 092	6 188 958 567	10 041 209 895	8 078 891 835	
2003	Milyon TL	40 569 390 283	33 667 766 446	17 905 772 672	13 836 791 724	10 154 837 498	8 963 528 465	12 508 780 112	10 867 446 257	
2004	Milyon TL	45 680 437 627	37 736 321 552	21 474 389 148	16 607 935 171	11 494 033 030	10 142 208 998	12 712 015 449	10 986 177 383	
2005	YTL	50 939 686 601	42 206 850 881	21 523 272 689	16 387 567 217	12 028 209 415	10 626 386 640	17 388 204 497	15 192 897 024	
2006	YTL	54 515 463 228	45 511 550 070	20 077 340 745	15 488 768 424	15 053 716 698	13 305 831 558	19 384 405 785	16 716 950 088	
2007	YTL	56 787 423 266	47 382 479 995	19 559 081 985	14 928 379 084	17 047 085 604	15 066 215 668	20 181 255 677	17 387 885 243	
2008	YTL	66 010 114 248	54 945 307 470	24 043 524 972	18 319 307 259	18 146 995 561	16 033 195 712	23 819 593 715	20 592 804 500	
2009	TL	68 267 485 926	56 716 222 793	25 889 625 949	19 759 548 649	19 528 882 025	17 269 324 946	22 848 977 953	19 687 349 199	
2010	TL	80 038 125 617	67 393 773 109	28 464 470 262	22 108 721 336	26 588 512 470	23 561 237 937	24 985 142 885	21 723 813 836	
2011	TL	88 979 273 323	74 166 677 754	35 708 465 221	27 875 672 874	25 539 849 103	22 307 763 922	27 730 958 999	23 983 240 958	
2012	TL	87 946 988 338	73 400 235 998	33 158 241 882	25 512 087 590	25 523 049 611	22 515 547 803	29 265 696 845	25 372 600 605	
2013	TL	92 452 529 869	76 624 455 006	39 124 023 862	30 093 338 087	25 602 672 282	22 616 731 270	27 725 833 724	23 914 385 648	
2014	TL	98 123 089 165	81 742 278 613	42 170 007 141	32 938 000 192	26 099 407 421	23 054 252 398	29 853 674 602	25 750 026 023	
2015	TL	120 152 079 316	100 363 684 965	49 519 631 343	38 213 189 415	29 319 015 345	25 904 082 451	41 313 432 628	36 246 413 100	
2016	TL	119 237 661 140	99 756 777 230	47 985 465 088	37 582 476 309	31 710 697 143	28 018 662 676	39 541 498 909	34 155 638 245	
2017	TL	135 885 135 544	113 811 708 443	56 119 498 611	44 071 923 191	33 845 747 984	29 879 661 752	45 919 888 949	39 860 123 500	
2018*	TL	158 870 800 188	134 134 797 442	61 943 696 761	48 842 529 646	41 396 513 500	36 653 388 559	55 530 589 928	48 638 879 237	

Kaynak: TÜİK <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=104&locale=tr>, (Çevrimiçi), 05.05.2019

3.1.4. Hayvansal Ürün Üretimlerinin Karşılaştırılması

Hollanda hayvansal ürün üretiminde ileri teknoloji uygulamalarıyla birlikte dünyanın önde gelen üreticilerinden biridir. Türkiye son dönemdeki ithal hayvan ve et politikalarıyla yurtiçindeki üreticinin önüne engeller çıkarmaktadır. Türkiye hayvansal ürün ihracatında potansiyelinin çok altındadır. Hayvansal ürün üretiminde AB başta olmak üzere belli gelişmiş ülkeler, üretimde kullanılan hayvanların takip sisteminin olmasını talep etmektedir, ancak Türkiye’de henüz bu sisteme geçiş yapılamamıştır.

Tablo 3.6: 2017’de Türkiye ve Hollanda’daki Et ve Süt Üretimlerinin Karşılaştırılması

Ürünler	Türkiye (ton)	Hollanda (ton)
Sığır ve Manda Eti	988,821	440,639
Yumurta	1,205,075	719,564
Kümes Hayvanı Eti	2,192,354	1,099,783
Koyun ve Keçi Eti	400,500	14,116
Süt	20,699,894	14,543,923

Kaynak: FAOSTAT, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>, Çevrimiçi, 16.08.2019

Tablo 3.6’da 2017’de Türkiye ve Hollanda’daki et ve süt üretimlerinin tonajları yer almaktadır. Türkiye’de üretilen sığır ve manda eti, yumurta, kümes hayvanı eti, koyun ve keçi eti ile süt miktarları Hollanda’daki üretimden daha fazladır.

Tablo 3.7: Hollanda ve Türkiye’de İnek Sütü Üretimi (Ton)

Ülke\Sene	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Hollanda	11,675	12,212	12,473	13,331	14,324	14,296	-
Türkiye	7,932	7,938	8,625	8,934	9,213	9,111	10,034

Kaynak: Eurostat <https://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/data/main-tables>, (Çevrimiçi), 28.05.2019

Tablo 3.7’de Hollanda ve Türkiye’nin 2012-2018 yıllarındaki inek sütü üretimi yer almaktadır. Hollanda hayvan ürün üretimi ve ticaretinde dünyada önde gelen ülkelerden biridir. 2017 itibarıyla Hollanda Türkiye’den yaklaşık % 50 daha fazla inek sütü üretimi yapmaktadır. Hollanda inek sütü üretiminde 5 yılda % 20’den fazla artış kaydetmiştir. Türkiye inek sütü üretiminde 5 yılda % 15 artış kaydetmiştir.

Tablo 3.8: Türkiye’deki Yıllara Göre Hayvansal Üretim Değerleri

Yıllar	Hayvansal Üretim Değeri								
	Toplam			Canlı Hayvanlar			Hayvansal Ürünler		
	Üretim Değeri	Pazarlanan Değer	Üretim Değeri	Pazarlanan Değer	Üretim Değeri	Pazarlanan Değer	Üretim Değeri	Pazarlanan Değer	
1995	Milyon TL	933 907 691	387 828 764	549 267 086	186 719 583	384 640 605	201 109 181		
1996	Milyon TL	1 595 499 445	641 794 951	970 625 303	329 099 052	624 874 142	312 695 899		
1997	Milyon TL	2 491 730 197	1 090 192 042	1 289 358 007	447 814 846	1 202 372 190	642 377 196		
1998	Milyon TL	4 927 428 644	2 240 615 618	2 455 210 848	891 411 870	2 472 217 797	1 349 203 748		
1999	Milyon TL	8 471 039 036	3 662 324 028	4 808 858 269	1 691 480 064	3 662 180 767	1 970 843 964		
2000	Milyon TL	11 804 270 760	5 097 664 908	6 652 064 707	2 355 213 531	5 152 206 053	2 742 451 377		
2001	Milyon TL	14 371 109 746	5 947 678 041	8 302 041 520	2 928 724 840	6 069 068 226	3 018 953 201		
2002	Milyon TL	19 870 749 649	9 062 688 530	10 470 768 491	3 826 303 815	9 399 981 157	5 236 384 715		
2003	Milyon TL	27 823 918 593	15 613 308 640	14 380 595 144	5 452 554 751	13 443 323 449	10 160 753 889		
2004	Milyon TL	33 968 674 604	18 874 879 542	18 395 078 359	7 002 922 830	15 573 596 245	11 871 956 712		
2005	YTL	37 425 281 752	20 527 385 885	20 919 259 801	8 048 020 386	16 506 021 951	12 479 365 499		
2006	YTL	41 841 151 105	23 014 199 437	22 943 480 570	8 825 101 529	18 897 670 535	14 189 097 908		
2007	YTL	47 587 745 758	27 423 965 564	24 666 221 756	9 698 246 716	22 921 524 002	17 725 718 848		
2008	YTL	49 338 055 195	28 236 153 415	25 521 071 474	10 084 578 475	23 816 983 721	18 151 574 940		
2009	TL	54 756 300 779	31 712 659 398	28 145 579 425	11 188 186 951	26 610 721 354	20 524 472 447		
2010	TL	85 001 165 555	49 317 003 345	46 873 045 222	18 727 349 674	38 128 120 333	30 589 653 671		
2011	TL	102 648 699 454	58 246 222 391	60 076 917 025	24 130 174 721	42 571 782 429	34 116 047 670		
2012	TL	112 868 484 420	64 678 317 577	63 546 623 452	25 455 092 825	49 321 860 968	39 223 224 752		
2013	TL	98 115 412 900	53 821 324 247	57 656 092 013	22 975 533 061	40 459 320 887	30 845 791 186		
2014	TL	106 844 652 331	58 335 500 096	62 512 146 789	24 594 271 495	44 332 505 542	33 741 228 601		
2015	TL	128 773 024 079	71 942 141 916	73 102 252 959	28 842 688 272	55 670 771 120	43 099 453 644		
2016	TL	152 032 284 091	84 386 195 587	89 865 605 677	35 500 626 524	62 166 678 413	48 885 569 063		
2017	TL	187 723 216 415	101 030 624 274	117 796 766 731	46 747 313 983	69 926 449 684	54 283 310 291		
2018*	TL	225 334 263 602	119 148 398 092	146 184 051 184	58 448 625 993	79 150 212 418	60 699 772 099		

Kaynak: TÜİK <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=101&locale=tr>, (Çevrimiçi), 05.05.2019

Tablo 3.8’da Türkiye’nin 1995-2018 yıllarındaki hayvansal ürün üretim ve pazarlama değerleri mevcuttur. 1995 yılından 2018 yılına kadar toplam hayvansal ürün üretimi yaklaşık 230 kat, hayvansal ürün pazarlaması yaklaşık 300 kat artmıştır. Canlı hayvan üretimi bu dönemde 266 kat, hayvansal ürün üretimi ise 206 kat artış göstermiştir. Üretilen hayvansal ürünlerin % 75’i pazarlanırken, canlı hayvanların sadece % 40’ı pazarlanmaktadır.

3.1.5. Çiçek ve Süs Bitkileri Üretimlerinin Karşılaştırılması

Türkiye’nin süs bitkileri ekim alanları ve üretimini gösteren Tablo 3.9’da gördüğümüz üzere, ekim alanları 2011 yılından 2018 yılına kadar 5 katına çıkmıştır. Üretim miktarı da 2011 yılından 2018 yılına kadar yaklaşık %70’lik bir artış olmuştur.

Tablo 3.9: Türkiye’nin 2011-2018 Yılları Arasında Süs Bitkileri Ekim Alanı ve Üretimi

Yıllar	Ekilen alan (m2)	Üretim (Adet)
2011	11,418,638	1,044,195,929
2012	11,777,307	1,077,199,887
2013	45,125,717	1,443,515,850
2014	49,018,343	1,553,025,200
2015	46,197,215	1,555,300,960
2016	48,801,686	1,513,901,369
2017	50,089,031	1,619,027,841
2018	51,802,644	1,711,773,663

Kaynak: TÜİK www.tuik.gov.tr (Çevrimiçi), 22.05.2019

Tablo 3.9’da yer alan Türkiye’nin ekim alanları ile karşılaştırıldığında, Türkiye’nin çiçek ve süs bitkileri üretiminin Hollanda’nınkinden çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 3.10: Hollanda'nın 2013 ve 2016 Yıllarında Çiçek ve Süs Bitkileri Ekim Alanı ve Üretimi

Yıllar	Ekilen Alanı (m2)	Üretim (Adet)
2013	45.970	4,780
2016	42.15	4,160

Kaynak: Eurostat <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, (Çevrimiçi) 17.08.2019

Hollanda'nın çiçek ve süs bitkileri ekim alanı ve üretim miktarı Tablo 3.10'da gösterilmiştir. 2013 yılıyla 2016 yılı karşılaştırıldığında hem ekim alanlarında hem de üretilen adetlerde azalma söz konusudur.

3.1.6. Su Ürünleri Üretimlerinin Karşılaştırılması

Tablo 3.11'de Hollanda ve Türkiye'nin su ürünleri yetiştiricilik üretimleri mevcuttur. Yetiştiricilikte Türkiye, Hollanda'dan daha fazla bir üretime sahiptir. 2011'den 2017'e kadar Türkiye'deki üretimde yaklaşık %50, Hollanda'daki üretimde yaklaşık %15'lik bir artış söz konusu olmuştur.

Tablo 3.11: Hollanda ve Türkiye'nin Su Ürünleri Yetiştiricilik Üretimi (Ton)

Ülke\Sene	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Hollanda	43,719	45,954	46,605	63,089	62,204	61,763	51,030
Türkiye	188,785	212,410	233,393	233,997	238,624	249,561	272,700

Kaynak: Eurostat <https://ec.europa.eu/eurostat/web/fisheries/data/main-tables>, (Çevrimiçi), 28.05.2019

Tablo 3.12'da Hollanda ve Türkiye'nin deniz ürünleri üretimi mevcuttur. Hem Hollanda'da hem Türkiye'de 2010 yılından 2017 yılına gelindiğinde deniz ürünleri üretiminin azalışa geçtiğini görüyoruz. 2010 yılında Türkiye, Hollanda'nın iki katı deniz ürünleri üretimi yaparken, 2017 itibariyle üretimi Hollanda'nın gerisine düşmüştür. Türkiye'nin deniz ürünleri üretiminde % 65'e yakın bir azalma gerçekleşmiştir.

Tablo 3.12: Hollanda ve Türkiye'nin Deniz Ürünleri Üretimi (Ton)

Ülke\Sene	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Hollanda	375,961	364,953	345,244	324,370	375,441	364,989	368,349	361,841
Türkiye	891,360	477,658	396,322	339,046	266,077	397,730	301,463	322,172

Kaynak: Eurostat <https://ec.europa.eu/eurostat/web/fisheries/data/main-tables>, (Çevrimiçi), 28.05.2019

3.1.7. Organik Ürün Üretimlerinin Karşılaştırılması

Günümüzde tarım ürünlerinin zirai ilaç kalıntısı içermesinden dolayı insanların daha temiz ürünler tüketebilmek için organik tarıma talebi tüm dünyada

hızla artmaktadır. Türkiye'nin gerek ekilebilir konvansiyonel tarım alanı gerek ekilebilir organik tarım alanı açısından Hollanda'dan fazlasıyla üstün konumdadır.

Tablo 3.13: Organik Üretim Alanlarının Karşılaştırılması (hektar)

Ülke/Yıl	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AB	10,047,896	10,070,639	10,315,169	11,105,856	11,935,317	12,560,189
Hollanda	48,038	48,936	49,159	49,273	52,204	56,203
Türkiye		474,766	515,817	518,499	533,218	567,936

Kaynak: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/>, (Çevrimiçi), 08.05.2019

Tablo 3.13'da Türkiye, Hollanda ve AB'nin organik üretim alanlarının karşılaştırılması yer almaktadır. Tabloda görüldüğü üzere, yıllar itibariyle hem Hollanda hem Türkiye'nin organik üretim alanları artmaktadır. Türkiye'nin organik üretim alanı 2017 itibariyle Hollanda'nın organik üretim alanından yaklaşık 10 katı fazladır. Türkiye, ekilebilir organik tarım alanı avantajını kullanabilirse, AB'ne satılmak ve iç piyasada tüketilmek üzere büyük bir üretime sahip olabilir.

3.1.8. Tarımsal Üretim Değerlerinin Karşılaştırılması

Hollanda tarım ürünleri ihracatını Türkiye'den daha fazla gerçekleştirmesine rağmen yurtiçi üretimi Türkiye'nin üretiminden daha düşüktür.

Tablo 3.14: 2016'da Türkiye ve Hollanda'daki Tarımsal Üretimlerin Değerleri

Ürünler	Türkiye (Milyon \$)	Hollanda (Milyon \$)
Zirai Ürünleri	66,717	16,617
Hububat	9,010	219
Bitkisel Ürünler	43,746	5,237
Gıda	63,777	16,606
Hayvansal Ürünler	22,970	11,379
Gıda Dışı Ürünler	3,081	65

Kaynak: FAOSTAT <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>, (Çevrimiçi), 10.08.2019

Tablo 3.14'te Hollanda ve Türkiye'nin tarımsal üretim değerleri karşılaştırılmıştır. Türkiye tüm tarımsal ürünlerin üretiminde, yüzölçümü farkından dolayı, Hollanda'dan daha fazla miktarda ve değerinde üretim yaptığı görülmektedir.

3.1.9. AR-GE Yatırımlarının Karşılaştırılması

AR-GE yatırımlarına ağırlık veren ülkelerin diğer ülkelere bağımlılıkları azalmakta, ekonomik büyüme ve refaha ulaşmaları daha hızlı gerçekleşmektedir.

Tablo 3.15: Ülkelerin AR-GE Harcamalarının GSYİH'ya Oranları (2014)

Ülke	Oranı %	Ülke	Oranı %
Güney Kore	4,29	Finlandiya	3,17
Japonya	3,58	Almanya	2,84
ABD	2,74	Fransa	2,26
Çin	2,05	Hollanda	1,98
AB	1,91	İngiltere	1,7
Türkiye	1,06	İspanya	1,22
Rusya	1,19	İtalya	1,29
Kanada	4,61	Norveç	1,71
İsrail	4,11	İsviçre	2,97
OECD	2,38	Avusturya	2,99

Kaynak: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü "TAGEM AR-GE & İnovasyon Çalışmaları", 2017

Tablo 3.15'de 2014 yılında dünyadaki bazı ülkelerin ve grupların AR-GE harcamalarının GSYİH'ya olan oranlarını görmekteyiz. OECD ortalamasının %2,38, Hollanda'nın %1,98 olan AR-GE harcamalarıyla kıyasladığımızda, Türkiye'nin %1,06 oranındaki AR-GE harcamaları düşük kalmaktadır.

3.2. Hollanda'nın Tarım Sektörünün Örnek Olarak Alınabilecek Yönleri

Altın Çağı'nda Hollanda'nın ekonomik başarısının nedenlerini araştıran İngilizler'in 1728'de yayınlanan Daniel Defoe A Plan of the English Commerce adlı bir yazısında Hollandalılardan şöyle bahsetmektedir: "Hollandalılar dünyanın nakliyecileridir, ticarete de aracı rolü oynarlar; Avrupa'nın simsarları, komisyoncularıdır; yeniden satmak için satın alırlar, içeri alıp dışarı gönderirler; çok geniş ticaretlerinin en büyük bölümünü, yeniden tüm dünyaya vermek üzere, dünyanın her yerinden malzeme almaları oluşturur." (North, 2014: 37).

İngiltere'de dönemin Hollanda temsilcilerinden William Temple, Hollanda'nın başarısını şu şekilde yorumlamıştır: "Tüm bu ticaretin gerçek kaynağı

ve dayanağının, küçük bir alan böylesine büyük bir insan kalabalıklarının sıkıştırılması ve buna bağlı olarak yaşamak için gerekli her şeyin çok pahalı olması... Zinde bedenler çalışır, öyle olmayanlar bu eksiği üstün zekâları ve yaratıcılıklarıyla kapatırlar. Bu âdetler zorunluluktan doğmuş ve zaman içinde gelişerek ülkede gelenek halini almıştır.” (North, 2014: 37-38).

Dünyadaki tarım üretimi ve ticaretinin en önemli temsilcilerinden birisi olan Hollanda'nın tarımsal gelişme yapısını incelediğimiz zaman dikkat çeken önemli noktalar şunlardır:

- Küçük aile çiftlikleri ana üretimi oluşturmakta, büyük ölçekli, uluslararası yönelimli, rekabetçi kurumlar da tarımla ilgili diğer görevleri üstlenmektedir.
- Arazi kiralama sistemi, ticaret sistemi, kooperatif sistemi, finans sistemi, pazarlama sistemi, üretici birlikleri sistemi, eğitim, araştırma, yayılma sistemi, politika sistemi gibi tüm tarafların dahil olduğu iyi bir kurumsal yapıda tarım sektörü çok rahat ve aktif bir şekilde ilerlemektedir.
- Dışa dönük gelişme sayesinde, talep edilen ürünlerin iç ya da dış piyasalardaki avantajlı konumuna göre ticaretini yapmaktadırlar.
- Tarım üretimindeki anahtar noktayı verimlilik olarak görmektedirler.
- Bilgi ve bilişimin tarım sektöründe yayılmasını sağlamaktadırlar.
- Devlet tüm bu gelişmeleri gerçekleştirmedeki ana yol göstericidir (Feng, 1998: 87).

Hollanda'nın 2018 yılındaki tarım ürünleri ihracatının altında yatan başarı son on yılda gerçekleşmemiş olup, ülkenin yüzyıllardır süregelen tarihsel, sosyal ve ekonomik gelişiminin devamıdır.

3.2.1. Hollanda'nın Toprak Mülkiyeti ve Kiralama Sistemi

Toprak, tarımın temel girdi faktörü olduğu için toprak mülkiyeti ve kiralama tarımsal gelişme için gerekli olan ana unsurdur. Toprak mülkiyeti ve kiralama

sisteminin tarımsal gelişmedeki en önemli etkisi verimlilik sayesinde gerçekleşmektedir. Toprağın verimliliğinin artması, toprak sahibine daha fazla ürün sağlayacaktır. Bu sonuç toprağın kiralanması durumunda aynı şekilde olmayabilir. Mal sahibi toprağını kiracısına birkaç yıllığına kiraladığında, topraktaki verim artışı mal sahibine kiracısını çıkartmak için zorlama hakkını vermekte böylece mal sahibi toprağı için daha yüksek bir kira bedeli talep edebilmektedir (Feng, 1998: 55).

Aile çiftlikleri gibi özel işletmeler Hollanda tarımının köşe taşı oluşturmaktadır. Hollanda daha az sayıda ama daha büyük tarım arazisi oluşturulmasına yönelmektedir (FAS the Hague, 2015:3).

Tablo 3.16: Hollanda'nın yıllara göre değişen ekilebilir tarım arazisi büyüklüğü ve tarla sayısı

	Dönem	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Kullanılan tarım alanı	Arazi Alanı (hektar)	197,550	193,770	187,232	184,575	179,626	178,999	176,837
	Tarla sayısı	95,944	80,231	70,627	62,256	54,365	53,441	52,444

Kaynak: <https://www.cbs.nl/> (Çevrimiçi), 25.04.2019

Tablo 3.16'daki istatistiklere bakıldığında, 2000 yılından günümüze gelindiğinde Hollanda'daki tarla sayısı nerdeyse yarı yarıya azalmış ancak, işlenen tarla sayısı aynı oranda azalış göstermemiştir. Bu da tarla sahiplerinin azalıp tarla büyüklüklerinin arttığını göstermektedir.

Hollanda, tarım arazilerinin kiralama kurallarını belirlemekte etkili olan AB ülkelerinden biridir. Arazi kiralama sözleşmeleri hem mülk sahibini hem de kiralanı koruyacak şekilde yazılmış, kanunda da yer almıştır. Hollanda'nın tarım arazisi kiralama sisteminin önemli noktaları şunlardır:

- Tüm tarım arazileri kiralama sözleşmeleri Arazi Heyeti'nin onayına sunulmalıdır.
- Mahkemelerde konuyla ilgili özel bir bölüm yer almakla birlikte Kiralama Odaları mevcut ve bunlar tüm yasal uyumsuzluklarla ilgilenmektedirler.
- Arazi kiralama sözleşmelerinin süreleri kanunla belirlenmekte olup ve uzatma talepleri Kiralama Odaları üzerinden gerçekleşmektedir.

- Tarım Bakanlığı kiralama bedellerinin makul seviyede olmasına müdahale etmektedir.
- Kiralama sözleşmeleri tek taraflı feshedilemez. Bunun için yetkili kuruma başvurulması gerekmektedir.
- Kiralanan tarım arazisi başka işler için kullanılamaz.
- Kiracının ölümü halinde ailesi, tarım arazisini kullanma hakkına sahiptir (Feng, 1998: 58).

3.2.2. Hollanda'nın Serbest Ticaret Sistemi

Klasik ekonomik teoriden yola çıkarak ulaşılmaması istenilen serbest ticaret sistemine göre, her ülke kendi rekabet gücü yüksek olan ürünü üretip diğer ülkelerle ticaretini yaparsa dünyadaki kaynaklar maksimum verimlilikle kullanılmış olur ve ülkelerin refah seviyesi artar (Feng, 1998: 59).

Dünyada hala tam anlamıyla serbest ticaret sistemi uygulanmamaktadır. Hollanda dünyadaki serbest ticaret sistemini oturtabilmek için çabalayan başlıca ülkelerden biridir (Feng, 1998: 59).

Tarım ürünleri ticareti, Hollanda milli ekonomisinin çok önemli sütunlarından birisidir. Hollanda ekonomisi tarımdan faydalanır, tarımsal gelişme ticaretten faydalanır, tarım ürünleri ticareti serbest ticaret sisteminden faydalanır. Dolayısıyla serbest ticaret sistemi Hollanda tarımının köşe taşıdır (Feng, 1998: 59).

17. yüzyılın başlarında Hollanda, Altın Çağı'nı yaşadığı dönemde, devlet tarafından kurulan Dutch East India Company isimli şirket sayesinde ticaret ağını genişletmiştir. 20. yüzyılda özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Hollanda, serbest ticaretin yayılmasıyla ilgili olarak aktif rol almıştır. Avrupa Topluluğu, OECD, Birleşmiş Milletler, NATO ve çeşitli uluslararası organizasyonların kurucu üyesi olmuştur. 1958'de dünyadaki ilk gümrük birliğini Belçika ve Lüksemburg ile birlikte kurmuştur. 1991 yılında dönemin AT başkanı olan Hollanda hükümeti, Maastricht Anlaşması'yla Avrupa Topluluğu'nun Avrupa Birliğine dönüştürülmesinde büyük rol oynamıştır (Feng, 1998: 59).

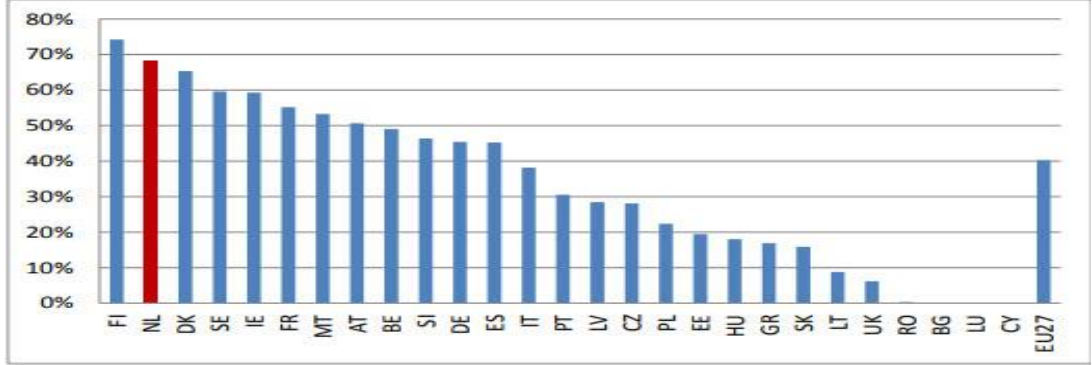
Hollanda serbest ticaret sisteminin ana noktaları aşağıdaki gibidir:

- Hollanda'nın ülke içindeki tarım ürünleri satışları tamamen serbest ticaret sistemiyle yürütülmektedir. İç piyasadaki serbest ticaret diğer ülkelerle yapılacak olan serbest ticaretin temelidir.
- Hollanda'nın ülke içindeki üretim faktörlerinin hareketi de tamamen serbesttir.
- Çevre ülkelerle önce AT sonrasında da AB çerçevesinde serbest ticaret yapılmasıdır.
- Tüm ticari aktiviteler ticari koşullara göre yürütülmektedir. Gereksinimler sadece hükümet ve parlamento tarafından değil, daha çok tarım ürünlerinin üretiminde, ticaretinde ve tüketimde yer alan taraflar tarafından belirlenmektedir. Üreticiler, tüccarlar ve tüketiciler arasında kurallarla oluşturulmuş sabit bir etkileşim mevcuttur.
- Serbest ticaret sisteminde hükümetin görevi tüm taraflar arasında iyi bir çalışma alanı yaratabilmektir (Feng, 1998: 59).

3.2.3. Hollanda'da Kooperatifleşme

Hollanda'nın tarımsal gelişmesinde kooperatifleşmenin rolü çok önemlidir. 1876 yılında ilk kooperatif kanunu kabul edilmiştir (Bijman, 2016: 11). Neredeyse tüm kooperatifler 1934 yılında kurulmuş olan Ulusal Tarım ve Bahçecilik Kooperatif Konseyi tarafından organize edilmektedir. Bu konsey ulusal düzeyde kooperatiflerin haklarını korumaktadır (Feng, 1998: 61-62).

Şekil 3.1: AB'deki kooperatiflerin Pazar payları

Kaynak: Bijman, "Agricultural Cooperatives in the Netherlands: Key Success Factors", 2016: 3

Şekil 3.1'de AB ülkelerinin kooperatif pazar payları yer almaktadır. Hollanda, AB'deki en fazla ikinci kooperatife sahip ülkedir.

Hollanda'daki tarım kooperatiflerinin ilkeleri temel olarak aşağıdaki gibidir:

- Özel işletmelerin iş birliği yapmasından ortaya çıkmaktadır.
- Bağımsız girişimcilerin iş birliğine dahil olmaktadır. Yani bağımsız çiftlikler tarım kooperatiflerini oluşturmaktadır.
- Çiftçiler arasında yapılan sözleşmeye tam anlamıyla bağlıdırlar.
- Gönüllülük esasına göre oluşturulur. Demokratik yöntemlerle yönetilir.
- Devletten tamamen bağımsızdırlar. Devlet müdahalesi yoktur.
- Kooperatifler üyelerinin üretim maliyetlerini düşürüp, kar elde edebilmeleri için çalışır.
- Havuz sistemi uygulanmaktadır. Üretilen ürünün kalitesine göre üreticilere fiyat ödemesi yapılır.
- Kooperatif içi haklar ve sorumluluklar tüm üyeler arasında eşit olarak paylaşılmalıdır.
- Üretim süreci tarım kooperatiflerinin ana konusu ve faaliyetidir.
- Üretici eğer bir kooperatife üyeyse tüm ürünlerini o kooperatife vermekle yükümlüdür.

- Üreticiler aynı anda birkaç kooperatife üye olabilirler (Feng, 1998: 60-61).

3.2.4. Hollanda'nın Finans Sistemi

Hollanda'nın ticari başarısında finans sektörü çok önemli rol oynamıştır. Tüccarlar finans sistemi sayesinde kolayca kredi bulup, diğer ülkelerle rekabet edebilmiştir. 1609 yılında Amsterdam'da kurulan Wisselbank kredilendirme sistemini bir kural çerçevesine oturttu. Wisselbank; o dönemde yaşanan parasal karışıklığa çözüm getirdi, alışveriş için ihtiyaç duyulan metal parayı çıkarttı, kambiyo sistemini kurdu, ticarete kullanılmak üzere değerli madenlerden depozit yaratma ve müşteri hesabına kredi transferi gibi çok önemli işlemlere olanak sağlanmıştır. Bankalar bu dönemde tahvil ve hisse senedi de satışı da yapmaktaydılar. 17. yüzyılda Hollanda halkı spekülasyon yapmaktan korkmuyor ve paralarını hisse senedi ve tahvile yatırmaktaydı. Hollanda bankaları o dönemde bile bu işlemlere düşük faiz vermekteydi. Stok işlemi yapan tüccarlar için düşük faizli kredi çok avantajlı olmaktaydı (North, 2014: 61-63).

Hollanda tarımının temel finansal kaynakları şunlardır:

- Aile finansmanı
- Finansal kurumlar
- Toprak sahipleri
- Devlet (Feng, 1998: 63-65)

Hollanda'da kullanılan temel ticari finansal çözümler şu şekildedir:

- Mortgage finansmanı
- Sezonluk hasat kredisi
- Genç çiftçiler için faizsiz birikim düzeni
- Hayvancılık finansmanı (Feng, 1998: 65-67)

Tarım sektörünün finansal kredilerini %90'ını Rabobank Grup, geri kalan %10'unu diğer ticari bankalar üstlenmektedir. Rabobank 2 milyon ortağı olan finansal bir kooperatiftir (Bijman, 2016: 4). 100'den fazla yerel Rabobank mevcuttur. Yerel Rabobanklar'ın yönetimlerinin bağımsız olması sayesinde kendi yerel müşterilerine ve yerel birliklere özel servis sağlayabilmektedirler. Rabobank genel anlamda uluslararası ticarete ve kırsal kalkınmaya, özel anlamda da gıda ve tarıma odaklanmıştır (<https://www.rabobank.com/en/about-rabobank/profile/index.html>, (Çevrimiçi), 30.04.2019).

3.2.5. Hollanda'nın Pazarlama Sistemi (Açık Artırma Örneği)

Tarımsal gelişmede pazarlama önemli bir rol oynamaktadır. Pazarlama sadece ürünlerin yurtiçi ve yurtdışı pazarlarında nasıl efektif olarak satılacağını değil üreticiyle tüketici arasındaki iletişimi de sağlamaktadır. Bu iletişim sayesinde üreticilerin gıda üretiminde nelere dikkat etmeleri gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı pazarlama üretici ve tüketici arasında etkileşimli bir süreç yaratmaktadır. Hollanda'nın pazarlama konusunda başarılı olduğu noktalar şunlardır:

- Müşteri yönelimi
- Ürün zinciri doğrultusunda yönlendirme
- Açık artırma
- Kooperatiflerden yola çıkma (Feng, 1998: 71-75)

Hollanda'da özellikle çiçek ve sebze ürünleri açık artırmayla satılmaktadır. Serada yetiştirilmiş olan sebzelerin %95'i açık artırma usulü satılmaktadır. Açık artırma güçlü bir pazarlama aracıdır. Açık artırma bir serbest ticaret aracıdır. Ürünler satışa gelmeden ister üreticinin kendi üretim yerinde ister paketlenme evlerinde ambalajlanır. Ürünler açık artırmanın yapıldığı yere geldiğinde kalite kontrolünden geçirilir. Ürünler dağıtım alanına getirilip, uygun alıcılara satışı yapıp, teslim edilir. Tüm satışlar bilgisayar üzerinden yapılmaktadır (Feng, 1998: 75).

3.2.6. Hollanda'nın Organizasyon Sistemi

Tarımın ana özelliklerinden biri tarımsal üretimin çoğunlukla aile çiftlikleri tarafından yapılmasıdır. Bu özellikten dolayı yaşanan sorunlardan birisi ekonomik ve sosyal faydaların saptanmasının güçlüğüdür. Çiftçiler pazara hâkim olma konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar. Devlet yetkilileri çiftçilerin haklarını aramakta fazla etkili olmadıkları için, Hollandalı çiftçiler en iyi formülün üretici birlikleri üzerinden haklarını aramak olduğuna karar vermişlerdir (Feng, 1998: 75-76).

Hollanda'daki çiftçi organizasyonlarının yapısı aşağıdaki gibidir:

- Çiftçi birlikleri
- Çiftlik çalışanları birlikleri
- Teknik tarım organizasyonları
- Şemsiye organizasyonlar (Feng, 1998: 76-77)

Hollanda çiftçi birliklerini güçlü özellikleri şunlardır:

- Üretici birlikleri olmadan tarımsal gelişme olmaz. Üreticilerin haklarını savunacak daha güçlü bir yapı mevcut değildir.
- Üretici birlikleri sadece ekonomik organizasyonlar değil, aynı zamanda politik organizasyonlardır. Farklı sosyal grupların haklarını aramada etkili bir faktördür.
- Üretici birlikleri tamamen bağımsızdırlar. Üreticilerin kendi organizasyonlarıdır. Devlete ait değildirler.
- Özerk yapıya sahiptirler. Dış güçler organizasyonun yapısına etki edemez.
- Üretici birlikleri demokratik şekilde yönetilmektedir.
- Üretici birlikleri (Landbouwschap), hükümet kontrolünde teknik, sosyal, ekonomik, çevresel ve idari alanda düzenlemeler yapma hakkına sahiptirler.
- Üretici birlikleri danışmanlık verebilmektedirler.

- Üretici birlikleri hükümet ve parlamentoya danışmanlık yapmaktadırlar. Tarım ilişkilerinde etkin rol oynamaktadırlar.
- Üretici birliklerinin çalışmaları uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde, tarımsal ve kırsal kalkınmayla ilgili politikaların belirlenmesindeki ana unsurlardır.
- Devlet, üretici birliklerini müdahale edememektedir. Ancak aralarında yakın bir iletişim mevcuttur (Feng, 1998: 77-78).

3.2.7. Hollanda'nın Tarımsal Bilgi Sistemi

Tarım ve bahçecilik üzerine uzmanlaşmış olan Hollandalı firmalar, bilginin son derece önemli olduğunu ve uluslararası pazarda rekabet edebilmek için bilginin gerekli olduğunu farkındalardır. Hollanda'da yıllar boyunca sadece çiftçilere tarım eğitimi verilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bunun sonucu olarak, tarımsal sistem yeniden yapılandırılırken, tarım eğitimi almış bireylerin girişimcilik, müşteri oryantasyonu, sürdürülebilirlik ve inovasyon gibi konularda eksik olduğu görülmüş, dolayısıyla bu alanlarda çalışacak istihdam ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Tarım eğitimi artık yalnızca tarım ve bahçecilik firmalarına verilmemekte; eğitim konuları da arazi kullanımı, bahçecilik, doğanın ve çevrenin korunması, coğrafi bilgi sistemleri, biyo-çeşitliliği gibi birçok farklı yönlere yoğunlaşmaktadır. Tarım çalışmalarının odaklanılan ekonomik sektörleri ve noktaları: tüketiciler, perakendeciler, sanayi, finans, lojistik, AR-GE, örgütsel ve sektörel organizasyonlar ve eğitimidir (Mulder, Kupper, 2006: 127-128).

Hollanda'nın tarım eğitimi yapısı diğer ülkelerinkinden oldukça farklıdır. Tarım eğitimi dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlar tamamen tarıma özel ortaokul, orta öğretim, yüksekokul ve üniversite eğitimleri olarak geçmektedir (Feng, 1998: 79). Lise dönemindeki öğrenciler için zirai okullar mevcuttur. Bu okulların ziraat ile ilgili uygulamalı programları da bulunmaktadır. Ziraat öğretmeni yetiştirmek ve yüksek ziraat eğitimi alabilmek için çeşitli enstitüler vardır. Tarım disiplinleriyle ilgili akademik eğitim veren Wageningen Üniversitesi'nin 18 lisans, 30 yüksek

lisans, bir işletme yönetimi yüksek lisansı, yedi doktora programı ve sektörde çalışanlar için özel eğitimleri mevcuttur (Mulder, Kupper, 2006: 129).

Hollanda'da üreticilerin hepsi İngilizce konuşabilmekte ve rekabetçilerdir. Bu özellikleri verilen eğitim sayesinde Hollanda'da tarımla ilgili sadece okulda değil farklı formlarda da eğitimler mevcuttur. Akşamları düzenlenen tarım kurslarına katılımlar çok fazladır. Eğitimle ilgili finansmanı çoğunlukla devlet karşılamaktadır. Üretici birlikleri de bu eğitimlere katkı sunmaktadırlar. Hollanda tarımda uygulamalı eğitime ağırlık vermekte, böylece öğrencilerin kendi başlarına sorunları çözebilmelerini sağlamaktadır (Feng, 1998: 78-80).

Hollanda'da tarım araştırmaları çok farklı organizasyonlar tarafından yapılmaktadır. Tarım Araştırma Departmanı Kurumları, tarım araştırmalarının ana merkezidir. Tarım araştırmaları sistemi genel olarak dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar:

- Deney istasyonları ve bölgesel araştırma merkezleri
- Tarım araştırmaları kurumları
- Üniversiteler
- Ulusal Tarım Araştırmaları Konseyidir (Feng, 1998: 80-82).

Yayılma sistemi Hollanda'nın tarımsal gelişmesine çok katkıda bulunmaktadır. Devletin konuyla ilgili geniş bir danışman ve uzman ağı mevcut olmakla beraber, üretici birlikleri, bağımsız yayılma büroları, kooperatifler ve diğer özel şirketler yayılma sistemiyle ilgili çalışmalar yapmaktadırlar (Feng, 1998: 82-83).

3.2.8. Hollanda'nın Devlet Politikaları

Hollanda tipik bir serbest pazar ekonomisine sahip olmasına rağmen devlet tarımsal gelişmeyi desteklemede önemli rol oynamaktadır. Tarım sektöründe hükümetin nerdeyse her yerde işlevi mevcuttur. Devlet politikası tarımsal gelişmeyi desteklemektir (Feng, 1998: 83).

Araştırma, geliştirme ve yayılma hedeflerinde devlet çok aktif destek vermektedir. Tarım finansmanının sağlanmasında en büyük kuruluş olan Rabobank'ın kuruluşuna destek olmuştur. Sadece para politikaları, bankaların aktivitelerini ya da yapısal politikaları yönlendirmekle kalmıyor tarımla ilgili birçok finansal fonun oluşmasına da olanak sağlamıştır. Tarım sektörünün tanıtımı, gelişmesi ve tekrar yapılandırılması için birçok organizasyonun kurulmasını sağlamıştır. Toprak kullanımıyla ilgili fiziksel planlama yapılması için kanunlar çıkarılmıştır. Kooperatiflerin faaliyetlerini kanunlarla desteklemişlerdir. Tarım ürünlerinin fiyatlanması için derin araştırma ve desteklemeler yapılmıştır. Ekolojik çevreyi korumakla ilgili de aktif rol almaktadır. Tüm bu desteklerin yanında devlet ticarete müdahale etmemekte sadece yol göstermektedir (Feng, 1998: 83-85).

Hollanda Tarım Bakanlığı'nın 2010 yılında tarımla ilgili olarak yayınladığı bir raporda, Hollanda'nın tarım politikalarında kullandığı önemli noktalar aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- Güvenilir ve sürdürülebilir tarımı sağlayabilmek,
- Gıda kalitesinin arttırmak,
- Bilgi altyapısının yaratılması ve yenilikçi platformlarda bunlardan yararlanılması,
- Uluslararası ticaretin kolaylaştırılması, liberasyon,
- Biyolojik temelli ekonomi için fırsatlar yaratmak,
- İş ortamını düzenlemek (Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, 2010: 66-68).

3.2.9. Hollanda'nın Lojistik Çözümleri

17. yüzyılda Hollanda gemileri rakiplerine göre daha hızlı, temiz, ucuz ve güvenli olduğu için tercih ediliyordu. Dünyanın dört bir yanından gelen malları bu gemiler ya talep edilen ülkelere direkt olarak teslim etmekte ya da Hollanda'ya getirmekte ve buradaki depolarda stoklanmaktadırlar. Hollanda'nın ticaret hacmini

bu büyütmesi gemi taşımacılığında daha ucuz navlun verebilme avantajını da sağlamıştır. Bunun dışında hisseli mülkiyete izin verilmesi orta sınıfın gemiciliğe yatırım yapmasını teşvik etmekte, böylece risk bölünmekte ve taşımacılık masrafları daha da düşmektedir (North, 2014: 51-52).

3.2.10. Hollanda Gıda, İçecek ve Tütün Endüstrisindeki Çokuluslu Firmalar ve Yatırımlar

Hollanda, birçok kıtada ürettikleri ürünlerin satışlarında lider konumda olan çokuluslu firmalara ev sahipliği yapmaktadır (Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, 2010: 56). İhracatın yaklaşık %80'i çokuluslu firmalar tarafından yapılmaktadır (Voncken, Cremers, 2018: 49).

Tablo 3.17: Hollanda'da yerleşik çok uluslu gıda firmaları

Uluslararası Şirketler	Uluslararası Satış (Milyar EUR)	Çalışan Sayısı	Ürün Grubu
Unilever	40	174,000	Gıda ve İçecek
Heineken	14	56,200	İçecek
VION Food Group	9	35,000	Et, vb
Friesland Campina	9	20,600	Süt ürünleri
Nutreco	4	9,200	Yem, balık, gıda, et
CSM	2	8,400	Pastacılık ürünleri
Cosun	1	4,300	Gıda
Wessanen	1	5,800	Doğal gıda, atıştırmalıklar

Kaynak: Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, 2010: 59

2008 yılı verilerine göre en başarılı Hollanda gıda firmaları aşağıdaki Tablo 3.17'deki gibidir. Buradan da anlaşılacağı üzere gıda sektöründeki dev firmalar Hollanda'nın ülke avantajlarından dolayı burada yer almaktadırlar.

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal gelişme, ekonominin en önemli konularından birisidir. Hollanda gibi tarımsal gelişmede başarılı olmuş bir ülkenin deneyimlerini örnek almak, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için mutlaka gereklidir.

Türkiye’de tarım politikalarının tekrar düzenlenmesi, tarım ve gıda ile ilgili kuruluşların çalışma yapılarının değiştirilmesi gerekmektedir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ziraî Karantina Müdürlükleri, Ticaret Bakanlığı; üretici, ihracatçı, ithalatçı ve perakendeciyle birlikte sorunların kaynaklarına inerek her aşama iyi analiz edilip buna uygun çözümler aranmalıdır.

Tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesi ve kullanım alanı dışı kullanılması sorununu sadece kanunun çıkmasıyla bir çözüme ulaşamamıştır. Uygulamada da tarım arazilerin bölünmesi ve endüstriyel tesis, termik santral, turizm tesisi, karayolları gibi amacının dışında kullanılmasına kesinlikle izin verilmemelidir.

Türkiye’nin tarım sektöründeki en temel eksiklerinden biri bu sektöre yapısal desteği sağlayacak olan tarım eğitimidir. Gerekli eğitim altyapısının oluşturulmasıyla bilgi yoğun sektörler olan tarım ve gıda sektörlerine nitelikli istihdamlar sağlanabilecektir.

Günümüzde Hollanda gibi gelişmiş ülkelerin tarım politikalarında çözüm anahtarı olarak gördüğü bilgi sistemini Türkiye’nin de oluşturması gerekmektedir. Tarımla ilgili tüm kurum ve kuruluşların dahil olup birlikte inşa edecekleri bu bilgi sistemi sayesinde, düşük verimlilik ve zirai ilaç kalıntısı gibi sorunlar çözülebilir, sürdürülebilirlik ve ihracat hacmi artırılabilir. Bu da ekonomik büyümeye dolaylı ve direkt olarak etkide bulunabilir.

Türkiye’de verimli bir tarım sistemi oluşturabilmesi için: teknolojik avantajlar, açık veriler, disiplinlerarası çalışma, birimsellik ve birlikte çalışılabilme, kullanıcının ulaşabileceği veriler ve model geliştirebilme konularına dikkat edilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin diğeri bir problemi olan finansman sorunu da tarım sektörünü etkilemektedir. AB'de tarım finansman kaynaklarının tek çatı altında toplanması, Hollanda'nın tarım üreticisini ciddi anlamda destekleyen Rabobank gibi kurumlarının mevcut olması, Türkiye'nin örnek alması gereken noktalardandır. Ziraat Bankası son yıllarda üreticinin kredi problemine çözüm bulmadığı gibi, mevcut kredileri geri çağırarak hem üreticiyi hem tarım ürünleri ihracatçısını zor duruma sokmuştur.

Yabancı ülkelerle olan dış ilişkilerde yaşanan sorunların tarım sektörüne olası etkileri öngörülüp buna göre önleyici politikalar uygulanmalıdır. Sektörün daha önce yaşamış olduğu sıkıntılar göz önünde bulundurulmalı, Türk tarım ürünlerinin uluslararası piyasadaki konumunun geliştirilmesi için çalışmalar yapılmalı ve destekler verilmelidir.

AR-GE yatırımları, gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere bağımlılığından kurtulabileceği, kendi teknolojilerini geliştirip kullanabilecekleri bir alandır. Özellikle tarım ürünlerinin üretiminden başlayıp sofraya gelene kadar ki sürecinin takibi, gıda güvenliği ve sürdürülebilirliği yakalayabilmek için mutlaka AR-GE yatırımlarının artırılması gerekmektedir. AR-GE harcamalarının OECD oranının neredeyse yarısından az olduğu Türkiye'de bu yatırımlar için ivedilikle uygun ortamın yaratılıp, daha geniş bir araştırmacı kitlesine ulaşılabilecek şekilde devletin daha fazla destek vermesi gerekmektedir. Verilecek olan desteklerin çalışma süreçleri ve uygulamalarının da kontrol altına alınması desteklerin daha verimli olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aydın, Zülküf **Çağdaş Tarım Sorunu,** Ankara, İmge Kitapevi, 2018
- Aysu, Abdullah **Avrupa Birliği ve Tarım,** İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006
- Aysu, Abdullah **Gıda Krizi Tarım, Ekoloji ve Egemenlik,** İstanbul, Metis Yayınları, 2015
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (BSB) **Türkiye'de ve Dünyada Ekonomik Bunalım, 2008-2009,** İstanbul, Yordam Kitap, 2009
- Bayaner, Ahmet **Türkiye Tarımı: Gelişmeler ve Beklentiler,** Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2014
- Cramer, Gail L., Jensen, Clarence W., Southgate, Jr, Douglas D. **Agricultural Economics and Agribusiness,** New York, John Wiley & Sons, Inc., 1997
- Çakmak, Haydar **Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri,** Ankara, Barış Kitap, 2011
- Dinler, Zeynel **Tarım Ekonomisi,** Bursa, Ekin Kitapevi Yayınları, 2008
- Eğilmez, Mahfi **Değişim Sürecinde Türkiye Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme,** İstanbul, Remzi Kitapevi, 2018
- Eğilmez, Mahfi **Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi,** İstanbul, Remzi Kitapevi, 2018

- Eker, Mehdi **Türkiye Tarımının Değişim ve Dönüşüm Süreci**, İstanbul, Alfa Basım, 2015
- Gimpel, Jean **Ortaçağda Endüstri Devrimi**, Ankara, TÜBİTAK, 2004
- Gürlehel, Fuat, Alkin, Kerem **Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye'nin de Dahil Edilmesi**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2010
- Harari, Yuval Noah **Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi**, İstanbul, Kolektif Kitap, 2018
- İktisadi Kalkınma Vakfı **Sorularla AB Politikaları ve Türkiye, Ortak Tarım Politikası**, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 2013
- Kazgan, Gülten **Tarım ve Gelişme**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003
- Kepenek, Yakup **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2012
- Keyder, Çağlar, Yenal, Zafer **Bildiğimiz Tarımın Sonu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014
- Koçtürk, Osman Nuri **Yeni Sömürgecilik Açısından Gıda Emperyalizmi**, İstanbul, Alaca Yayınları, 2019
- North, Michael **Hollanda Altın Çağı'nda Sanat ve Ticaret**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014
- Oral, Necdet **Türkiye'de Tarım Nasıl Çökertildi?**, Ankara, Redaksiyon Yayıncılık, 2018
- Özyüksel, Murat **Feodalite ve Osmanlı Toplumunu**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007
- Rehber, Erkan, Vural, Hasan **Tarım Ekonomisi**, Bursa, Ekin Basım Yayın, 2018
- Seyidoğlu, Halil **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2007

Sürelî Yayınlar

- Albayram Doğan, Türkiye ve AB Ülkelerindeki Kooperatifçilik
Zübeyde, Yercan, Murat Mevzuatının Karşılaştırmalı Analizi, **Tarım
Ekonomisi Dergisi**, İzmir, 2016
- Ankara Sanayi Odası
Araştırma ve **Hollanda Krallığı Ülke Notu**, 2016
Yönlendirme Müdürlüğü
- Berkum, Siemen Van, Agricultural and rural development policies in the
Bont, Kees de, Post, Jaap Netherlands, **LEI Report**, The Hague, 2003
- Bijman, Jos Agricultural Cooperatives in the Netherlands: Key
Success Factors, **International summit of
Cooperatives**, Quebec, 2016
- Çakmak, Erol H., Küreselleşen Dünyada Tarım-Gıda İlişkileri, Dış
Kasnaoğlu, Haluk Ticareti ve Politikaları, **Türkiye İhracatçılar
Meclisi Tarım Raporu 2016**, Ankara, 2016
- Demirdöğen, Alper, Türkiye Tarımının Kısa Tarihi: Destekleme
Olhan, Emine Politikası Özeli, **Tarım Ekonomisi Dergisi**,
Ankara, 2017, C. 23, No:1, 20.01.2017, s. 1-12.
- European Commision Statistical Factsheet Netherlands, 2018
- Fas the Hague **The Agricultural Economy and Policy
Report for the Netherlands**, the Hague, 2015
- Feng, Haifa Agricultural Development in the Netherlands An
analysis of the history of Dutch agricultural
development and its importance for China, **LEI/
The Hague**, 1998
- Heinrich Böll Stiftung
Derneği Türkiye **Toprak Atlası 2015**, 2015
Temsilciliği

- Jonas, James, Antle, John,
Basso, Bruno, Boote,
Kenneth, Conant, Richard,
Foster, Ian, Godfray,
Charles, Herrero, Mario,
Howitt, Richard, Janssen,
Sander, Keating, Brian,
Carpena, Rafeal Munoz,
Porter, Cheryl,
Rosenzweig, Wheeler,
Tim
- Brief history of agricultural systems modeling,
Agricultural Systems, 2016, S.155, f. 240-254
- Karahan Uysal, Özlem,
Oktay, Erdoğan
- Türkiye ve Avrupa Birliği Tarım Sektörlerinin
Karşılaştırılması, **2. Ulusal İktisat Kongresi**,
İzmir, 20-22 Şubat 2018
- Ministry of Agriculture,
Nature and Food Quality
- Facts and Figures 2010 The Dutch Agricluster
in a Global Context**, The Hague, 2010
- Mulder, Martin, Kupper,
Hendrik
- The Future of Agricultural Education: The Case of
the Netherlands, **Journal of Agricultural
Education and Extension**, 2006, S. 12,2006, s.
127-139
- OECD
- Innovation, Agricultural Productivity and
Sustainability in the Netherlands, **OECD Food
and Agricultural Reviews**, OECD Publishing,
Paris, 2015
- Örnek, İbrahim
- Dünya Ticaret Örgütü Kapsamında Avrupa Birliği
Ortak Tarım Politikası ve Türk Tarım
Politikasının Değerlendirilmesi, **Sosyal Bilimler
Dergisi**, Gaziantep, 2007, S. 2007/1, s. 319-347.

- Adaptation of knowledge systems to changes in
Spiertz, J.H.J., Kropff, agriculture and society: The case of the
M.J. Netherlands, **Wageningen Journal of Life
Sciences**, Wageningen, 2011, S. 58 1-2, s. 1-10
- T.C. Gıda Tarım ve
Hayvancılık Bakanlığı **TAGEM AR-GE & İnovasyon Çalışmaları**,
Tarımsal Araştırmalar ve Genel Ankara, 2017
Politikalar Genel
Müdürlüğü
- T.C. Gümrük ve Ticaret **Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2014**, 2015
Bakanlığı
- Türkiye Odalar ve **Ekonomik Rapor 2017**, Ankara, 2017
Borsalar Birliği
- Uludağ İhracatçı Birlikleri **Hollanda Ülke Raporu (Yaş Meyve Sebze
Genel Sekreterliği ARGE Sektörü Açısından)**, 2018
Şubesi
- Voncken, Roger, Cremers, **Internationalisation Monitor 2018, first
Dennis quarter The position of the Netherlands**,
Statistics Netherlands, the Hague, 2018
- Yavuz, Fahri **Türkiye’de Tarım**, Tarım ve Köy İşleri
Bakanlığı, Ankara, 2005

Elektronik Kaynaklar

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, “Dış Ticaret”, (Çevrimiçi),
<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/hollanda/ulke-profil/dis-ticaret>,
24.04.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, “Dış Ticaret”, (Çevrimiçi),
<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/hollanda/ulke-profil/genel-ekonomik-durum>, 24.04.2019.

Rabobank, “Profile”, (Çevrimiçi),
<https://www.rabobank.com/en/about-rabobank/profile/index.html>, 30.04.2019.

BloombergHT İrfan Donat, “Tarım sektörü %1,5 küçüldü”, (Çevrimiçi),
<https://www.bloomberght.com/yorum/irfan-donat/2153716-tarim-sektoru-yuzde-1-5-kuculdu>, 06.05.2019.

Central Intelligence Agency, “The World Factbook”, (Çevrimiçi),
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> 06.05.2019.

Türkiye İstatistik Kurumu, “Adrese dayalı nüfus kayıt seçim sonuçları, 2018”,
(Çevrimiçi)

<http://tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=30709> , 06.05.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, “Ekonomik Görünüm Mart 2019”,
(Çevrimiçi),
https://ticaret.gov.tr/data/5b90d20a13b8760beca887fa/Ekonomik_Gorunum_Mart.pdf,
06.05.2019

Tarım ve Orman Bakanlığı, “Cari Fiyatlarla Tarımsal GSYİH ve Tarımın Payı”,
(Çevrimiçi),

<https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Veriler/GSYIH.xlsx>, 07.05.2019

Statistics Netherlands (CBS), (Çevrimiçi) <https://www.cbs.nl/>, 25.04.2019

Eurostat European Statistics, (Çevrimiçi)

<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>, 08.05.2019

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), (Çevrimiçi) <https://data.wto.org/> , 05.05.2019

Türkiye İstatistik Kurumu, (Çevrimiçi)

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 01.04.2019

OECD, (Çevrimiçi)

<https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm#indicator-chart>, 27.05.2019

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=101&locale=tr>, (Çevrimiçi), 05.05.2019

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=104&locale=tr>, (Çevrimiçi), 05.05.2019

European Statistics (Eurostat)

<https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, (Çevrimiçi)

17.08.2019

